

TISZA LAJOS ÉS SZEGED

ÍRTA: ÚJLAKI ANTAL.

A DUGONICS TÁRSASÁG TÁMOGATÁSÁVAL.

ENDRÉNYI LAJOS KÖNYVNYOM-
TATÓ MŰHELYÉBŐL SZEGEDEN

A KÜLDETÉS.

Az a modern fejlődés, amelynek Szeged a közelmúltban nekiindult, akaratlanul is visszaidézi az emlékezetbe a pusztulásnak, a kopár reménytelenségnek azt a korát, amikor az Alföld metropolisának hullámsirja fölött az emberek millióinak szemében gyászköny ült. Akkor vált ki a siratok a vigasztalók, a jobb jövőben bizakodók sorából egy ércerejű ember, — vitézi köntösben járó, sarkantyus hősök ivadéka. — aki erősen elhatározta, hogy a rakoncátlan vizet visszlautasítja medrébe és a rommá lett régi város helyére új, díszes, külsőre és belsőre egyaránt életerős várost varázsol.

Ehhez a nagyszerű programhoz Tisza Lajosban nemcsak az eltökélés szárnyalása volt meg, hanem az elme átgondoló zsenije, az akarat meg nem rokkánó ereje, a szakértelem megtéveszthetlensége és a munkának semmi akadálytól vissza nem rettenő szeretete. Attól a pillanattól kezdve, hogy a nagy munkára vállalkozott, egész gondolatvilága, minden leleményessége, tudásának egész imponáns összesége erre a hatalmas feladatra koncentráldott.

A külsején a lelkének viharzásai sohasem hagytak nyomot. Szinte szoborszerűen hideg volt a felületes szemlélő előtt. De belsejének kohójában szüntelenül izzottak a grandiózus tervek, amelyeknek egyedüli végcélja e város menél jobb, szebb, célszerűbb és az egyesekre a lehető leginltányosabb kiépítése volt.

A kora hajnal csöndjében lóháton járta be a várost

és aranykeretű szemüvegen át mindent apróra megnézett, a legcsekélyebb mozzanatot is figyelemmel megvizsgált, hogy aztán napközben, hivatalos órái alatt a követelményeknek megfelelően érvényesítse tapasztalatait. Alföldi ember volt. Ismerte a nép lelkét. Hallotta az alföldi magyarság szívverését és kiolthatatlan rajongás élt benne nemzete; iránt. Ez a lobogó fajszeretet és az Alföld tökéletes ismerete volt iránytűje a néppel való bánásmódban. A kárbecslésnél és a városrendezés alkalmával elkerülhetetlen kisajátításnál volt alkalma megismerni a szegedi nép mélyen gyökerező becsületességét, a közjóért való áldozatkészségét és amikor a romok eltakarítása után a rekonstrukció munkáját megkezdte, a kipusztíthatatlan magyar őserő csodái tárultak föl előtte. Ezek a tapasztalatok megacélozták erejét és megingathatatlanná tették abban a szándékában, hogy az újjáépítést a legjobb tudása szerint végrehajtja, még ha a poklokkal kell is dacolnia. Pedig sokszor volt kitéve annak a kísértésnek, hogy a szüntelen dolgozás tövises mezejéről visszavonuljon a nagyúri gondtalanságba, avagy olyan méltóságot vállaljon, amely több diszt és kevesebb munkát ruház rá. Nem egy miniszteri tárca kínálkozott neki, de az újjáépítés fáradságos munkája annyira leikéhez nőtt, hogy megedzette a hiú csillogás csábításai ellen. Ha nem lett volna szinte vasból gyúrva, sokszor foghatta volna el csüggedés és elkedvetlenedés, hiszen önzetlen és lelkes tevékenységét minden oldalról gáncs-csal illették. Már királyi biztossá történt kinevezésekor az ellenzéki Helfy Ignác meginterpellálta Tisza Kálmánt, amiért éppen az öccsét szemelte ki erre a feladatra. A miniszterelnök akkor a meggyőződés egyszerűségével jelentette ki, hogy Tisza Lajos rátermett e nagy munkára és bűn volna őt ettől csak azért elvonni, mert történetesen a kormányelnök testvéröccse. Abban az időben Tisza Lajos már kétségbevonhatatlanul bebizonyította, hogy hivatásos városrendező. A sugárút, a mai világhírű Andrássy-ut kiépítése az ő alkotó erejének a diadala. De a pártszenvелеm hamar talál szivacsot az érdemek letörlésére. Tisza

Lajosban eleinte csak a miniszterelnök öccsét látták és szakadatlanul támadták a legkülönbözőbb címeken, bárha mindig kihangzott a pártszempontokat szolgáló támadásokból az ő kiváló képességeinek és nagyszabású egyéniségének önkéntelen elismerése. Ezek a támadások egy puha fából faragott embert vajmi könnyen megrendítettek, főképp ha az emberek kirohanásához az is hozzájárul, hogy a nagy feladat elvégzését a leküzdhetetlennek látszó elemek is újabb kitörésekkel veszélyeztetik. De Tisza Lajos valahogy úgy volt, mint a hitregebeli Anteusz, aki ha földhöz verték, a földdel való érintkezésből ujult erőt merített. Éjt-napot egybevetve, a támadásokat figyelemre sem méltatva, egyedül a nagy célt látva ragyogni szemei előtt, dolgozott, fáradott, verejtékezett, hogy Szeged azzá legyen, ami most.

Bizonyos, hogy a miniszterelnök-bátyjában erős támasza volt, de ami előnyt ez a körülmény számára biztosított, azt ő az ügy javára hasznosította. Tisza Kálmán az államügyek intézésének súlyos gondjai közepette időt szakított magának, hogy évenként többször megtekintse a rekonstrukció munkáját, öccse előterjesztéseit megszívlelje és azokat szükség esetén állásából folyó hatalmával támogassa. Egymást inspirálta a két testvér abban a századokra kiható munkálkodásban, amely a szegedi és általában a tiszavölgyi nép biztonságát tömör alapokra helyezte.

Úgy tűnik fel a történelem perspektívájából, hogy ezt a két férfit a testvéri viszonyon felül egy sokkal nagyobb értékű és az ország ügyeire sokkal termékenyebb szolidaritás kapcsolta össze. Amikor az emlékezetes Janszkybotrány alkalmából Tisza Kálmán Ischlbe ment a királyhoz, a Pester Lloyd az idők aggasztó jeléül emelte ki, hogy a miniszterelnök, aki mindig csak a saját elméjétől kért tanácsot, ezúttal Tisza Lajost is magával vitte. Ebből azt a következtetést vonta le az illető lap, hogy nagyon komoly lehet a helyzet, ha Tisza Kálmánnal Tisza Lajos is Ischlbe utazott. Mindenesetre jellemző, hogy Ti-

sza Kálmán, ez a nagy államférfin, milyen véleménnyel volt öccséről, ha ilyen válságos helyzetben szükségét látta, hogy vele behatóan tanácskozzék. Tisza Lajos megjelenésével Szegednek új korszaka kezdődött el. A feltámadás korszaka, mely eredményeiben fölér sok más történelmi aerával. Voltak, kivált a politikai ellenfelek táborában, kik igyekeztek elhomályosítani ezt a korszakot. Hangoztatták, hogy amit Tisza Lajos csinált, más is csinálta volna az ő helyén. De hát így csinálta volna-e? Ennyi energiával, ennyi jövőbelátással és az alkotásvágy és magyar fajszeretet oly nagy rajongásával?

Más is épített volna várost, de az talán kereste volna a régi romokat és tovább fejlesztette volna rajtuk az elavult, életképtelen formákat. Teljesen leszámolni a múlttal, teljesen eltakarítani a romokat, kiirtani az iszapos talajból erővesztett gyökereket és friss talajba új erőket ültetni el, — ahhoz a nagy; lelkek merészsége kellett. Azt ketten egyformán meg nem cselekedhettek.

Ma mái' Szeged a nemzet fővárosa. Tisza Lajos, amikor elbúcsúzott a várostól, megjósolta, hogy azzá lesz. Más t teremteni nem is akarhatott, amikor Szegedre jött. Csak ily szédületes nagy terv bírhatta rá arra, hogy idejőjön — száműzöttek.

Tisza Lajos emléke nemcsak a Széchenyi-téren álló ércszobor, hanem magában az élő, lüktető városban testesül meg. Mint Szeged egyik napi krónikása, valahányszor e szobor előtt elhaladok, mindig azon tűnődöm, hogy krónikásává szegődjem a munka ama korszakának, amelyet Tisza Lajos szegedi tartózkodása jelöl e város történetében. A tollam nem szánt mélyen, csak az aktualitások iránt érzékeny. Én e könyvvel csak a magam módja szerint fűzök egy levelet abba a koszomba, amelyet a história lehiggadt, objektív írói fonnak majd a 67-iki kiegyezést követő, eredményekben gazdag korszak e két vezető egyénisége köré.

A romboló és az alkotó Tisza.

A krónika szerint hajdanában e város falai közt nem volt ritka a bíboros vendég sem. De bizony olyan jó hajdanában, hogy Szeged elszokott a nagy uraktól. Ez az oka, hogy nem egyhamar alkalmazkodott Tisza Lajoshoz sem, a miniszterviselt főárhoz. A nagyon régi világban csak a nemzeti királyok idején jártak Szegeden földi hatalmasságok. Évszázados írások Mátyás városának is nevezik Szegedet, mert a legnagyobb magyar király kiválóan kedvelte ezt a nagy magyar várost, melynek bástyái mögött gyakran lakott udvarával. Azóta két nevezetes királyi látogatást jegyez fel a város történelme. A világraszóló árvíz-katasztrófa hozta Szegedre a királyt, aki az élet ígéretével jelent meg a lerombolt falak közi. Majd pár év múltán ismét megjelent a király megtekinteni a már fölépült várost. Tisza Lajos volt a királyi ígéret hűséges bizománya. Negyvenhét esztendőskorában, a katasztrófa után kilencvenegy nap múlva, — 1879. június 11-én, — jött Szegedre, hogy a királyi ígéret beváltásának nagy munkáját megkezdje.

A romok között síri csend vette körül. A külső és belső részekkel együtt elöntött harminchatezer hold területről a víz még nem vonult el. Ladikon közlekedtek az utcákon. A volt miniszter megborzadt, a mikor meglátta a város piszkos szemfedőjét. A júniusi nap menyei derűje ragyogott a meghalt Szeged sírja fölött. Mit érzett? Ki tudja? Egy pillanatra talán megszállotta az ő erős lelkét is az ezeréves nagy magyar bubánál, hogy. Hasztalan minden küzdelem, ellenünk az egész világ, járom után járom, tűz után víz, de mind között legborzasztóbb a víz. A királyi biztos sokszor elmondta, mily dermesztő, lehangoló volt a kép.

»Szivem, — úgymond a rekonstruktor, — elszorult, szemeim megnedvedtek, mint utolérhetetlen, megfoghatatlan, bolygó lidérc tűnt föl előttem a jövő. Közei voltam ahhoz, hogy kétségbeessem föladatomban megoldásának

lehetőségé felől. De föntartott a hit Istenben, a bizalom a magyar jellem szívósságában. Dolgohoz láttam.«

A túlsó parton, a torontálmegyei Deszken, Gerliczy Ferenc báni birtokán volt egy lakatlan kastély, abban rendezkedett be. Innen járt egy évig a városba, hintón, lóháton, vagy ahogy jött. Loden-ruhás alakja mindig hajnali kukorékoláskor tűnt föl az akkori rozoga fahidon és este, mikor már a tyúkok is aludni mentek, akkor tűnt el. A belváros elején ladikra ült, mert akkor sivatag¹ viz volt még a város.

Tisza Lajos pessimismusát csakhamar a vasakarattal szilárdult cselekvési tűz váltotta föl. Száz és száz eszmével rohanták meg; memorandumokkal, ötletekkel, tervekkel, tanácsokkal. Voltak, akik Ásotthalmán szerették volna az új várost fölépíteni. Mások a gyilkos Tiszát akarták elhelyezni.

A parancsszóhoz nem szokott Szeged népe a sinlődésében is idegenkedve fogadja a királyi biztos utasításait. Pedig, ha valami, a vizái' az az elem, mely bőven gondoskodik róla, hogy az ember olykor túltengő önérzetének megalázó korlátokat vessen, mert se a föld kemény mélysége, se a levegőég szédületes magassága úgy meg nem szorítja az emberi akaratot szárnyalásában, mint a víz. Szegedet pedig a víznek tengere borította. Ennek a vízbemerült városnak a reménysége pedig messzebb esett, mint a legnagyobb tenger legszélsőbb partja. A feltámadás lehetősége csak úgy nem pusztul el, ha a várost borító tengernek is van sziklája, amelyen megtörik az elmúlás, amely biztatóan, hívóan inti új életre a haladói új ösztönöket. Abban a tengerben, amely Szegedet elmosta, ilyen szikla volt Tisza Lajos, akinek egyedülálló büszke alakja viharálló daccal emelkedett ki a pusztulás városából. Minden hullám ő feléje csapott, minden hajótörött ő feléje törekedett, az elhervadó remények virágai köréje fonódtak.

Amikor Szegedre jött, az első napok estéin összefont karral, redőkbe vont homlokkal állott az áradat szélén.

Előtte egy nagyobb ur, a Tisza. Hallgatta a locsogását, szürke habok bús moráját. A szellők szárnyán hová lett az ezer és ezer nóta, mely itt magyar szivekből fakadt?

Igyekezett megismerni a szegedieket. Ezt az acélkaru, SZÍVÓS lelkű, jómódjában higgadt, bajában csüggedő^ sőt kétségbeejtő, tüzes szívű népet, mely csak abban különbözik az őt termő áldott földjétől, hogy lelke nem költi ki a rossz magot, ha két kézzel szórják is bele, ellenben a jót százszorosán adja vissza. Igyekezett megismerni a fajt, melynek kétkezi munkása is intelligens és a maga körében öntudatlanul is jobban propagálja a magyar nemzetiség eszméjét, mint az államhatalom kényszere és édesgetése. Megértette hamar, hogy Szeged a szinmagyar népevel magnetikus erejű beolvasztó képességével, hatalmas kultúrintézményeivel, valóságos világító torony lehet a határai körül kavargó nemzetiségi hullámok felett.

Mint az apa a küzködő gyermekeit, úgy figyelte folyton a népet. A félig süppedékes utakon való jártában-keltében kibontakoztak előtte az utcák és a magánutak vonalai. Már korán reggel a csákány ütése, zengése, fűrész hegedülése, kömivesek kalapácsainak pengése, kőhordó szekelek robogása, a szerény munkásoknak itt-ott felhangzó füttyörészése tölti meg a levegőt. És amint az óráról-órára, napról-napra emelkedő falak között a lassan kibontakozó körutakon és szabályos utakon tapossa a friss hányású marosi homokot, úgy érzi, mintha hosszú közéleti pályáján csak most jutott volna el valóban a nemzeti fajpolitikának arra az ösvényére, ahol eddigi tapasztalatainak gyümölcseit a teljes mérvben értékesítheti. A munka ezen apoteozisának lázas napjaiban valahány izmos kar, gondolkodó agyvelő működött Szegeden a rekonstrukció idejében, mint láthatatlan összeköttetésben voltak egymással. És ez az összeköttetés volt az egységes mozgóerő, mely Tisza Lajos hatalmas alkotó energiájából áradt, valamint az elektromos erő szerteáradt, hogy összekösse és mozgassa a gépek százait meg százait.

Tisza Lajos hamarosan tisztában volt azzal, hogy az

Alföld nagy központjának itt a Tisz-Maros szögén kell felépülni, a történelmi helyen. Hozzálátott a munkához. Biztos kézzel hajtott keresztül alkotást alkotás után. Amellett, hogy az építkezés kezdésére eszközöket adott a lakosságnak, részint a könyöradományok kiosztása, részint a kölcsönök megszavazása által, egyszersmind megindította a városrendezést; kijelölte, feltöltette az útvonalakat, megállapította az utcák és terek elnevezését; belefogott a monumentális rakodópart építésébe; a kormánynál Torontói vármegye hatalmas ellenzése ellenére kérészlülvitte, hogy Újszegedet Szeged törvényhatóságába kebelezzék; a Tisza medrét kibővítette olyan módon, hogy Újszegedből egy utcát megsemmisített és megkezdte a pompás vashíd építését és folytatta a védmű építését. Amikor fölismerték szándékainak nemességét, az ellenséges hangok lecsöndesedtek. Nem teljesen, mert sokat kritizálták, habár most már kíméletesebben. Az sem tetszett, hogy ő excellenciájánál kihallgatásra kellett jelentkezni. Ez a szertartásos érintkezés ellenszenves volt Szegeden. A koldussá lett város koldussá lett népe mindent elveszített, de a polgári büszkeségét nem. Tisza eleinte összeráncolta a szemöldökét, mikor a szegedi öreg polgár így beszélt vele:

— Hát tudja, kegyelmes uram, m ö g m o n d t a m m a g á n a k , hogy kár volt azt az utcát kibővíteni.

De Tisza nemcsak nagyur, hanem színmagyar ember, aki éppen ezért tud gyönyörködni a magyar ember önérzetességében, mely a nagy úrral szemben mégis a kellő határok között mozog.

A rekonstruktor ötödfél óv alatt alig mozdult el a Tisza partjáról. A rekkenő nyárban, tíz-tizenkét napra, ha elment a Tátrába, de ott is a rekonstrukción dolgozott.

Az árvíz után esztendő múlva beköltözött a városba és a Zsótér-házban levő királyi biztosság hivatala mellett nagy lakást bérelt. Nyílt házat vitt és híres hatóráis ebédéire a királyi biztosság tagjait és Szeged vezető embe-reit állandóan meghívta.

Még rossz időben is hajnaltól reggelig járta a várost

és tetőtől-talpig sárosan, vagy nyakig porosán vetődött haza. De mikor a 81-iki tavasz még a 79-ikinél is nagyobb árvízzel fenyegetett heteken át, minden éjszaka a töltésen virradt rá a hajnal és ekkor oly influenzát szerzett, hogy majd belehalt. Mikor fölépült az influenzából, azt mondta, most még jobban szereti Szegedet, mint azelőtt.

Délután négy óráig dolgozott hivatalában, amikor szakemberekkel kiment a földmunkához, vagy az építkezésekhez. Mikor már kialakult az életrehivott Szeged, a körtöltést lombkoszoru övezte, bástyaszerű gyűrűjéről me-rengve nézett alá a városra; a sugár tornyok, középületek, kupolás paloták és a magas gyárkémények varázsszerű hatással voltak szívére. De érezte, hogy a széles, jól kö-vezett, tisztán tartott fasoros utcák díszes házaiba jómódú, műveit magyar családok kellenének minél nagyobb szám-ban; érezte, hogy a nagyvárosias külsejű Szegednek a . valódi nagyvárosias jelleget a pezsgő élet adná meg. Foly-ton lelkes, tüzes ambícióval sürgette a tervezőket, vállal-kozókat és nagyon szigorú volt, ha késlekedést tapasztalt vagy nem talált valakit a kirendelt helyén. De azért semmit sem nagyolt el, a legaprólékosabb gonddal nézett át min-den nagy és apró ügyet és gondja volt rá, hogy amit ő csinál, az jól legyen megcsinálva. Az is jellemző tulaj-donsága, hogy a tárgyalás alá kerülő ügyeket nemcsak a személyzetével készítette elő, de maga is szerette kíta-pasztalni és ezen való gondosságában olyan aprólékos volt, hogy minden egyes házat, sőt külső kerti telket is szemé-lyesen szemlélt meg. Az ezen való fáradozása közben még négyszer esett influenzába. De az ágyához odahuzalta az asztalt és este tíz óráig referáltatott magának.

Mikor alaposan meghányt-vetett valamely tervet, azt mondta: Ez a dolog most már megérett, egy-kettőre végre kell hajtani! Mekkora volt a boszúsága, ha a sok fáradság-gal kimódolt és gondosan előkészített terveit valaki ötlet-szerű tervvel akarta megghiúsítani. Az ötletszerű embereket nem szerette, fázott tőlük, azt mondta, ezek a municipium munkásságának kerékkötői. Az ilyen emberek fölött elné-

zett. Az utcán nem akarta őket észrevenni, sőt néha anyányira ingerült volt, ha köszöntötték, elfordította a fejét. Ellenben a maga köré vonzotta az olyan közéleti férfiút, akiben érettséget, látókört, rátermettséget tapasztalt. Nagyon mérlegelte az emberben a kvalitást, de tekintette a modort is és követelte az őszinteséget. A környezetét sokszor jellemezte így: ötletszerű ember, hasznos ember, aludni szerei.

Féltékenyen vigyázott arra, hogy a királyi biztosság ne ütközzék bele a törvényekbe és a város önkormányzati jogaiba. A király az ősszminisztérium összes jogaival fölruházta és joga lett volna bármikor felfüggeszteni a hatósági munkálkodást, de bár többször félreértette egymás intencióit a királyi biztosság¹ és a hatóság, Tisza Lajost még² az alkotás lázában sem hagyta cserben közjogi érzéke és jogtisztelete. A köztörvényhalóság minden ügyében, főleg pedig a háztartási kérdésekben különben az ő nevében Kállay Albert főispán, akkori miniszteri titkár érintkezett a várossal.

A királyi biztosság.

1879. május 25-én alkották a XIX. törvénycikkkel a kisajátításról Szeged sz. kir. város területén« és a XX. t.-cikket »a Szeged város törvényhatóságába kiküldendő királyi biztos kinevezéséről és annak hatásköréről.« A királyi biztos kinevezéséről szóló törvény több (intézkedéséből kitűnik: A királyi biztos teendőiben tizenkét tagú biztosi tanács támogatja, melynek tagjai közül kilencet lehetőleg nem államhivatalnokokból, a miniszterelnök nevezi ki, hármat Szeged város közgyűlése választ.

Tisza Lajos a királyi biztosi tanácsot olyan munkaerőkből állította össze, akik az ő munkás vezetésével a királyi szót rapid egyformasággal, vasfegyelemmel, törtető erővel valósították meg.

Egyik kiváló részese volt Szeged újjáalkotási művének Lechner Lajos min. osztálytanácsos, főnöke a kir. biztos-

ság műszaki osztályának. Lelkesedésben, buzgóságban nem maradt mögötte példaadójának. Éjt nappallá téve dolgozott hivatalában. Lechner volt az, ki a gyakorlati kivitelben testet adott Tisza Lajos eszméinek.

Jelentős tényezője volt a rekonstrukciónak Kelemén Mór dr. igazságügyminiszteri osztálytanácsos. Felügyelt a város víztelenítését és az árvízkárosultak elhelyezését illető királyi biztosi intézkedések végrehajtására. Kidolgozta Tisza Lajos utasítása szerint a könyöradománykiosztási szabályokat. Működésének történelmileg¹ emlékezetes ténye, hogy ő volt a lebontott szegedi várnak utolsó polgári parancsnoka.

Kállay Albert min. titkár, a köztörvényhatósági ügyekben, főleg pedig a háztartási kérdésekben fontos szerepet vitt, általában Szeged hatóságával ő érintkezett a királyi biztosság nevében és tapintatosságával, nyugodtságával, az ügyek alapos ismeretével föltétlenül imponált.

A királybiztosi tanács kiváló tagjai voltak még: Horváth Gyula, Bakay Nándor, Jankovich Miklós, Komjáthy Béla, Szemző Gyula, Végh Aurél országgyűlési képviselők, Pálffy Ferenc polgármester, Szluha Ágoston, Bósa Izsó dr., Pillich Kálmán ügyvédek, Szabó Miklós csanádegyházmegyei kanonok, Bónay Jenő földbirtokos és Tallián Béla szolgabíró.

Tisza Lajost, aki június 11-én érkezett Szegedre, az állomáson ezren és ezren várták. Pálffy Ferenc polgármester üdvözlétére többek közt ezt mondta: önöké vagyok és maradok testben-lélekben, míg kezet fogva nagy munkánkat befejezzük. Előre tehát! Az Isten, a király, a nemzet nevében kezdjük meg a nagy munkát.

A földönfutók között.

A királyi biztosság hivatalát a kétemeletes Zsótérházban rendezték be. Lázár György dr. azt írja az árvízről való visszaemlékezésében: »Amikor Tisza Szegedre jött, a ladikok, csónakok és tutajok százai jártak a várost bo-

ritó víztükrön: jó Adók István (szegedi pallér) a hatóság megbízásától a belvárosra megmaradt házsorok mellé öszszekötött fenyőszálfákra helyezett járdákat készített; a forgalom a régi halpiac és a belvárosi templom közötti téren Összpontosult.

Tisza Lajos kora hajnaltól késő estig minden pontját megtekintette a városnak. Azonnal belátta, hogy tabularázát kell csinálnia. Első dolgának tartotta, hogy a víztől megtisztítsa a város egész területét. Egyidejűleg kidolgoztatta a város egész területén a feltöltési és csatornázási terveket. A VÍZ eltávolítása sziszifuszi munka volt. Harmadfélhó alatt 32.975,816 köbméter vizet emeltek ki. Személyesen ügyelt föl, hogy a város azon utcáit és köztereit, melyekről a víz lehuzódott, földdel terítsék be, hogy az ártalmas gőzölgés ne fertőzze tovább a levegőit. De a nagy vigyázat dacára hamarosan megtelt a két kórház.

Ekkora városban, ahol úszó házak váltakoznak émberi holttestekkel és állati hullákkal, azonkívül felszakadnak a csatornák és összegyűjtik a szennyet a mélyebben fekvő helyeken — igen könnyen beáll az a veszedelem, hogy a régi romokhoz is ragaszkodókat, akik nem futottak új hazát keresni, megtizedeli a levegő. Egyszerre kiütéses, majd hagymázbetegség tört ki. A belügyminisztérium teljes egészségügyi osztálya tanácskozott afölött, hogy mit kellene tenni? Drága dezinficiáló gépeket ajánltak még drágább anyagokkal, míg végre a szegedi polgárok rájöttek, hogy az Újszegedről áthozott homokos iszap jobban dezinficiál minden másnál.

A rekonstruktor nem félt a fertőzéstől, mert gyalogosan, lóháton, vagy csolnokon járt a vizen, a tócsákon, az iszap között, mert látni akarta, miként foganatosítják parancsait. Amikor kilenckor az irodai munkához jutott, gyakran sápadt volt a kimerüléstől. Pedig addig csalt parancsokat osztogatott és ellenőrzött, a valódi munka most kezdődött. Délig elzárkózva dolgozik. A vízmentes területen a roskatag házak fel támasztása, vagy az enyésző anyag azonnali elhordása iránt intézkedik. A pusztulás,

a nincsetlenség, a borzalom tátong feléje minden oldalról. Mindenki az otthon után vágyik. Mindenki a keresete után szeretne látni. De szó sem lehet arról, hogy a visszaszál-lingózók, a rommá lett ház valamely zugában is meghú-zódjanak, mert a vízmentes területek levegője is fertő-zött volt az elhullott állatok és romlott vizek miatt. Az egyes házaknál pedig kézi szivattyúkkal is dolgoztak. A szegedi nép idegenkedése a rekonstrukció első napjaiban mutatkozott meg Tisza Lajos iránt, aki nem engedte »haza« a népet. A rekonstruktor érezte, hogy nemcsak az elemek-vel, de a nép lelkének elemeivel is meg kell küzdenie. A Tisza név ekkor népszerűtlen. Mert ez a név nem szok-tatott a hazafias tirádák megvesztegető zenéjéhez. És most itt van a közösügyes nagy úr, aki nem enged az édes otthonhoz, amely romállapotban is olyan drága. Rend-őrök, katonák parancsolják vissza az embert a saját por-tájától egy nagy úr nevében, akit Tiszának hívnak. Ti? szónak? Már pedig a szegedi nép érzései egészen ellen-tétes politikai eszmék világában mozogtak, mint amelyeket ezen időben a Tisza név kifejezett. A szegedi nép a di-csőséges múlt hagyományainak varázsában rendezkedett be. A találkozó helyem, az otthonában a falakon a nem-zeti hősök képei. Csupa olyan magyarok, akik karddal, csakis karddal szolgálták a hazát. Olyan hőse nincsen a népnek egy sem, aki épített volna. Olyan bálványa nin-csen a népnek, aki ne harcot, ne hazaszeretetei prédikál-jon, hanem szakadatlan munkára hajtson földönfutókat, akik már beteltek a nyomorúságnak keserű illatával. De habár Tisza Lajos buzgalma az intézkedéseivel a vigasz balzsamát hintette is a katasztrófa által ütött sebre, az idegenkedés nem akart szünni. A kormány sietve hozta egyik szegedi törvényt a másik után. Tisza Kálmán a parlamentben elragadtatással nyilatkozik a szegedi népről. AZ emberszeretet csodákat mivel, de az ősváros földönfutó népének sokaságában mind számosabban akadnak, akik a türelmüket kezdik veszíteni a megpróbáltatások között. Ha még olyan átázott is az a szegedi föld, visszavágyanak

rá. Nem igaz, hogy ragályos betegségek pusztítanak. Csak az urak találták ki a hagymáz-mesét. Főképp az asszony nép sópánkodott az otthonért és szapult a nagy urat, akitől azt várta, hogy két hét alatt nyélbeüti Szegednek a dolgát. A rekonstrukció, hírére az árvíz földönfutói kezdtek visszazállingózni. Mintha a földből bőjt volna elő a nép, úgy megsokasodott. A belterület ötvenezer lakója közül pár hét alatt visszajött 35,000 lélek. Mind azt várta, hogy az a nagy úr, akit a király Szegedre, küldött, gondoskodik róla és a családjáról. A népet az egy pár szárazon maradt házba zsúfolták, más részét barakokba, középületekbe, sátrakba, sőt a Tisza uszodáinak kabinjaiba is. Nagyon kevesen voltak abban a helyzetben, hogy saját költségükön emeljenek barakot. Mindenki szenved ezen időben a viszonyok nyúge alatt. Mindenki izgatott, vagy rezignált. Valamennyi menedékhely Ínséges. A szorongatott anyák sápadt arccal gubbaszkodnak a menedékhelyen és takargatják az elcsenevészedő gyermekeiket. Amikor Tisza Lajos megjelenik a nép között, mindenki könnyebbülten lélezkzik föl. És a rekonstruktor napról-napra érzi, milyen nagy feladat hárul rá. Nemcsak szegedi honfoglalásról van szó, nemcsak a népet kell vezérelnie, hanem az átázott földnek még a levegőjét is meg kell tisztítani. A munkát nem egy dologgal kezdte el, mert kezdetben — úgyszólván — óránként más és más dologban kellett intézkednie. A királyi biztosság valamennyi tagját bőségesen ellátta munkával, a magisztrátushoz pedig egyik rendeletet a másik után küldte. Olyan főnöke volt az alárendeltjeinek, hogy a kirótt munkát szinte kiléniázta és megkövetelte, hogy a rendeletétől hajszálnyira se térjenek el. A segélyezés és élelmezés kiosztását aprólékos részletességgel ellenőrizte. Összesen 39,802 darab ruhát osztatott ki. A népkonyhákat állandóan figyelte. A gyermekek gondozása pedig annyira érdekelte, hogy a Paulai Szent Vincéről nevezett női szerzet tagjai azt mondták, hogy azok is tanulhatnak türelmességet Tisza Lajostól, akiknek hivatásuk a gyermekekkel való bánás.

Kötetet lehetne arról írni, hogy mennyi érdekes jelenet történt a segélyek kiosztásakor. A nép húzódozva vette el a segélyt. A legtöbben szégyenkezve hivatkoztak a gyermekeikre, mert ők inkább világgá mennének, mint-hogy segélyt elfogadjanak. Tisza Lajos megértette, hogy ez a nép dolgozni szeretne már. Kezdte érteni, hogy e népben azonkívül, hogy élnek a romantikus magyar érzések, élnek a tiszteletreméltó magyar hagyományok, kötelességek és erények is, melyek a szabályos tevékenységek után serkentenek. Az iparosok között szerszámokat osztott ki, a vízmentes utcákba pedig kereskedőket kecsegtetett, hogy meginduljon az élet, a forgalom. Ugyanekkor a kétkézi munkások között háromezer kaszát osztatott ki. Varróintézetet és kosárfonó műhelyt állíttatott fel.

Sok gondot okozott a kár felvétele. A kir. biztosi tanács II-ik albizottságának tagjai házról-házra jártak, hogy a károkat megbecsüljék. A polgárok közül sokan voltak, akik önérzetesen kijelentették, hogy segélyezésben részesülni nem akarnak, legfeljebb a statisztika szempontjából kívánják megállapítani a kárukat. A királyi biztosság jószándékát senki kétségbe nem vonta, mégis tömérdek panasz merült föl a becslés miatt. A becslés már csak azért sem lehetett tökéletes, mert a posványos vízben megüledett házak romjaiból nem volt könnyű az elpusztult értéket igazságosan megállapítani. Az akkori ellenzék is meglepéssel konstataulta, mily roppant figyelemmel vizsgál Tisza, hogy igazságtalanság senkivel se történjék.

Az elsőrendű téglából épült házat ne lajstromozzák a vegyes anyagból épült házak közé. Nem közönséges türelem kellett végighallgatni a sok panaszt, sok felebbezést. A panaszosokat kihallgatáson fogadta. De a szegedi nép a szertartásos érintkezést nem ismerte, Tisza Lajos pedig nemcsak a vállalt munkát vette komolyan, de éppen olyan komolyan elszámolt azzal a ténnyel is, hogy ő a királyt reprezentálja. Pedig akadt nem egy nénemasszony, aki edős leiköm, galambomnak szólította a rekonstruktort.

— Küldjön ki értelmesebb emböröket, — követelőzött

nagy hangon egy szappanos asszony. — Ha látta volna az én kertemet, — az uram messziről hozatta a cserjéket, — ha látta volna az ugrás kutamát, a finom cseréptözetemet . . . Mög a magas pincémet is alacsonynak írták be, a vastag falaimat pedig ágyrámának nézték azok az urak . . .

Tisza Lajos fölírta az asszony címét és másnap a titkárával fölkereste és bár csak romok voltak az értékesnek látszó ház helyén, az épület anyagából megállapította, hogy az asszony nem akarta félrevezetni. Új eljárást rendelt el, melynek során a szomszédok vallomásaiból is kiderült, hogy a szappanos asszony színvalóságot mondott.

A lakosság sürgette a barakok szaporítását, egyúttal kívánták, hogy iható vízről gondoskodjanak. Tisza Lajos gondoskodott arról, hogy a rezervár vizét tisztító szénrétegen át vezessék. A barakokat pedig a Gregersen-céggel építtette. A helyi vállalkozók, iparosok azért felzudultak. Tisza mondhatta volna, hogy a helyi ipar pár nap alatt oly sok család¹ részére (baraikot nem építhet, már pedig a hajléktalan nép érdeke mellett elenyészik egynéhány vállalkozónak és iparosnak az érdeke. De nem védekezett, mert nem a pép hangulatával és nem a népszerűséggel, hanem csakis a népi javával törődött.

Mikor a török kivonult a várból, a szegedi nép nem ismert maga fölött urat. A törököt nem tartotta parancsolójának, hanem fosztogató rablójának. Az első úr volt, mely leigázta: a viz. A második úr, aki parancsolt, mint akkoriban mondták: »diktátoroskodott«, Tisza Lajos.

A királyi biztos hatáskörét szabályozó törvényj avaslat a municipium és a királyi biztos közti viszonyt csak felületesen érintette. A törvény végrehajtását bevezető miniszteri utasítás sem intézkedik tüzetesebben. Tisza Lajos pedig a törvény minden betűjéhez való szigorú ragaszkodás mellett is, rövid szegedi tartózkodása alatt arra az elhatározásra jutott, hogy a saját személyében keli összpontosítania az összes municipális jogok legfőbb gyakorlatát. Ez elhatározásáért aztán viselte is a felelősséget minden

vonalon. A városi körök érzékenykedése nem egyszer felzszissen a diktátorskodás ellen, de nagy számban voltak a megértők, akik azt magyarázták, hogy amit soha sémi ilyen körülmények között nem lehet elfogadni, a diktatúrát, a rendkívüli viszonyok között és egy nagy cél érdekében el kell fogadni. Tisza Lajosnál senki jobban nem tisztelte az önkormányzatot, melyet éppen nem akart sem megbénítani, sem elnyomni. A hatalmi jogával csupán azért élt, hogy koncepcióit megvalósíthassa. A józan hangok dacára a városi hatóság, kezdetben nem egyszer csak nehéz elhatározással teljesíti a hatalom utasításait. Mert Tisza Lajos megkövetelte, hogy vonakodás nélkül teljesítsék akaratát. Ha szembeszállnak Vele, jól tudták, hogy felüfggeszti az egész hatóságot.

Az első keserű hangok azért merültek fel, mert Tisza Lajos megmaradt azon nézete mellett, liogy a romok között lakni nem szabad. Roppant izgalmat keltett a királyi biztosnak az a rendelete, hogy felsőbb engedelem nélkül építeni nem szabad. Felháborodva olvasták ezt a tilalmat és hangosan kifakadtak:

— No, polgártárs, bujdosója lehetsz a nagyvilágnak. Megtiltották, hogy a saját portádon építhess. Ha elbujdósni nem akarsz, ázhatsz-fázhatsz veréb módjára.

A jószívű Pálfy Ferenc polgármesternél hasztalan járták ki némelyek, hogy a vízbesülyedt házfalak között meghúzódhassanak, Tisza Lajos rákényszerítette a népet, hogy, a víz apadásáig a szárazabb újszegedi barakokban lakják.

Engedély nélkül tényleg nem építhetett senki, de az engedélyt, ha kérték, szívesen megadta az ideiglenes építkezésekre is, mert tartott tőle, hogy elégedetlenséget szül a megtagadása és sokan eltávoznak más vidékre. Leginkább ezt akarta elkerülni. Ne hiányozzék egy lélek se akkorára, mire kiemelkedik romjaiból az ujjaalkotott város. Jóakarattal figyelmeztetett mindenkit, hogy sok pénzt ne verjen ezekbe az ideiglenes építkezésekbe, mert ha a házak belesnek a kisajátítási és rendezési vonalakba, kénytelenek lesznek lebontani. Sokan még sem hallgattak rá. Azt hit-

ték, jó lesz Szeged úgy is, amint volt, girbe-görbe vonalaival. Ez a magyarázata, hogy másfél millió forint értéket képviselnek a lerombolt házak.

Az építkezési dolgokban való energikus eljárásáért folyton támadják hírlapi közleményekben, nyilvános beszédekben, társaságokban. Egyre hallatszik a kifakadás, hogy »Szegedet ki akarja forgatni«, a »becsületes, jó magyar városból nyugat-európai várost akar csinálni«, »lám, készakarva küszöböl ki minden kisvárosiast, falusiast, holott a nép a régi Szeged levegőjében érzi jól magát.«

Tisza Lajos egyáltalán nem érzékenykedett. Teljesen emancipálta magát a napi hatásoktól. A támadásokat csak akkor vette figyelembe, ha azt tapasztalta, hogy a közvélemény félrevezetésével munkájában akadályozhatják.

Még hordják az összedőlt házak romjait, Lechnerrel a kitűnő munkatársával már készítetteti az új város tervrajzát. Lechner hártypapíron dolgozta ki a tervekét, melyekben Tisza Lajos irányította. Így állapították meg aprólékosan, kinek mennyire távolodott el az új helye a régitől.

A nagyszabású tervezetés szenvedelmeket keltett. A Szegedi Napló 1879. július elsején így írt:

»Nagy lesz és virágzó Szeged! minő Európa nyugati városai, de míg ezt a magaslatot eléred, olvasd szent áhítattal az utcasarkok nagy plakátjait melyek betiltják az építkezést és légy idegen saját otthonodban.

A Szegedi Napló 1879. július 3-iki számában »Őrizkedjünk az illúzióktól«, a sorok között tanácsokat osztogat Tisza Lajosnak, akit ilyen oktatásban részesít:

Az illúziókat el kell oszlatni. Szeged népe képtelen egy nagy európai fogalmaknak megfelelő várost építeni, de még talán benépesíteni is. Ha pedig az állam és annak végrehajtó közegei szigorú szabályokkal és költséges tervekkel e népet szorítani fogják egy erejét meghaladó munkára, úgy az illúziók következménye csúfos fiaskó lesz, őrizkedjünk az illúzióktól és ne

bocsátkozzunk egy óriási vállalkozásba, melynek kivitelére magunkat előre is képtelennek érezzük.

*

A királyi biztos még: 1879. június 14-én írta körül a katasztrófa által okozott károk felbecsülése körüli eljárás módzatait. Mielőtt a károkat fölvevtek volna, a kárvallottakat kihallgatták. Főibecsültek összesen 5586 házat és azokban 14,236 félnek kárát ingatlanokban és ingóságokban. A királyi biztosság II. albizottsága az elpusztult Szeged összes kárát tizenöt millió forintra becsülte, holott a polgárság köréből némelyek széliében hangoztatták, hogy ötven millió a kár.

Tömérdek felszólalásban tiltakoznak, hogy a kárbecsülések oly csekély kárösszegeket tüntetnek fel, melyek a tényleg szenvedett kárt meg sem közelítik. Azt hánytorgatták: Nem érdeke Szegednek, hogy a károkat kisebbeknek tüntessék föl. És hogy fog kacagni a külföld, hogy a legnagyobb magyar város csak potom tizenöt milliót ér.

Tisza Lajos a támadásokkal szemben vallotta, hogy minden szándékos nagyobbitása, vagy kisebbítése a károknak a tények elferdítése volna. Megengedte, hogy a becsú néhol alacsony volt, de nem engedte meg, hogy ebben célzatosság rejljenek.

A kifakadások dacára nem kis megszeppenést kelt 1879. nyarán az a hír, hogy az elhunyt Wenkheim báró a király személye körüli miniszter helyét Tisza Lajossal tölti be. A helyi sajtó kéri a királyi biztost, hogy elkezdett rekonstrukcionális munkáját ne hagyja abba. »Igaz, — írta Enyedy Lukács, — sokkal ragyogóbb hatáskör nyílnék számára az udvar fényében, mint bajoskodni az elpusztult Szeged ujáteremtésével. nyomorgó lakosságának segélyezésével, gondozásával és visszatelepítésével. De ha sikerül Szeged rekonstrukciója, annak megteremtőjét a nemzet hálája kíséri s a történelem nevét a legjobbak közt örökíti meg.«

De Tisza Lajos nem akarta Szegedet fölcserélni Bécs-

csel, hanem folytatta a küzdelmet tovább a magyar Moszkváért. Éppen azon a napon, amelyen a lapok azt írták, hogy a király személye körüli miniszternek nevezik ki, sorba járta az újszegedi barakokat és órákig hallgatta a panaszodat. A panaszkodók közül a leggyöngébb, legmüveletlenebb félben is észreveszi az őszinteséget. A hizelgés, felesleges szófecsérlés bosszantja. De az egyszerűség, az önértetes föllépés tetszik neki. De azért hangulatból soha sem szegődik senkinek a pártjára. A kárbecslésnél minden panaszt meghallgat, de minden intézkedése azt a szándékát bizonyítja, hogy az állam és a város érdekét minél igazságosabban intézze el. Jól tudta, hogy a legcsekélyebb kedvezés ezer és ezer ember kedélyét izgatná fel.

A kárbecslések alkalmával oly hűvös volt a hangulat iránta, hogy a Schwarzenberg herceg adományának kiosztásakor egy éljen sem hangozott fel. Százharminchat iparos fejenként huszonöt forintot kapott. A legszegényebb iparosság meggyőződött róla, hogy a rekonstruktor az új élet megteremtésének munkájában minden körülményre felügyel. Arra is volt gondja, hogy a Segélykiosztás az iparos önértetét meg' ne sértse. A kiosztásnál Csekonics Endréné grófnő is jelen volt lovag Worzsikovszky Károlyné társaságában. A segély után senki sem nyújtotta ki a kezét. Az iparosok azt sem tudták, miért hívják őket. Némelyiket instálni kellett, hogy fogadja el az adományt. Akárhány iparos könyeket morzsolt a szemében, mondván:

— Nem vagyok koldus. Én szegedi polgár vagyok . . .

Tisza Lajos megmutatta Csekonics grófnőnek a népkonyhákat, amelyeket úgy Csekonics, mint a Károlyi grófi családok is támogattak.

Tisza Kálmán a rekonstrukció első esztendejében kétszer is ellátogatott Szegedre. A rekonstruktor arról számolt be miniszterelnök bátyjának, hogy Szeged vízvédelmére, úgy a belső, mint a külső védelemre, az első intézkedéseket megtette. Dicisérte a, szegedi nép nagy magyar becsületességét, mely lassankint megnyugszik a kár becslési eredményében. Így, — főlemlítette, — a lakosság nem

kívánja, hogy a luxus-cikkekben és a közönségesnél költségesebb épületekben szenvedett károk számbavétenessenek.

Tisza Lajos minden szorgos utánjárás és kapacitálás dacára államsegély helyett ötvenéves annuitásos államkölcsönt eszközölteti ki a városnak, mivel a boszniai okkupáció akkor harminc millióját emésztette föl az országnak. Az államkölcsönből kezdte meg az építkezéseket. A! mint kimérték az épületek helyét, mindjárt kitűnt, hogy Tisza Lajos a jövőnek építkezik. De nemcsak az egyes épületeket szabta a még nem létező nagy város igényeihez, hanem az egész várost nagyszabásúra tervelte, körutakkal, sugáru lakkal, terekkel, helyet hagyva hatalmas középületeknek. Félénken, szomorúan nézte a lakosság a nagy arányokat, amelyekkel Tisza dolgozik. Hát mit akar a rekonstruktor, találgatták tanácskodva. Miért nem állja útját a magisztrátus a hatalmaskodó nagy úr fáraóskodásának? Szemére lobbantják a tanácsnak, hogy amióta a királyi biztosság Szegedre jött, azóta a tanácsbeli urak nem szenvednek fejfájásban, mert Tisza Lajos gondolkozik és cselekszik helyettük. A tanács néma megadással hajtja végre a királyi biztos úr ő kegyelmességének rendeletét, »de se szóval, se tettel nem járul hozzá Szeged rekonstrukciójának nehéz munkájához. Néma gyerök lőtt belőle.«

A polgárság egy része a régi alapokon szeretne építkezni. Persze, nem engedik meg. Hasztalan kiabálnak, milyen égbekiáltó igazságtalanság történik velük. Tisza Lajos vaskézzel kényszerít a modern építkezési formákra. De az ő alkotó gondolata sokáig harcot viv a mezővárosi keretekhez szokott lakosság felfogásával. A szegedi népben az ősi erényei mellett ott voltak a némely esetben tiszteletreméltó maradi hibák, az ódsisághoz való ragaszkodás, az új dolgoktól való bizalmatlanság. A modern város gondolatának előbb meg kellett hódítani a lakosságot: szép szerével, vagy a hatalom erejével, de meg kellett hódítani. Még értette volna, ha a régi nemzeti építkezés emlékeit akarják megmenteni a pusztulástól. De történelmi műemlék csak egy van a városban, az alsóvárosi Mátyás-

templom. Ellenben van népies építkezési forma. Ezt nem érintette Tisza Lajos, sőt rajta volt, hogy, ízléssel fejleszték. Sőt gyönyörködött is az alsóvárosi és a felsővárosi nép építési formájában.

Nagyon siettették az új város építési tervét. Azt lütte a laikus közönség, olyan munka az, amely pár hét alatt elkészíthető. Nem gondoltak arra, hogy a királyi biztost a vízvédelem ügye is tömérdek gonddal sújtja. A vízvédelem dolgában Szegedre érkezett külföldi szakértőkkel való tanácskozás napokig lekötötte a figyelmét. Tisza Lajos Vezette a külföldi szakértőkkel való tárgyalást. Részletesen ismerteti előttük a Tisza természetrajzát. Előadása összegezve: A Tisza a felső részeiben gyors, alsó részeiben lassú, itt iszapol, ott nem, de a medre mindenütt kellő mélységű, folyásában olykor mód felett szeszélyes, máskor szelíd, mint a bárány. A külföldi szakértők hosszas tanácskozás után a város területének mérsékelt, következetes és fokozatos feltöltését és a városnak a Tisza kiöntése ellen egy nagy körtöltéssel való biztosítását véleményezték.

Szeged régebben fölvetette már a kérdési, hogy nem volna-e célszerűbb, ha a percsorai vízszabályozó társulat petres-algyői vonala helyett védelmi vonalul a sövényházi töltés szolgálna, úgy, hogy teljesen kiépítették? Percsora felől jött be az árvíz is, aktuális lett most a kérdés annál inkább, mert a töltés lakatlan részen ment keresztül, kívül-belül fakadó vizek támadtak. Akadály volt azonban, hogy a vízszabályozó társulat érdekeltei között a társulat vedtöltéseinek fen tartását és költségeit illetőleg évek óta a legnagyobb viszálykodások forogtak fenn. A kérdés megoldása előtt tehát a viszálykodást kellett megszüntetni. Az akkori közmunka és közlekedési miniszter, épp úgy, mint az ősszminisztérium, minden jogát ráruházta Tiszára, aki rövidesen feloszlatta a percsorai társulatot és megalakította helyébe a szeged-sövényházit.

Mikor a kormány kilenc millió téglájának első szállítmányát síneken a Széchenyi-térre szállították és lerakták

a tér délkeleti végén, valóságos építési láz ragadta el a lakosságot. Akinek két szobára volt szüksége, négy szobát igénylő emeletes házal, az emeleteset igénylő pedig két-emeletes, tornyos bérpalotát szeretett volna építeni. Megint csak a kir. biztost ostromolták meg. A terveket! A terveket! Kiáltották (ezer tenorból. Tisza Lajos a melléje rendelt műszaki osztállyal dolgozott éjjel-nappal. Nekiment csákányos embereivel a parton elhúzódó várnak és az épületkolosszust leromboltatta az egyenes földig, hogy a tabularázának ez se álljon útjában. Csak egy érdekes romját hagyta meg a várnak, hogy álljon az idők végéig a múlt idők emlékeztetőjéül a Stefánia-sétányon.

Alig küldte el köriratát az országba a befásítás érdekében, az az öröm érte, hogy József kir. herceg 34,800 facsemetét ajándékozott a városnak.

A rekonstrukció hírére az áviz földönfutói kezdtek visszatódulni, hétről-hétre nőtt a hajléktalan tömeg száma. Pár hét alatt 35,000 léleknek kellett az elhelyezéséről gondoskodni. A népet a fönmaradt házakba zsúfolták, más részét huszonkilenc barakban és a középületekben, sátrakban helyezték el. Nagyon kevesen voltak abban a helyzetben, hogy saját költségükön emeljenek barakot. Mindenki szenvedett akkor ebben a városban a viszonyok nyűge alatt. Mindenki izgatott volt, a legnyugodtabbak is rezignáltak. Alig múlik el két hónapja, hogy Tisza Lajos Szegeden időzik, a jelzálogos hitelezők és adósok közti ügyletek rendezéséről szóló törvényi kell elkészítenie, hogy a kormányhoz mielőbb felterjesztesse. De a tömérdek folyó munkán kívül folyton foglalkoztatja a vízvédelem ügye és az új város terve. A folytonos munkában aggódik a népért, mely már a rendes életmód után sóvárog. Éjjel is kintjár az újszegedi barakok között. Egy viharos éjszaka a hasadékon át benéz az egyik barakba. A földön halott. A fejénél mécs pislákol. Tisza Lajos e látománytól fölizgulva siet haza és reggelig dolgozik. Mert azt hiszi, az a halott a rendetlen életmód áldozata. De akármint öli is magát a munkával, amit az elemek egy óra alatt elpusztítottak,

ezer és ezer munkáskor sem tudja helyrehozni napok, sőt hónapok alatt sem ...

Augusztus utolsó napjaiban a királyi biztosság kijelölte a helyeket és feltételeket, amelyek tekintetbevételével az ideiglenes házak építését megengedte. Ekkorra ugyanis a város megtisztult a víztől.

Tisza Lajos a kora reggeli járásában-kelésében elnézegette, mint épül a sok ideiglenes hajlék. Legtöbb partán a háztetőnél egyéb nem maradt meg semmi. Hát a háztetőből készül az új hajlék teljesen, egészen. Sok része van az ilyen háztetőnek. Gerenda, szarufa, lécz, zsindely, mindennapi kincs ez a szerény új hajlék összetakolásánál. Tisza Lajos végignézte, hogy kerül ki belőlük a kis szobácska, konyha is egyúttal. Még bútorzathoz is telik a törött háztető sok-sok anyagából.

Biztatta a dolgozókat: nem zudul már lakófészkeik közé a Tisza hideg árja. A körtöltés vonala meghatározva, a munkálatra az árlejtés kiírva és nemsokára megoldódik a külső védelem kérdése is. Mert a veszedelmes árt közvetlen a mederből való kilépésénél a jól megépített külső védvonal fogja fel. Nehéz kérdés, hogy kinek a költségén épüljön a külső védvonal. Hosszadalmas, fásasztói tárgyalásokat kellett folytatnia állammal, várossal, ármentesítő társulatokkal és az algyői uradalommal. Minél inkább közeledett a hideg évszak, a védelem kérdése egyre félelmetesebb lett. Mert Tisza Lajos tudta, hogy a várost okvetlenül meg kell védeni, nehogy a katasztrófa ismétlődjék. Egész irodalom keletkezett arról, miképp kellene megoldani Szeged külső vízvédelmének kérdését. Nemcsak külföldi, honi és helyi szakértők, de laikusok is garadával ontották a broszúrákat, hírlapi cikkeket, tanácsokat szolgáltatva a fontos kérdésben a kir. biztosságnak. Tisza Lajos egynéhányat elolvasott a nyomtatványokból, amit nem olvasott el, a titkáranak adta ki tanulmányozásra.

Az egész ügyben pedig az volt az érdekes, hogy a nehéz kérdésben mindenki Tisza Lajosra bízta a megoldást. Exponálja magát a rekonstruktor. Az ő akaratát teljesítik,

mert neki van akarata, tekintélye és ereje arra, hogy a kritika harapásait elviselje. Míg a vízvédelmi vonal építésének kérdését tárgyalták, szorgosan épültek az ideiglenes házak. Háromezer ideiglenes hajlék épült harmadfél hónap alatt. Kezdetlegesen az épített hajlékok, az igaz. Az új tűzhely összetakolásában még az ősi egyszerűségénél is lejjebb szállott Szeged népe egynéhány fokkal. Viskó épült nem egy kellemes otthont nyújtott nagy ház helyébe; szegényes kunyhó, mely jó, ha megvédi majd lakóit a tél ridegsége ellen. A tornyos nyoszolyákat ínséges, vacok pótolja, a régi bőséget koldus egyszerűség. De mégis otthon van mindenki. Saját telkén jobban esik az embernek a nélkülözés is.

Tisza Lajost a rögtönözve épített háromezer viskó a szegedi nép rendkívüli életképességéről győzte meg. Az a nép, mely a saját erejéből, rövid idő alatt oly óriási munkát végez, nagy dolgokra van hivatva. Íme, a katasztrófa szörnyűségei sem törték le a népet. Az ölbelineél alig nagyobb gyerek is viszi az apja után a szerszámot. Az asszony, a leány az építési anyagot, míg a fiú maga is vállvetve dolgozik az apával. Úgy gondolta, hogy az építésnek ez a gyors munkája rejti magában a jövő minden üdvét.

A királyi biztosság keze mind mélyebben nyúl bele a város életébe. Szeptemberben, mielőtt a költségvetési bizottság összeülne, Tisza Lajos a városi jövedelmek szaporítását sürgeti és arról tanácskozik, hogy Szeged milyen gazdasági politikát folytasson. Milyen alaposan érdeklődött a városnak mezőgazdasági dolgai iránt, bizonyítja, hogy a legelődíjakra vonatkozó adatokat is áttanulmányozta.

Szeptemberben nagyban foglalkoztatták a közeledő téli évadra vonatkozó intézkedések. Nagyon sok hajléktalanról kellett gondoskodni. Az újszeged! barakok között ideiglenes óvodát állíttatott. A »tönkrejutottak < városában mindinkább felütötte a fejté az elégedetlenség. A város akkori egyik követe, a különben ipari téren érdemes múltú Bakay Nán-

dór országgyűlési beszédeiben erősen kritizálta a királyi biztosságot, mert még október elején is csak részleteiben készültek el a város tervei.

Bakay követ volt, a nép kegyét kellett keresnie. És kereste is lágy, édes, suttogó hangon. Az iparosok politikusa volt, akik előtt azt hánytorgatta, mit tud Tisza Lajos a városépítéshez, amikor egy szál gerendát sem tud meggyalulni.

*

1879. szeptember 20-án Gödöllőn Erzsébet királyné külön kihallgatáson fogadta Tisza Lajost. A királyné szimpátikus érdeklődéssel kérdezősködött Szegedről és a városújító a jelen állapotról is referálva, főképp a jövő nagy Szegedről festett képet a királynénak.

A rekonstruktor igenis nem negligálta a szegedi népben kialakult véleményeket, de tisztában volt vele, hogy a tömeg agyvelejére hatni és egy nagy várost megteremteni két különböző feladat. Sajnálta, hogy az agyvelőkre egyelőre Börcsökék és Bakayék hálnak, de bízott benne, hogy jönnek más idők és más emberek. A nép eleinte elhitte Börcsökéknek, hogy a becslési munka nem szolgálhat alapjául a segély kiosztásának. De ezek a panaszok nem visszaélési szándékból hangzottak el. Részben meggyőződésből és részben a népszerűség keresésének szükségességéből. Tisza Lajost megnyugtatta az a tapasztalat, hogy a szegedi nép nem akar visszaélni szenvedett kárának nagyításával. De oly borzalmas! katasztrófa után könnyű panaszhangokat sajtolni a népből.

A jövő Szeged.

A királyi biztosság 1879. szeptember 29-én küldte meg a városi tanácsnak a jövő Szeged térképét. A térképhez magyarázatul füzetet csatoltak, mely bőven kiterjeszkedett azon szempontokra, amelyek a királyi biztosság «lőtt irányadók voltak a terv készítésénél. A tervezetből,

amely szerint Tisza Lajos fölépítette a nemzeti fővárost, ideiktatom az irányadó szempontokat.

1. A város területének árvíz ellen való lehető biztosítása.

2. A város megfelelő és helyes beosztása, tekintettel a jelen helyzetre s a város jövőbeni szabad fejlődhetőségére. Helyes építési rendszabályok megállapítása.

3. A kereskedés, közlekedés és forgalom érdekében szükséges és kívánatos átalakítások. Hídépítés, rakpart-építés, új utcák és a burkolat kérdése.

4. Egészségügyi építkezések és intézkedések. Köztisztaság, csatornázás, vízvezeték, világítás.

5. Középületek és közterek célszerű elhelyezése és be rendezése.

6. Aesthetikai tekintetek.

A füzet ismerteti az akkori állapotokat, a javasolt átalakításokat leírja és indokolja, a kiviteli sorozatot jelzi és a fölmerülő költségeket megközelítően összeállítja.

Tisza Lajos arra kérte a Itanács tagjait, hogy a tervet és az azzal összefüggő kérdéseket tanulmányozzák és csak alapos tájékozódás után vitassák meg.

A rekonstruktor szobája ebben az időben telve a tervre vonatkozó műszaki rajzokkal és aktákkal. A tanács tagjait a lelkiismeretes munka meghatotta. A tanácsülésen aztán úgy Tiszának, mint a rendelkezése, felfogása és ízlése szerint dolgozó, műszaki osztálynak elismerését fejezték ki.

Amikor Tisza a jövőbeni Szeged térképét elküldte a tanácsnak, azt beszéltek, hogy a hídépítésre a következő alkalom adott neki ötletet: Az esti hatórai ebéd után rendszerint Deszkre lovagolt. Egy alkalommal sokáig kellett várnia a fahidon. A hajóközlekedés nagyobb arányokat öltött, mint azelőtt, ott rostokolt félórákig is, míg leeresztették a hidat. Ez adta meg neki a vashid ötletét, amit Eiffel, a világhírű francia mérnök épített s az államtól kapott ajándékba a város. A hídon túl levő Újszeged Torontóihoz tartozik. Ez sok összeütközésre adott alkalmat s jöllehet, a város már előzőleg kérte, hogy csatolják te-

rületéhez, a kérés mindig megakadt a vármegye heves ellenállásán. 1879. év őszén Tisza Lajos azonban 'keresztülvitte a szegediek régi tervét s most már nem kellett egyik oldalára megyei hajdú, másakra városi rendőr, mert Szeged volt amaz a terület is.

Kávéháziján, korcsmában, hivatalban, családi körben, piacon, utcán, boltban a térkép megjelenése után arról beszéltek, hogy milyen lesz a város. Mindenki azt böngészte, aki a térképet csak pillanatra is megkaparinthatta és csak egy pillantást is vethetett bele, ott van-e, megmaradt-e a régi helyén az ő háza, telke? Az új Szeged térképét aztán bírálta boldog, boldogtalan, írásban, élőszóval és nyomtatásban. A terv valóban egy hasonlíthatatlanul szebb Szegedet tüntetett föl. »Egy csodavárost, amelynél szebbet a meny kárpitjai mögül lebámuló égi lakosok sohasem láttak még a nagy magyar Alföldön. Attilának sem lehetett ennél remekebb városa, az akkori időkhöz képest sem,« Egyenes utcák, hatalmas terek palotákkal, széles körutak lombos fasoraikkal, nemes ízléssel épült házakkal szegélyezve. A tudománynak, igazságszolgáltatásnak, művészeti nek és egyházaknak díszes csarnokai. Világszép hid pazar rakparttal, liget a hídon innen, a hídon túl. A Tiszán, az utcákon és a végelláthatatlan sugárutakon, kávéházakban és egyéb nyilvános helyeken pezsgő élet. A gyönyörű terv fölizgatta a koldussá lett város népét. Tisza, hogy könnyítsen a népen, sok kedvezményt vívott ki a városnak. Aztán a város a világszép hídon kívül ajándékba kapja az államtól a pompás rakpartot is.

Ellenben nagy küzdelemmel hozta rendbe a város háztartását. 1879-ben 70 százalékos pótagó alatt nyögött a lakosság. De amikor attól lehetett félni, hogy a közjövödelmek elégtelensége miatt megakad a városi adminisztráció, a közvélemény megható ambícióval már egyetemet követelt Szegednek.

Aligha érdekelt valakit jobban Szeged jóléte és boldogulása Tiszánál, de ő az az ember volt, aki lépcsőről és lépésre akart haladni, a pőrére vetkőzött városra nemi

mindjárt a bundát akarta ráhúzni, hanem előbb a legszükségesebb ruhadarabokat, aztán arra törekedett, hogy legyen mit aprítani a tejbe, legyenek járható utak, piacok, üzletek, induljon meg a városi élet, az ipar és kereskedelem . . .

Az egyetem a távoli jövő zenéje. Előbb jöjjön a csákány és a kalapács, azután a pápaszemes professzor. Egyetemről beszélnek, mikor a szegedi ember arról sincs biztosítva, hogy ajtajának küszöbét nem mossa többé a Tisza kitörő árja. Tisza Lajos ugyanis vékony biztosítéknak tartotta a szádfalat, melyre az ő megjelenése előtt másfél milliót dobtak ki.

Folyton azt hangoztatta, hogy Szeged csak a körtöltés felépítésével érezheti magát biztonságban. A közvélemény, a körtöltésnek, csatornázásnak, éppen úgy korábban Újszeged bekebelezésének ügyét a királyi biztosságra bízta, mert e fontos kérdések taglalása helyett nem szűnt meg távolabbi célokot pengetni. Ezer és ezer család barakokban lakott, de aziránt is megnyilatkoztak az aspirációk, mielőtt az egyetemet megcsinálnák, a megye székhelyét is helyezték Szegedre. Megyeháza részére telket is jelöltek, a mostani kereskedelmi iskola előtti parkrészetet.

*

Nehéz volt rendbehozni az elpusztult város szénáját. 1879. októberben a közigazgatási bizottság ülésén Brill adófelügyelő jelentette, hogy október 1-ig 90.000 frt. adó folyt be Szegeden, míg tavaly ugyanennyi idő alatt 240.000 frt adót vettek be. Ez az adat élénken illusztrálja Szegednek akkori gazdasági állapotát. Az árvíz előtti esztendőben Szegeden egy forint állami adó után hetven krajcár pótlékot kellett kiizzadni. A megváltozott viszonyok miatt jelentékenyen csökkent a pótdadó is. Mert a megcsappant pótdadó miatt féltek, hogy megakad a közigazgatás szekere Tisza Lajos helyesnek tartotta a közvetett adók emelését. Arra számított, hogy így adóalany lesz a világ minden tájáról Szegedre özönlő idegen, aki e városban jövedelmet keres napszámos-munkával, kereskedéssel és iparral.

Az árvízi esztendő legérdekesebb közgyűlése október 14-én kezdődött, amikor bomba gyanánt hatott, hogy a közgyűlésen egy oszlopos tisztviselő szembeszállott a hatalmas királyi biztossal és kritikát gyakorolt fölötte. Ez az oszlopos férfin a XIX. század Szegedének egyik legkiválóbb és legértékesebb polgára: Taschler József főkapitány, aki inig egyrészt kritika tárgyává tette azon eljárást, hogy a körtöltés' kérdésében Szeged köztörvényhatósága szavát meg sem hallgatták, másrészt a körtöltés építésére vonatkozólag indítványt tett. Az indítvány szerint, mivel a tervezett körtöltés nem nyújthat elég¹ biztosítékot, a körtöltés koronája az alföldi vasútra dülő részen nyolc méter, a vasutat nem érintő részen pedig tiz méter koronával építtessék ki. Taschler József indítványa kétszeres szenzáció. Először, mert Szeged népének gondolkozását fejezte ki, másodsor, mert a közvélemény tolmácsolására a teljhatalmú királyi biztos ellen, aki bár ember-szerető és felvilágosult abszolutizmussal, de mégis csak abszolutizmussal uralkodott Szeged fölött, egy Városi tisztviselő vállalkozott. Taschler főkapitány az egész közgyűlést magával ragadó beszédben fejtette ki, hogy a tervezett körtöltés méreteinél fogva nem védheti meg a várost. Magyar János, Szekerke József, Pillich Kálmán, Bátori Antal és Szluha Ágoston országgyűlési képviselő pártolták Taschler főkapitány indítványát, melyet el is fogadtak. Tisza Lajost meglepte a közgyűlés állásfoglalása. Hasztalan mondták neki, hogy ez az állásfoglalás nem ellene, hanem a királyi biztos vizi-mérnöki tanácsadói ellen irányul, ennek a közgyűlési határozatnak az élet sokára lehetett eltompítani Tisza Lajos tudatában. Mert azt hitte, hogy a közgyűlés állásfoglalása kanapé-processzusa a városi közigazgatásnak a kir. biztosság ellen. Nem is gondolt arra, hogy Taschler József csupán tisztviselő voltának azon felelősége érzetében szólalt fel, amellyel Szeged népe iránt viseltetett. Szegednek népe tapsolt Taschler Józsefnek, de a tapssal nem akarta Tisza Lajost sérteni, kinek jóakarataról meg volt győződve. Taschler iránt ez állásfoglalása miatt

Tisza Lajos teljesen elhidegült. Tisza Lajos Szeged érdekében szükségesnek tartotta, hogy minden hatalom az ő kezében összpontosuljon. Tudott és akart is élni ezzel a hatalommal teljes mérvben, mert ura, parancsolója volt Szegednek, olyan ura, aki előtt, mint ahogy Mikszáth Kálmán írta valahol, a város tigriseiből szelíd bárányok lettek, kik a tenyérrel nyalják le a sót.

Talán éppen a körtöltés tervezeténél esett volna jó a Tisza Lajos szívének az elismerő szó. És ime, mi történik. Feláll egy városi tisztviselő, megkritizálja Tisza Lajost és ezt a városi tisztviselőt ünneplik. Sejtelve sem volt arról, hogy éppen Taschler József főkapitány volt egyik legőszintébb híve, akiről azt hirdette, oly férfiú, hogy Szeged csak levett kalappal beszélhet vele.

Küzdelmek.

Tisza Lajos félévig működött már Szegeden, amikor az akkori ellenzéki Mikszáth így írt róla:

»Nem a miniszterelnöktől kölcsönzött hatalom ügyes felhasználása támogatta Tisza Lajost sikereiben, hanem személyes tulajdonai szerezték azt meg neki. Úgy tűnik fel ő előttem, mint az orvos, ki mérges, kártékony füvekből főzi a legjobb medicinákat. Siket volt minden panasz előtt, hogy igazságos lehessen. S megorvosolt minden panaszt. Soha sem ígért semmit. S többet teljesített, mint amennyit elhittünk volna neki, ha Ígéri. Harcot folytatott ellenünk, — hogy mindenkit legyőzzön, — a mi számunkra. Hajthatatlan volt, SZÍVÓS maradt, tetteit a tapintat vezette s még azok is, amelyeket kezdetleges alakjukban el lehetett ítélni, félremagyarázni, mind egy közös pontba futnak össze s megvilágítják az ő egyéniségét s összes törekvéseire a nem mindennapi tehetség, nemes gondolkodás bélyegét nyomják rá. Tisza Lajos szegedi működése megérdemli, hogy az első elismerő szó az ellenzékié legyen.«

Az árvízi esztendőben az ős esős napokkal köszön-

tött be. Az ideiglenesen összetákoltt épületeket még nem fedték tetővel, a szobák falai nem is száradhattak ki. Borús tekintettel nézegette mindenki azt a hajlékot, mely az ő tnenhelye lesz a télen s melynek hideg, nedves falairól a betegség nézeti le. De nemcsak a téltől remeglek, hanem aggodalmaskodva kérdezték, mi lesz a jövő tavasszal. Megkezdhetik-e az állandóbb, szilárdabb házak építését, vagy a töltéseken küzdve töltik el megint a napokat? Vagy ismét beköszönt az utcákra a hideg hullám, hogy a szegedi embernek még egyszer kezébe nyomja a vándorbotot? Ez a kérdés, mely ott ült minden szegedinek az ajkán, teljes súlyával nyomta a lelkeket. A súlyos kérdésre Tisza Lajostól várt mindenki feleletet. Az aggodalmak és kétségek homályában ő volt a biztató reménység: a zárkózott, líalगतag, komor ember.

Tisza Lajos a percsorai töltésvonal építésének keresztülvitelét sürgette. A kubikosok egész táborát dolgozott a vonalon. Hasztalan tartotta a város közgyűlése Taschler főkapitány felszólalására megvédhetetlennek, a rekonstruktor a saját felelősségére elegendőnek tartotta a percsorai töltésvonalat külső védvonalnak.

Panaszolták egyre, hogy a tavaszi árvíz-esélyek miatt a kereskedelmi és ipari élet nem indulhat meg¹, mert a szegedi piac nem hitelképes. A bankok, gyárosok, nagykereskedők veszélyeztetve látják a tőkéjüket. Tisza Lajos közhírré tette a világsajtóban, hogy az árvíz dacára a hitelezők alig Veszítettek valamit az elúszott városban. Tényleg alig volt kereskedő, aki a helyzettel való visszaélésből olcsó alkut kötött a megrémült hitelezőkkel, az árvízkárosult szegedi kereskedők és iparosok túlnyomó nagy része a szerfölött lesújtó viszonyok között is becsülettel helyt állott minden kötelezettségéért, nem kérve hitelezőitől egyebet időnél, csekély várakozásnál.

A külföldi hitel megvonása is bizonyítja, hogy a rekonstrukció nagy munkája alkalmából sok szem tekint Szegedre. A sajtónak állandó témája Szeged ebben az időben. A sok jóakarató újság közlemény garmadájában

nagyon sok a nagyképű okoskodás. De sok az olyan közlemény is, mely politikai irányzatosságból Íródott. Sok az olyan közlemény, amelynek célja gyűlölséget, elkeseredést Szítani Tisza Lajos munkája ellen, mert hiszen amikor őt ütötték, a miniszterelnök öccsét, tulajdonkép a miniszterelnököt akarták ütni. Tisza Lajos nem szállott síkra a perlekedőkkel. Nem törődött akármit Írnak róla, de mihelyt olyan újságcikk jelent, melyből kiérezte, hogy a 'rekonstrukció munkájának. Szeged ügyének ártanak vele, rögtön gondoskodott a kellő cáfolatról. Mert a szívét dobantotta meg egy-egy külföldi lapnak olyan irányú közleménye, mely Szegedet a nyomorúságok tanyájának tüntette föl és nagyította a roncsoló toroklob téli pusztításai. valamint egyéb bajokat, amelyek főképp az árvíz után való első télen merültek föl, amikor még nem kezdődött az ujjaalkotás nagy munkája.

A városban nem szűnnek meg a keserű kifakadások, hogy absolut hatalomnak tekinti magát és véglegesen intézkedik titokban előkészített nagy dolgokban, amelyeket nem rág meg a köztörvényhatósággal. így önkényesen építteti a körtöltést és önkényesen akarja megvalósítani a város építési tervét is. Folyton hangsúlyozzák, mily kifogyhatatlan és valóban őszinte jóakarattal teljesíti a város minden jogosult kívánságát, »de a köztörvényhatósággal, mint egészszel szemben a megvetéssel határos közönyt« tanúsítja. Az akkori helyi faktorok panaszait Tisza Lajos hatalmaskodásairól a következőkben összegeztem:

Amig sorsunknak jóban, rosszban egyaránt urai voltunk, addig csak megfelelt hivatásának és kötelességének a városi közgyűlés, úgy, ahogy. Addig tett helyeset is, helytelent is; de bármit tett, a lényével úgy számoltunk. mint egy hivatott és összealkotásánál fogva is tekintélyes testület cselekményeivel, melyeket szabad bírálni, károsaknak, téveseknek nyilvánítani, de nem szabad kicsinyleni és semmibe venni. Most változott a világ sorja. Mióta olyan hatóság székel falainkon belül, mely

előtt gondolkozás és habozás nélkül meghajlik a »közvélemény«, azóta a városi közgyűlés semmi, a város közönségének képviselői szintazonképen semmik, s amit a közgyűlés határoz, az mind tapintatlan, eszélytelen, nevetéses, a legjobb esetben korai, vagy — elkésett. Tisza Lajos kétségekívül igen tehetséges, okos és tapintatos ember és el lehet telve jóakarattal városunk minden dolga iránt; de azért ugyan mit tartana felőlünk a világ, ha mi támaszkodva egy ember eszére és bölcseségére, végkép megszűnnénk gondolkozni és bamba, az Isten hasonmásához méltatlan bizakodással létünk és egész jövőnk nagy kérdését föntartás és hozzászólás nélkül letennők azon egy ember kezébe, hadd tegyen bennünket urakká, boldogokká a maga ideája szerint! 1

A "való igazság pedig az, hogy Tisza Lajos Szeged közgyűlését erényeivel és gyöngéivel együtt tisztelte és rajta (Volt, hogy a kir. biztosság a legmesszebbmenő tapintatossággal érintkezzék a várossal, de ő hadvezérnek érezte magát, kinek kötelessége megvívni a nagy munka harcát. És mivé züllött volna a nagy alkotás, ha akta-háborúba és szócsépi ösbe elegyedik?

Tisza Lajos a »hatalmaskodásért« viselte is a felelőséget. Ami jó történt, azt mások javára Írták. Mikszáth Kálmán »111. Kákay Aranyos« aláírással figurázta ki azokat népboldogítókat, akik akkor a nép kegyét hajhászva minden eredmény érdemét maguknak vindikálták és minden bajért Tisza Lajost gáncsolták. így népszerűvé lettek azok akik a vízkárosultak osztályozása miatt bíralták Tisza Lajosi, aki pedig alaposan indokolta meg, hogy miként osztja fel az árvízkárosultak javára begyűlt könyöradományokat.

Tisza Lajos abban a »tervezetben«, melyben az árvízkárosultakat osztályozza, többek között a következőket mondja:

»Az osztályozás által lehel és azáltal kell elérni azt, hogy a könyöradományok nemcsak az igazságnak, hanem a nagylelkű adakozók intenciójának is megfelelőleg hasz-

«áltassanak fel. A károsultak osztályozásánál tehát első sorban az állapítandó még, hogy az adakozók intenciója mi volt, vagy mi lehetett, mert annak helyes felismerése és lelkiismeretes követése első elutasíthatatlan kötelessége «azoknak, kik a könyöradományok kiosztására hivatva vannak. Az adakozók azért adták könyöradományukat, hogy egy részről Szeged város polgárai között, a vjzár által okozott nyomor enyhíthessék, másrészt pedig azért, hogy Szeged város újjáteremtése előmozdittassék. Ezen két eszme együttesen uralta az elhatározást. Tagadhatatlanul igaz az, hogy az egyes polgárok vagyonának egészben vagy részben történt megsemmisülése nagy szerepet játszott az adakozók jótékonyági felébresztésében, de másrésztől kétségtelen az is, hogy a jótékonyagnak oly nagy mérvben való előállítását, minőt a történelem fölmutatni alig képes, nem annyira az egyesek szerencsétlensége, mint inkább az egész városnak, mint ilyennek elpusztulása idézte elő, sőt egész határozottan állítható, elkülönítve más helyen történt volna meg egyesekkel a szerencsétlenség, az adakozás oly nagy mérvet soha sem ért volna el.»

Úgy c hazában, mint a külföldön ezen, minden várokozást meghaladó részvétet Szeged városának, mint ilyennek elpusztulása és nem az egyesek anyagi romlása idézte elő, mire nézve, tanúbizonysággal szolgálhatnak az összes hazai és külföldi lapok e részben való nyilatkozatai, melyek ha meg is voltak hatva azon óriási károk által, melyeket egyesek szenvedtek, mégis mindenkor a szerencsétlenség nagyságát és horderejét abban találták, hogy egy virágzó város, Szeged város elpusztult.

Az említett két eszmének hozták tehát az adakozók az áldozatot és ugyanazért intenciójuk e két eszme együttes megvalósításában található föl, azok egymástól el nem választhatók, egymás ellen föl néni állíthatók, de ha az adakozás benső indokait kutatjuk. Szeged újjáteremtésének eszméjét tulajdonképpen némileg erősebb istápolásban lehetne részesíteni.

Az adakozók intencióján kívül nemzeti érdek is követeli azt, hogy Szeged újjáteremtessék, hogy újból folytathassa azon hivatását, melyet eddig oly híven betöltött.

Kettős az indok tehát, hogy a szegedi árvízkárosultak osztályozásánál, Szeged újbóli fölépítésének kérdését soha szem elől ne téveszszük. Ezek figyelembevételével mellett az osztályozásnál arra is törekedni kellett, hogy az nemcsak a könyöradományok mikénti elosztásának szolgáljon alapul, hanem hogy az az ország által nyújtandó anyagi támogatásnak is alapja és fokmérője lehessen, mivel a könyöradományok kiosztásának és az ország részéről nyújtandó anyagi támogatásnak mérvét és arányát célirányosan és helyesen csak együttesen lehet meghatározni. Ezen, két tényező együttesen Van hivatva a kitűzött célt megvalósítani, amennyiben a könyöradomány összege a cél elérésére magában elégtelen, az ország anyagi támogatását pedig egyesek javára, azon túl mint városnak, mint testületnek érdekében már is tett és még tenni hivatva van — oly mérvben, hogy az önállóság célt valósíthasson^ igénybe venni nem lehet.

Ezen szempont vezérelt engem arra, hogy a könyöradományokban való részesülést szabályozó osztályozás megállapításával egyúttal az állam anyagi támogatásának igénybevehetésére is elfogadható alapot teremtsék. Egy helyes elveken nyugvó osztályozás alapján; igazságosan megállapítható egyeseknek nemcsak a könyöradományban való részesülésük, de az állam anyagi támogatásának mily mérvben való igénybevehelése is.

A főcél kijelölése mellett a kiosztandó könyöradomány és a nyújtandó állami támogatás meghatározása is komoly megfontolást igényel, mert ezáltal lehet a károsultakat képessé tenni arra, hogy a kitűzött cél elérésére közreműködhessenek és ennek helyes meghatározása biztosíthatja azt, hogy a könyöradományok összege és az állami támogatás együttesen biztos alapját képezhessék a ledőlt, vagy megromlott épületek (tervszerinti) fölépítésének.

Ezen irányeszmék uralma alatt kellett tehát a

károsultak osztályozását elkészíteni. Elkerülhetetlen volt azonban, hogy a károsultak ingatlanaikban szenvedett káraikra nézve is külön főosztályba soroztassanak.

Az ingatlanokban és az ingókban szenvedeti károk egymástól lényegesen különböznek, amennyiben az ingó vagyron, ha egyeseknél a megélhetés alapját képezi is, de legtöbb esetben tulajdonképpen csak kisebb, vagy nagyobb kényelmi beruházás, tehát az adakozók fönt kifejtett intenciója szerint a könyöradományban való részesülés kiszámításánál az ingatlanokkal egyenlő alapot nem képezhet.

Az ingóságokban szenvedett kár részletenként is pótolható, míg az ingatlanok elpusztulásának részletekben való helyrephótlása a legtöbb esetben alig kivihető. A könyöradomány bármily kis részlete is a helyreállítás tényezője lehet, tehát az első esetben, míg ugyanazon összeg a második esetben célirányosan alig használható föl.

A szenvedett károk fölvételénél az eljárt bizottságok az ingatlanokban szenvedett károkat helyszíni szemle mellett az egész város területén egyöntetűen és egy⁷ alapon a valóságnak lehetőségig imegfelelőleg vették föl, az ingóságokban szenvedeti károknál pedig azok mennyiségét egyszerű bemondás, vagy nem mindig teljesen megbízható bizonyítékok alapján voltak kénytelenek megállapítani és így sokkal több erkölcsi biztosítéka van az adatok helyességének az első, mint a második esetben.

A károsultaknak ingatlanokban és ingóságokban szenvedett káraikra nézve leendő együttes osztályozása tehát, aзи elfogadott irányeszméket is megsértené és az igazsággal sem volna összeegyeztethető. <¹

E bevezetés után a vízkárosultak osztályozására vonatkozó indokolás következik bőséges számadatokkal és okfej lésekkel.

A rekonstrukció kezdete előtt a vízvédelem és az új város tervén kívül a lakosságot semmi sem érdekelte intenzívebben a vízkárosultak osztályozásánál. Tisza Lajos

lélekölő munkát végzett az osztályozással, melynek segélyezési kulcsát a közölt magyarázattal adta közre. Ez a segélyezési kulcs is olyan hajszálíg pedáns, becsületes munka, mint Tisza Lajos minden egyéb munkája. De a munkát minden alapossága dacára erősen megrostálta a közvélemény. Voltak, akik azzal vádolták a munkát, hogy légből kapott számtételből indul ki, ennél fogva nem szolgálhat az igazságos adománykioszlás alapjául. Nem szolgálhat alapul, mert míg egyrészt a károk becslése aránytalanul kisebb a tényleg szenvedeti károknál, másrészt a viszony a szenvedett kár és megmaradt vagyon közt nincs kitüntetve. Fölpanaszolták, hogy nem az képezheti a segélyezés egyoldalú kritériumát: vájjon marad-e valakinek tízezer forint vagyona az árvíz után, hanem hogy mily arányban áll a szenvedett kár a megmaradt vagyonhoz. Voltaié, akik azt az érzést csepegtették a nép szívébe, hogy a segélyezési kulcs égbekiáltó igazságtalanság. A szenvedett állítólagos igazságtalanság gyökeret is vert a nép szívében, melyet az elkeseredés és az álmodott szebb jövőről való lemondás szomorúsága szállott meg. Azt mondták a lakoságnak, hogy ez az állami segélyezés nem más, mint állami üzérkedés.

Tisza Lajos a segélykiosztási kulcs tárgyalásakor a biztosi tanácsban azt a megnyugtató kijelentést tette, gondoskodik náta, hogy az államsegélyt olcsó építkezési kölcsönnel pótolják, hogy így minden egyes polgárnak módjában legyen újraépíteni hajlékát. Kiderült, hogy amíg az elégedetlenséget szították ellene, nem azért zárkózott el, mintha nem törődött volna a lakosság keserűségével, hanem azért, mert a kibontakozási módot kereste és meg is találta. A segélyezés elégtelensége miatt ugjytanis irányadó körökkel az államkölcsön dolgában beható eszmecserét folytatott. De a helyi érzékenykedéssel különben sem foglalkozhatott a kívánt módon, mert az árvízkárosultak osztályozása után az államkölcsön megszerzésével egy időben a város építkezési rendszabályainak tervezete kötötte le a figyelmét. Ámde mennyire respektálta a városi ta-

nács ellenkező nézetét is, bizonyítja, hogy a segélyezési kulcsot egyik-másik irányban mégis módosította.

Tisza Lajos liberalizmusát igazolja, hogy a kársegélyezés kiosztásakor a társadalmi osztályok közli különbségre a legcsekélyebb tekintettel sem volt.

Amikor annyi támadásnak volt kitéve, egy-egy elejtett szava rávilágított arra a gondolatára, hogy nemcsak az állam erős karjával akarja a magyar Moszkvát felépíteni, hanem a csodálatosan SZÍVÓS erejű szegedi nép acélkarjával. Az volt a meggyőződése, hogy a magyarságnak kincsesbányája rejlik a szegedi népanyagban.

De fájlalta, hogy a nép annyira hódol a demagógiának. Azt mondta, mindenkinek nehéz a helyzete a magyar nép előtt, aki nem a demagógia fegyverével jön. A demagógia jelenségének dacára rendületlenül bízott a szegedi nép városalkotó erejében. Az a nép, mely ezer év előtt, mint a vihar szakadt ebbe az országba és itt hamarosan megvetette a lábát, ma is a régi erővel száll szembe annyi akadállyal, mely sokkal nagyobb népeket is megsemmisítene.

Nemcsak az erőnek, szívósságnak, de a művelődésnek tényezőit is fölismerte a szegedi népben, melyet egyre éles szemmel figyelt, mint apa a járnai tanuló gyermekét, mint a jó doktor a féltett betegét. Azt is mondta többek között: Szeged, hogy teljesítse a nemzet életében nagy hivatását, hogy lerázza magáról a vele született és fejlődésében még le nem győzött falusi jellegei, — márliromságot kellett szenvednie a nemzeti eszme diadaláért. Elpusztult, hogy újra szülessen. Amely megvédte és nevelte, a Tisza váll megrontójává.

A rekonstrukcióhoz tartozó dolgok közül az árvízi esz-tehdő végéig: a város terve és az építkezési szabályok készültek el egészen. A megpróbáltatásokban oly gazdag 1879. december utolsó napjáig a segélyosztás alapját képező terjedelmes munkálatnak még csak felében jár a biztosi tanács, miután az elfogadott osztályozási és arányosítási kulcsnak a becslési eredmény egyes tételeire való alkal-

mazása újabb, rendkívül hosszadalmas procedúrát kíván. A többi végzendő munka volt: Rendezni az állam által fa és épületanyagokban nyújtandó segélyt, a hosszú lejáratú kölcsönt, az állami és államsegély melletti városi építkezések és főképp a kisajátítások bonyodalmas ügyét. Mindezek és a velük összefüggő dolgok, például az államgarancia melletti kölcsönt igénybe vevő árvízkarosult és korábbi hitelező közti viszony szabályozása, sok fejtörést okoztak a rekonstruktornak. Tisza Lajos tudta, hogy az elsorolt dolgok szoros összefüggésben állanak Szeged jövő boldogulásával. Melyiket oldja meg hamarabb? A lakosság egyes rétegei azoknak a javaslatoknak a megoldását sürgette legfőképp, amelyek legközvetlenebbül érintették létérdekeit.

1880.

Az árvizes esztendő követő év első napján Tisza Lajos az újévi gratulációra a városi hatósághoz és a polgársághoz intézett válaszában három fontos dolgot mondott. Az első, hogy Szeged ujjaalkotásának célját a városi hatóság közreműködése mellett reméli elérni. A második kijelentése ez: Minden igyekezetem odairányul: bebizonyítani az ország színe előtt, hogy Szeged város föl tud emelkedni a helyzet magaslatára és midőn arról van szó, hogy az ország a katasztrófa után Szeged város újabb fölemelkedésére tetemesebb áldozatokat kell, hogy hozzon, Szeged város is a maga részéről kész első helyen a lehető legnagyobb áldozatokat meghozni. A rekonstruktor harmadik kijelentése ez: Egyesek nem gondolják meg, hogy az a kő, melyet egyik-másik, (a kifejezett irányban tett intézkedésre dobnak, első sorban önmagukra esik vissza s hogy esés közben könnyen a város érdekeit is sértheti.

Az év elején folyó ügyeket intézett el. Átvizsgálta és jóváhagyta a költségvetést. Majd intézkedett, hogy a Maros torkolatánál megfeneklett jeget dinamittal robbantsák szét. Az első közgyűlését a város ez évben, január 11-én

tartotta, amikor arról tárgyaltak, hogy a külterületet mi-képp óvják meg az árvízről.

Tisza Lajos az újév kezdetén friss kedvvel fogott a munkához. Ez év első napjaiban a Neue Freie Pressében irányzatos közlemény jelent meg Szegedről. Erre válaszol a rekonstruktor sugalmazására Fáik Miksa tollából a Pester Lloyd egy Szegedet magasztaló cikkben, mely igen érdekesen dokumentálja, hogy a zárkózottnak, sőt dölyfösnek hirdetett rekonstruktor milyen bensőséggel érintett Szeged iránt. E cikk jellemzőbb sorai:

»A nagyszámú lakosság, melynek egész vagyona tönk-rejutott, mely pénzsegélyt éppen nem. élmezési segélyt pedig csak aránylag rövid ideig élvezett, mégis oly módon segített magán, hogy annak különös nyomoráról mit sem hallottunk és nem vettünk észre az ország más részében sem olyan, a magán jótékonyságra szoruló nyilvános koldulást, melyet a szegedi katasztrófára lehetett volna visszavezetni. Ez a jelenség is 'megérdemli az általános figyelmet. Az utóbbi években annyira nem hallottunk már egyebet, mint csupa panaszt a nyilvános és magánélet romlottságáról, hogy valósággal jól esik ime, egyszer már rámutathatni oly nyilvános jelenségre, mely a magyar faj életképességéről és oly erényekről tesz tanúságot, minőket Európa keletén nem igen lehet találni. Hogy ötvenezer ember, mert legalább ennyire megy a katasztrófa által anyagilag nehezen sújtottak száma, ily férfias békelüréssel viselje sorsát és anélkül, hogy nagy zajt csapna szerencsétlenségével, avagy a közvetlen pénzbeli segély alamizsnája után törné magát, ez több, mint amennyit rólunk a külföld föltsz. A külföld persze nem tudja, mennyi fegyelem, becsületérzés és munkakedv rejlik a magyar nép alsó és középosztályában és mily nagy eredményeket lehetne ezekkel elérni jó politika és erőteljes organizáció mellett. Mindenesetre nagy eredmény és ebben az országnak és ország népének, a kormánynak és adakozónak egyaránt része van, hogy a befolyt adományok legjelentékenyebb része a segélyre szorultak között kiosztható. Ed-

digi adatok szerint a fölvelt károk mintegy negyed, vagy ötödrésze lesz így pótolva. Ez nem alamizsna, vagy été-
in er segély; ez már oly járulék, melyre szorgalom és ta-
karékosság mellett újabb megélhetés alapítható.«

A szegedi törvények.

Az 1880. év elején a rekonstruktor ismét küzdelem előtt állott, elküldte a kormányhoz az országgyűléshez való betérjesztés céljából a szegedi törvényjavaslatokat. A hangulat és részvét már mulóban volt Szeged iránt és sokan voltak a többségi pártban is, akik húzódoztak a szegedi befektetések megszavazásától. A szegedi javaslatokat február 19-én tárgyalta le a minisztertanács, melyen Tisza Lajos is résztvett. Csupán a kölcsönüggyel hagyták még függőben, mert ebben még alkudoztak számos bankkal.

E minisztertanácson a következőket határozták: AZ állam mindazon kiadásokon túl, melyeket Szeged érdekében idáig tett, még az állandó hidat és rakpartot építtetné fel. Ellenben a város terhére maradnának a körutak feltöltésének költségei. A kormány a többi javaslattal együtt előterjesztést tesz a közös kaszárnyának államköltségen való fölépítésére is. A Szegeden emelni szándékolt honvédkaszárnya, törvényszéki, pénzügy igazgatósági, távirda- és postaépület költségeit a kormány a rendes évi budget alkalmával az egyes miniszteri tárcák terhére szavaztatja meg.

A rekonstrukcióra vonatkozó törvényjavaslatot a kö- zönség' nagy reménységgel fogadta. Meghányták-vetették a törvényjavaslatot Szeged polgárai a törvényhatóságban, a sajtóban, a városi körben és a népkörökben. Tisza Lajos tüzetesen áttanulmányozta az egymástól eltérő javaslatokat, hogy tisztában legyen az összes igényekkel és szükségletekkel. A polgárság belátta, hogy Szeged vízszíne fölötti magasságát emelni kell, sőt némelyek teljes feltöltést 28—39 lábra sürgették; belátták, hogy csatornázni kell; hogy a

»váracstot« el kell bontani és hogy az utcák szabályozása elkerülhetetlen. Íme, a polgárság beleegyezik, hogy a megmaradt házakat részben eltöltsek, részben eltüntessék a föld színéről. Végre megszületett a Szeged újjáépítésének alapját képező 1880. évi XX. t.-cikk a Tisza és mellékfolyói mentében alakult vízszabályozó és ármentesítő társulatok és Szeged szál), kir. város részére kötendő állami kölcsönről. E törvény felhatalmazta Szapáry Gyula gróf pénzügyminisztert, hogy negyven millió forint kölcsönt vehessen föl és abból tizenöt milliót Szeged szab. kir. városi újjáépítése céljából középítményekre a városnak és lakházak építésére a szegedi kárvallott lakosoknak adandó kölcsönökre fordítson.

Tisza Lajos minden irányban számot veteti a törvény várható eredményével. Ez a törvény biztos alapra építette az ő rendszerét, melynek alapelve az önsegélynek és államsegélynek összhangzatos alkalmazása. Rendszerén, mint Vezérfonal ismerhető fel az az eszme, hogy legsikeresebben az ujjáalkotást úgy létesítheti, ha segít a városon, míg az egyeseket leginkább saját erejükre utalja. Kivételt csupán azokkal tesz, kiknek ereje elégtelennek bizonyul. A rekonstruktor ezen alapeszméjét kifejezte a királyi biztosi leirat indokoló részében, amidőn a város újjáépítésének feladatait három részre osztotta, úgymint: 1. a jövő város alapját képező középítmények előállítására; 2. a szorosán községi beligazgatás céljára szükségelt épületek és egyéb művek kiépítése s végre 3. a magánépítkezések kezesztülvitelének hathatós előmozdítása.

Szeged polgársága elismerte, hogy ezen eszme közgazdasági szempontból helyes és igazságos. 1880. március 17-én a köztörvényhatósági tagok értekezletén Polczner Jenő lelkes hozzájárulásával határozták el, hogy a szegedi törvényjavaslatokért úgy a kormánynak, mint a királyi biztosnak Szeged háláját nyilvánítsák. A március 21-én tartott népes és zajos rendkívüli közgyűlésen Pálffy Ferenc polgármester elnökletével az indítványt el is fogadták. A Szeged ujjáalkotását célzó törvényjavaslatokat egy-

szersmind elfogadták. Ezen a nevezetes közgyűlésen felszólaltak: Dáni Ferenc, a volt főispán, Balogh János, Rósa Izsó dr., Bakay Nándor, Oblátlí Lipót, Böresök Sándor, Szekerke József és Fodor István. Valamennyien kritizálták a törvényeket részleteiben, de nagy elismeréssel nyilatkoztak Tisza Lajos működéséről. A közgyűlés, mely annyiszor zavarban volt, amikor a királyi biztos a leiratában »elrendelt« valamit, vagy »utasította« valamire, ime, most már lelkesült az ércemberért, aki így tudott fölötte uralkodni.

Szeged város köztörvényhatóságának harminckét tagú küldöttsége március 25-én Pálfy Ferenc polgármesterrel tisztelgett a rekonstraktornál, kihez Pálfy polgármester a következő beszédet intézte:

Kegyelmes uram!

A város közönségének e hó 21-én tartott rendkívüli közgyűléséből kelt határozat folytán jelenünk meg kegyelmességed előtt, hogy jelentsük, miszerint a törvényhatósági bizottság nagyméltóságodnak a rekonstrukció tárgyában kelt leiratát tárgyalván, egyhangúlag hozott határozatában mindazon kötelezettségeket a város közönsége elvállalta, amelynek elfogadása iránt nyilatkozatra fölhíva volt. Azonban a közgyűlés osztatlan mérvben s határtalan lelkesedés között háláját és köszönetét is fejezte ki nagyméltóságodnak azon fáradozásaiért, melyekét mindig bizalomteljesen várt, és amelyeknek meglepő szép eredményeivel találkozott. Köszönetét és háláját fejezte ki egyúttal a közgyűlés a királyi kormány s a nemzetnek is azon áldozatokért, amelyeket nagyiméltóságod leirata szerint városunknak föltámasztása céljából elvállalni és meghozni hajlandó. Fogadja nagyméltóságod köszönetünk és hálaérzetünk ez utoni kifejezését is s legyen kegyes erről a királyi kormányt is értesíteni. Az Isten tartsa meg nagyméltóságodat igen sokáig, hogy megkezdett művét folytatva és befejezve, ebben és ezentúl is hasznára lehessen a hazának!

A lelkes éljenek elhangzása után Tisza Lajos a következőket válaszolta:

»Örömmel s bizonyos nemzeti büszkeséggel vettem tudomásul a város közönségének legutóbbi közgyűlésében hozott ezen határozatát. Ezzel a város közönsége megtette az első fontos lépést és megszerezte a biztosítékot arra nézve, hogy eléressék a kitűzött cél, mely mindannyiunknál az volt, — s ezután is csak az lehet, hogy, a város polgárai, az állam által gyámolítva, maguk szerezzék vissza önmaguknak és a nemzetnek a várost, mely alig mull egy éve, hogy a műveit Európa által megkönyezve, omlott hullámsírijába. És most, midőn a város megtette az első lépést, nincs benne kétségem, hogy az ájlam meg fogja a második és döntő lépést tenni arra nézve, hogy a kitűzött cél csakugyan eléressék. Köszönettel fogadom a város közönségének a közgyűlésben kifejezett s önök által oly melegen tolmácsolt bizalmi nyilatkozatát. Én, tisztelt küldöttség, soha nem tettem és nem teszem, hogy a — sajnos, — nagyon is forgalomba jött vásári eszközökkel igyekezzek népszerűséget és bizalmat szerezni; de ha polgártársaim intencióim tisztaságában és a közérdekben való tevékenységemről meggyőződve, bizalmukkal megajándékoznák, ezt igen nagyra tudom becsülni. Különben nagyra becsülöm azt a jelen esetben, mint egyik kiváló eszközét annak, hogy munkásságom sikerre vezessen. Kérem is önöket továbbra is, ajándékozzanak meg bizalmukkal s legyenek szívesek velem, — föladatomban teljesítésében, — eddigi készségűieinek megfelelően közremunkálni. Mert, uraim, a munkának nehéz és kényes része tulajdonképp csak most következik. Többször fog a magánérdek összeütközésbe jönni a közérdekkel — s a legjobb igyekezet mellett sem leszünk képesek bizonyos dolgokat úgy intézni, amint azt egyesek érdeke kívánná. Pedig meggyőződésem szerint elhamarkodás által nem szabad létrejönni engedni dolgokat, melyek tervünk kivételében később utunkba állván, megbánásra adnának okot. Türelemmel kell hát lennünk, ha nagyobb szabású intézményeket korrekt akarunk kérész-

tülvinni. Nem fogom elmulasztani a kir. kormánynak is tudomására hozni a város részéről iránta kifejezett bizalmi és hálanyilatkozatot, melyet a kormány, mint biztosítékot arra nézve, hogy a város közönsége öntudatával bir annak, miszerint a katasztrófa első percétől fogva szíven viselte Szeged érdekeit, bizonyára örömmel fog venni.«

Harc Szegedért.

A Szeged újjáépítésére vonatkozó törvényjavaslatokat képviselőház 1880. április 16-án tárgyalta és túlnyomó többséggel elfogadta. Országgyűléseink történelmében első eset, hogy a törvényhozás egész ülését egy város ügye foglalkoztatta mindvégig. Az ülés történelmi nevezetességét fokozta, hogy a pártokra szakadt nemzet félretett az emlékezetes napon nézeteltérést, személyes gyűlölséget és taktikát. Tisza Lajos királyi biztos ez alkalommal nagy beszédet mondott, mely mindenkit arról győzött meg, hogy küldetéséi a legteljesebben fogja fel és azt az érzést, mely] az ő egész lelkét Szeged iránt betöltötte, Szeged nemzeti missziójába vetett erős hitét sikerült beleplántálni a szívekbe.

A történelmi nevezetességű országgyűlésen Tisza Lajos a szegedi törvényjavaslatokról a következő beszédet mondotta:

Tisztelt Ház! (Halljuk! Halljuk!) Kötelességemben levőnek tartom, ki e házban állásomnál fogva leginkább vagyok azon helyzetben, hogy Szeged városának és polgárainak jelenlegi viszonyait minden elfogultság nélkül, alaposan és részleteiben fölismerhessem, az előttünk fekvői törvényjavaslatokhoz szólni s azt Szegedre vonatkozólag ezzel együtt beadott törvényjavaslatokkal egyetemben a t-Ház figyelmébe ajánlom. (Halljuk! Halljuk!)

Célzatosan mondtam, hogy minden elfogultság nélkül vagyok képes ítélni, mert azt hiszem, hogy azon ellenindítványt, mely beadott ezen törvényjavaslatok ellenében,

nem is lehet más úton megmagyarázni, minthogy igen megfogható indokból az illető talán bizonyos elfogultságnak nyomása alatt állott akkor, mikor ezen törvényjavaslatok megítélésére hivatottnak érezte magát. Nem is akarok tehát ezen ellenindítvánnyal bővebben foglalkozni, az igaz t. előadó úr közelebbről elmondotta reá nézetemet. Csupán az indokolásnak egyik pontjára nézve kell, hogy kiterjeszkedjem, amennyiben ezen indítványnak igen t. beadója egy helyt azt mondja indokolásában, hogy: »a város kellő közepén emelendő védgáttal nagy messze körökben futó külső-belső körtöltésekkel stb. ellátott tervezet ellenében maga a királyi biztosság műszaki osztályának vezetője is ellenkező nézetben volt és ellenkező kijelentést tett«. Másszóval, ha jól értelmezem, mert egy kicsit homályos a fogalmazás, ez azt teszi, hogy maga a műszaki osztály vezetője, ezen megállapított rendezési tervvel ellenkező nézetben volt és úgy látszik a t. indítványozó úrral ezt közölte is. Én a t. ház előtt kijelentem, hogy amint ismét Szegedre fogok menni, föl fogom kérni az illető osztályvezetőmet, hogy világosítson föl engem az iránt, hogy miért nem viseltetett irányomban azon bizalommal, hogy ha nem hivatalos utón, de legalább is bizalmas utón közölte volna velem azon véleményét, hogy ő nem helyesli azon tervet, melyet ő velem együtt dolgozott ki. (Derűlség és helyeslés.)

Én azonban mondom, nem akarok tovább ezen ellenindihánnyal foglalkozni akkor, mikor ily fontos kérdés mint Szeged rekonstrukciója áll napirenden, hanem át-
tértek egyenesen magára a tárgyra. (Halljuk I Halljuk!)

Többször mondatott és hangsúlyoztatott e házban, — a háznak minden oldalról megnyilvánuló helyeslése között, — hogy a Szeged városát sújtó katasztrófa, illetőleg a városnak a katasztrófa után mielőbb való rekonstrukciójának kérdése nem ítéltető meg csupán azon általános humanisztikus szempontból, mely alá esnek, kétségkívül az ország bármely népesebb városának hasonló pusztulás után való mielőbbi kiépülést?. Szegednek úgy helyrajzi

fekvésénél, mini lakosainak jelleménél fogva, mint állami és nemzetiségi tényezőnek különleges fontossága van, s mint ilyenek rekonstrukciója kiválóan állami érdekeket is képez.

Nem fogom tehát, a l. ház idejét ennek bővebb indoklásával igénybe venni. Annyival inkább sem, mert e kérdésben ily irányban határozott már a koronás fejedelemtől kezdve a törvényhozás minden faktora, midőn az 1879. XIX. XX. t.-cikkeket megalkotta.

Az tehát, hogy az államkormány oda hasson, hogy Szeged város a kor igényeinek megfelelő fejlődhetést minden kellékeivel ellátva, újra és mielőbb fölépüljön, fölépüljön régi helyén, a Tisza és Maros folyók »Szeg«-ében többé kérdés tárgyát nem képezi. A kérdés ma csakis az lehet, melyek a kellékek, melyik a helyes út és mód, hogy a törvényhozásnak kifejezett intenciói mielőbb valósulhassanak. (Halljuk! Halljuk!)

Annak, hogy egy város romjaiból ismét fölemelkedhessek, első múlhatatlan kelléke, hogy polgársága olyan legyen, melyben a régi tűzhelyhez való ragaszkodás az el nem csüggedéshez és az önfentartásra szükséges szívósággal és leleményességgel van párosulva, továbbá, hogy a város közönsége nevében, mint hatóság önerejéből igyekezzék magát fölküzdeni, hogy a változott viszonyok követelményeinek megfelelhessen.

Mindazok, kik Szeged városát a katasztrófa óta ismerik, meglátogatták és szemtanúi voltak, hogy hogy húzódtak meg annak egyes lakosai lépésről-lépésre, — amint onnan a víz fokozatosan elvonult, fölázatatott telkeik földjére, hogy ott minden építési elméletekkel dacolva, össze keresett roncsaikból ma maguknak ideiglenes hajlékot üssenek össze és holnap már kereset után lássanak: tanulságot fognak tehetni e város lakóinak életképességéről.

Azok, akik pedig figyelemmel kísérték a városnak, mint a hatóságnak, utóbbi hónapokban hozott határozatait, meggyőződhetnek arról, hogy a város polgárai belátván, hogy a rekonstrukció érdekében a nagyobb mérvű

kölsönt kellend kötni a városnak, a vész által okozta anyagi romlásunk dacára, nem riadnak vissza az önmegtartóztatásnak a városban eddig egészen ismeretlen módzataitól sem — ez után a város évi bevételei előreláthatólag közel 200,000 írttal okozván.

Bebizonyították ezáltal, hogy önerejükön kívül is igyekeznek talpra állani, hogy a város föltámadásához közreműködni komoly törekvésük, és nem várják azt egyedül az irányunkban nyilvánult rokonszenv és részvétáldozat készségétől.

Bebizonyították ezt legközelebb akkor, midőn azon terheket és kötelezettségeket, melyek az előttünk fekvő törvényjavaslatokban foglalt intézkedések folytán a várost fogják illetni, öntudatosan, nagy többséggel, mondhatni lelkesedéssel vállalták magukra.

Bakay képviselő urat csak azon körülményre kívánom figyelmeztetni, hogy alapos értesülésem szerint azon gyűlésben képviselő-testületnek egyik — épen pártbeli független, nem hivatalnok — tagja telte az ő saját füle hallatára azon megjegyzést, hogy Bakay urnák e tárgyban történt föllépése nem vehető komolyan.

A második kellék ez esetben: bizalmat önteni, úgy a vész folytán elzüllött lakosságba, mint a lakossággal üzleti hitelviszonyban álló idegenekbe az iránt, hogy a város hasonló szomorú csapások bekövetkeztetésétől jövőre meg leszen óva.

Ez, remélem, már el is éretett a várost közelében körülövező, tekintélyes méretekben csaknem teljesen kiépült körtöltésnek építése által, mely még az esetre is, ha az előtte fekvő, ma már kettős védvonal áttöretnék — emberileg szólva — örök időkre kizárja, az árvíznek a város területére nyomulhatását. A 3-ik kellék: hogy azon egyedüli haszon, mely hasonló pusztulásokból vonható, ne vesszen el a városra nézve, azaz: a város ne a vak-eset és egyesek szeszélye alapján épüljön ismét föl — ne támadjanak oly alakulások, melyek a további fejlődésnek majdan útjába állanak — de a rekonstrukció, a

város hivatásának és lakói foglalkozásának megfelelő, jól átgondolt, s fő irányelveiben változhatatlanul megállapított terv szerint indítassék meg és szereztessék meg a kellő biztosíték az iránt, hogy az szerint fog keresztül is vitetni.

E terv az 1879-ik XX. t.-cikk rendelkezése szerint már végleg meg van állapítva, s kivitelének megkezdése csak az előttünk fekvő törvényjavaslatoknak törvényerőre emelését várja.

A terv magyarázatával együtt több hónap óta közkézen forog, és mindenki előtt ismeretes. Nem akarom tehát azt itt bővebben leírni, csak az irányelveket leszek bátor pár vonással jelezni. (Halljuk! Halljuk!)

Arra nézve, ki a szegedi viszonyokat csak némileg is tanulmányozza szembeszökő, hogy a városnak helyrajzi fekvése épen úgy, mint nagyrészt tiszta magyar lakosságának hajlama és üzleti jártassága mennyire utalja és képesíti arra, hogy mindamellett, hogy lakosságának nagy része ma még földműveléssel foglalkozik — egy pár excellence magyar kereskedő és iparos várossá fejlődjék.

Tudtomra alig van város, melyben a magyar fajnak ennyire határozott kereskedő és iparos iránya volna.

Ezen kedvező jelenséget meg kellene ragadni a tervezésben.

Forgalmi és elhelyezkedési szempontból lehető kényelmet biztosítani a kereskedésnek, volt az első föladat.

E végből vétetett föl a tervbe, a most rendetlen, szakadozott tiszapartnak, — mely különben is kiegészítő részét teszi a város védelmére emelt körtöltésnek és amely mellett a hajók kiköthetése, valamint a rajta való kirakodás annyi nyomorúsággal van összekötve — rendszeres rakparttá való átalakítása oly beosztással, hogy a folyamon való kereskedésnek minden ága megjelje rajta kényelmes rakodóját.

De Szegednek tengelyen való forgalma szintén tekintélyes volt eddig is, kivált a Bánáttal; e forgalom azon-

bán úgy Szegednek, mint kiterjedett vidékének elláthatlan kárára, hónapokig szünetelt egy állandó hid hiányában, midőn aztán a forgalom természetesen más irányt keresett magának.

Egy állandó hid kiépítése tehát nemcsak Szeged jövő fejlődésének, de az egész vidéknek (miután tudvalevőleg Szolnokon alól egy álló hid sincsen a Tiszán) kiváló érdekében van.

Ami már magának a tulajdonképeni városnak beosztását illeti, itt a fő szempont — bizonyos tekintettel az egészségi és szépészeti körülményeknek egyelőre szerény mérvekben való kielégítésére is — ismét az kellett, hogy legyen: hogy a kereskedelem főforgalmi pontjai egymás között és a város központjával széles utakkal köttessenek össze, tehát a Tiszapart a városon keresztül a Tiszaparttal, a vasúti indóházak, valamint a vidéki főbb közlekedési utak végpontjai a központtal és Tiszahíddal.

Nehogy azonban e hangzatos elnevezések: »sugárút«, »körút« valakiben azt a gyanút ébreszszék, hogy mi itt a pesti sugárúthoz vagy a bécsi Ringhez hasonló pompás utakat tervezünk, ki kell emelnem, hogy egyszerűen kövezett közlekedési utakat szándékozunk létesíteni. Hogy ezeket, — amennyiben ez a költséget nem emeli — bizonyos csínnal igyekszünk létesíteni, ezért talán senki sem fog bennünket megróni. (Helyeslés.)

A városnak kedvezőtlen mély fekvése követelte az úthálózat oly beosztását, hogy azáltal mintegy magasabb rostély fektetvén a városra, a közlekedés ennek egyes ágain a város minden vidékéről a központra minden viszonyok közt lehetővé tétessék, a vizek levezetése és a csatornázás eszközöltethessék, s ezen fölemelt úthálózat-hoz sorakozva, az egyes városrészek lakói fokozatosan feltölthessék telkeiket.

Talán említeni is fölösleges, hogy azon első tekintetre tetszetős eszme — az egész várost azonnal és még a rekonstrukció előtt vagy alatt feltölteni — annyi gyakorlati

és pénzügyi nehézségekbe ütközött volna, hogy el kellett ejteni.

Gondolni kellett továbbá a középületek elhelyezése mellett arra is, hogy a telkek térmértékében és alakjában főnállóit s úgy közegészségügyi mint tűzrendőri szempontból tűrhetetlen visszásságok ott, hol az a fölépítmények elpusztulása folytán lehetségessé vált, orvosoltassanak.

Szemben az épülendő házak ezreivel gondoskodni kellett egy célszerű s a lakosság foglalkozásának, igényeinek s anyagi erejének megfelelő építési rendszabály megállapításáról. Ez megtörtént s e rendszabály szerint míg egyfelől kizáratik a kiváltságot nélkülöző, alantfekvő egészségtelen hajlékok építése, másfelől lehető szerény; követelmények formáztatnak az építkezőhöz, — úgy, hogy például — egy a szegedi szokás szerint beosztott kisebb ház' e ^rendszabályoknak megfejl előleg — a segédkezük napszámait is pénzértékbe számítva, egyezer forintnál kevesebért fölépíthető.

A 4-ik kellék: ha azt akarjuk, hogy Szeged városa, mint fontos állami tényező hivatásának megfelelőhessen s az ez irányban hozzákötött reményekben ne csalatkozzunk, az: hogy úgy segítse az állam talpra állani, miszerint anyagilag erején fölü ki ne mentessék.

Ha már a törvényjavaslatokat nézzük, azt látjuk, hogy ezen indok volt irányadó azok pénzügyi részének megállapításánál is, miként ezt az előadó úr az imént szintén kifejtette. E szerint az állam:

1- ször is a katasztrófa óta a városnak az árvíz ellen való védelmére létesített vízvédművek költségeit fedezendi s a városnak az 1879-ik évben közigazgatási költségei földözhetésére előlegezett összegek megtéríthetőségéről lemond.

2- szor. Azon építmények keresztül vitelének költségeit, melyeknek létesítése nem kizárólag csak Szeged érdekében van, de melynek hatását az egész vidék áldásosán meg fogja érezni — mint a rakpart és hid — magára

vállalja, csak a Szeged város tulajdonképeni belterületén eszközözendő építkezések lévén Szeged város terhére előállítandók.

De ezen terheket is csak úgy fogja Szeged városa viselhetni, ha az állam saját hitelét és tekintélyét a mérlegbe veti.

Ez állításom igazolására legyen szabad pár adatot idéznem.

A városnak a legutóbbi becslő szerint összes értéke úgy fekvőségeken, mint javadalmakban — kerek számokat véve, 10 millió frtot tesz, ezt terheli ma adósság, valamivel több, mint 1 millió frt — se szerint inkább fizet uzsorát, mint fog fizetni, ha 6%-os pénzt kap; bevételei pedig normális évet véve föl — pótdadó nélkül 685,000 írtra tehetők azon circa 200,000 írtnak tekintetbe vételével, melyet ez évben hozott határozatai folytán, közvetett adók útján, jövőre bevételeit előre láthatólag fokozza: inig közigazgatási kiadásai 610,000 írtra mennek.

A törvényjavaslatok értelmében a város terhére előállítandó építkezésekre szükségeltetik 4.000,000 frt.

Ez összeget keli tehát a városnak eddigi adósságain fölül kölcsön venni a rekonstrukcióra szánt három év lefolyása alatt.

De honnan és minő biztosítékra?

Nincs pénzintézet, mely alapszabályai értelmében a meglevő biztosítékokra ily kölcsönt adhatna a városnak.

Az államnak kell tehát erkölcsi támogatásával közbelépni, hogy a város először is régi adósságait, melyek után törlesztéssel együtt évenként circa 8%-ot fizet, átváltoztathassa, s ezen kívül még 1.000,000 frt kölcsönt köthessen és e szerint szükséges összesen 5 millió frtot lehető olcsó föltételek mellett megkapnia.

Az erre vonatkozó törvényjavaslat tervezete szerint ezt megkapja a város 50 évi törlesztés mellett 6%-ra — s így évi járulékokban a teher 300,000 frtot fog tenni.

Ezen évi terhet megfogja bírni a város — akkor, midőn bizonyos mérvben már fölépülve lesz; midőn zá-

logos földjei, részben legalább ismét szabad rendelkezésére vissza esnek, midőn a kölcsönből kaszárnya építésére fordítandó circa 500,000 forint, — a kaszárnya bérösszegéből saját évi kamatait fődözendi.

De nem képes ez évi járulékot kiteremteni ma, és nem még pár évig, nem is említve, hogy a rekonstrukciós tervbe sok oly, a vész által pusztított épületek emelése nem vétetett föl, melyek, ha természetüknél fogva oda múlhatatlanul nem is tartoztak, de a város szellemi fejlődésének és beligazgatásának okszerű vezetése szempontjából előállításuk sürgős szükség — mint népiskolák, rendőr laktanyák, szegényház, közbúvághíd stb. slb, melyeket tehát e három év leforgása alatt a városnak saját évi bevételeiből, illetőleg a kivetendő pótdobó] kellend föl-építeni.

Kell tehát, hogy az állam az általa közvetített öt milliónak az igénybevétel arányában esedékessé válandó évi járulékait az első három évben maga viselje.

Sok, nagyon sok az, mit az államnak Szeged rekonstrukciójának érdekében ezek szerint tennie kell, és dacára mindennek meggyőződésem szerint mindaddig nem fog ez teljesen a kívánt cél elérésére vezetni, míg egy másik függőben lévő kérdés is meg nem oldatik. (Halljuk!)

Van ugyanis egy lidércnyomás Szeged városán, — egy kérdés, melyre minden szegedi ember, még álmában is fölajdul, mely azonban ezen törvényjavaslatok keretében nem oldhatók meg, de mely, — ha mielőbb nem trstáztatik, — mint valami corrosivum fog Szeged vagyoni állására hatni, s legközelebb újabb huza-vonára s pénzügyi zavarokra fog vezetni. Ez az úgynevezett perszorai védtöltés kérdése. Nem akarok annak bővebb elemzésébe bocsátkozni itt, kin mull, vagy kik az okai hogy ezen kérdés annyira össze bonyolódott és elmérgesedett; Csak a napokban mondta itt el Horváth Gyula képviselő társunk, miben áll a dolog. A kormány részéről megnyugtató ígéretek tartalmazó válasz adatott ugyan, de teljesen megnyugodva azonban csak akkor fogom ma-

gamat, — mint ki hivatva vagyok Szeged jól felfogott érdekeit felső helyen képviselni, — érezni, ha a kérdés végleg meg is fog olatni.

Szabad legyen tehát részemről is fölkérni a kormányt, hogy dacára sok fontos cgyébb teendőinek és az ügy bonyolódott voltának, ragadja meg e 'kérdést, tisztázza azt, s hozza mielőbb a ház élébe, — a t. házat pedig, hogy azt ne lesupán a rideg jog, de a méltányosság s az adott viszonyok kényszere szerint ítélje meg és döntse el. Mert ha valahol, úgy ezen kérdés megítélésénél áll az: *sum-inum jus, summa injuria*. Ellenkező esetben azon főnnebbi számítás, mely szerint kimutatni igyekeztem, hogy a város azon nagy terhet, mely a rekonstrukció művéből reá fog nehezedni, okszerű gazdálkodás mellett képes is lesz elviselni, nem fog megállhatni, mert abban a percsorai védtöltés költségei, mint a melyek szerintem külön lesznek tárgyalandók és különben is e tekintetben — általában semmiféle elfogadható adatok rendelkezésemre nem állván — figyelmen kívül hagyattak.

Az 5-ik kellék, hogy a magánosok képesítessenek régi tűzhelyeiket ismét fölemelni.

Ezekre nézve, a nagyobb részt értve, szintén áll az, ami a városról mondatott. Az állam jótállása nélkül talán éppen nem — de kedvező föltételek mellett bizonyára nem kaphatnak kölcsönt, pedig csakis úgy lehetne értelme az [eddig elősorolt középítményeknek, ha azokkal egyidejűleg a magánosok lakóházai is nagyobb részben kamatnélküli, részben kedvező kamatláb melletti kölcsönöket nyerhessenek egyesek is. Tíz millió vétetett föl erre a célra, mint előreláthatólag minden körülmények közt megfelelő összeg.

A becslési kimutatások szerint ugyanis:

A városban megmaradt vagyonérték 16½ millióra becsülletel; az elpusztult érték pedig 11½ millióra, melyből ingóságokra 4 millió és az elpusztult 5500 házban szenvedett kárra 7 millió frt esik.

Ha már most tekintetbe vesszük egyfelől, hogy bár-

mily kedvezmények mellett is, de csak kellő biztosítékra adható a kölcsön, továbbá, hogy az elpusztult épületek helyett jobb minőségű épületek előállítására kell törekednünk: szemben a ló^{1/2}, millió megmaradt vagyonnal, mely biztosítékul szolgálni van hivatva és az épületekben elpusztult 7 millióval, mellyel legalább is helyreépíttetni szándékunk helyes arányban áll a 10.000,000 forint, mely ily kölcsönökre a város lakóinak rendelkezésére bocsáttatik-

Meg vagyok győződve, hogy ennél nagyobb összeget semmi esetben nem lehetne Szeged polgárai között okszerűen, és biztosan kölcsönkép kiosztani.

De ,e z összeg segítségével lehetséges is, hogy Szeged város jmagánházai pár év leforgása alatt fölépüljenek, annyival inkább, mert az emelendő építmények adómentességéről szóló törvényj avaslatban gondoskodva van hogy eddig vidéki városban még nem létezett kedvezményben részcstessenek az új épületek, — mi szintén csali, fokozni fogja az építési kedvet. Igaz, átlag számítás szerint circa 20 millió frt. azon összeg, melybe a rombadőlt 5500 háznak tervszerű építése kerülend, de ez összegben bennfoglaltatik a kézi napszámok és fuvarok ára a szegedi magas napszámárral számítva, holott előreláthatólag ennek nagyrészét az építkezők részint saját erejükkel, részint olcsóbb árak mellett fogják teljesíthetni.

Továbbá tetemes értéket képviselnek a még felhasználható romok, s végre ismervé a szegedi nép gyakorlati irányzatát, nincs kétségem fölötte, bármennyire igyekezzenek is némelyek e tekintetben félrevezetni a közvéleményt, hogy a legközelebb kiosztandó könyöradományok is, melyek közel két és fél millióra rúgnak, nagyobb részükben be fognak építtetni.

A könyöradományok éppen ezen indokból részben olcsó építési anyagokban fognak kiadatni.

Első tekintetre talán föltűnő, hogy e törvényjavaslatokban semmi intézkedés nem történik a városnak szellemi és közművelődési irányban való közvetlen emelésére,

holott indokolt az az óhaj, hogy Magyarországnak népességére második városa, egykor az alföld szellemi életének is gyúpontját képezze.

Én azonban részemről ezt ma természetesnek találom. Kell, hogy a város először anyagilag létezzék ismét. Ez maga is oly nagy munka, hogy erre kell ma főfigyelmünket (és minden erőnket fordítani. Ha egyszer az ezen törvényjavaslatok nyújtotta eszközökkel sikerült egy biztos, kényelmes, jómódú várost előállítani, melyben a társadalmi élet ismét pezsegni kezd, — a többi magától jó.

Ma talán csak kényszerítve lehetne e téren bizonyos dolgokat kierőszakolni, melyek a virágzó Szeged felé annak idejében önként fognak gravitálni.

Igyekeztem előadni t. ház — talán nem oly röviden, mint szerettem volna, (Halljuk! Halljuk ') Azon kellékeket, melyekkel Szeged város rekonstrukcióját biztosított-nak tartom, az ut és mód ezen kellékek előállítására — amennyiben azok nem volnának meg, ezen törvényjavaslatokban bennfoglaltatik: én tehát ezen tömény javaslatokat elfogadom és kérem a t. ház minden tagját, hogy legyen szives azokat részéről is elfogadni, hogy e javaslatok törvényerőre emelkedvén, — hozzá lehessen fogni és váljék az ige mielőbb testté. (Tetszés.)

Sok áldozatot hoz az állam, sok terhet vállal a város de meggyőződésem szerint az eredmény nem fog elmaradni, s pár év még, és büszkén fogunk tekinteni a rekonstruált, az életképes, a virágzó Szeged városára. (Élénk éljenzés.)

Április 19-én érkezett vissza Szegedre Tisza Lajos, akit a város közönsége lelkesedéssel ünnepelt.

Már a reggeli órákban hirdette a tarackok durrogása, hogy ünnepnapra ébredt Szeged városának lakossága. Az utcák és terek gazdagon voltak föllobogózva és a derült kék ég mosolygott.

Az utcákat díszítő lobogók közt a nemzeti színek mellett Szeged színei is föltűntek, a vörös-fehér-zöld mellett a kék-fehér-vörös-sárga. Általános örömet keltett a nem-

zeti színek lobogása a vár fokán, ahol a szabadságharc óta nem volt kitűzve nemzeti zászló.

Az indulásra kitűzött időre, 11 órára nagy közönség gyűlt a Klauzál-téren és a rendelkezésre álló, százat meghaladó magán- és bérkocsin kivonult az államvasuti im dóházhoz.

A vasútnál a rend fõntartására a rend- és tüzõrség volt teljes díszben fölállítva, mely mûködésében a gymnasiumi ifjúság' támogatta. — Ugyanott nemzeti színû diadalívet rögtönöztek, melynek díszét gyönyörû virágok emelték.

Pontban 12 óra tizenkilenc perckor a vonat az indóházba robogott, és miután a tüzõrség Tisza Lajost, mint a király személyesítõjét »Generalmarssal« fogadta, a Rákóczi-induló hangjainál lépett ki a királyi biztos vasúti salon kocsijából.

A küldöttség nevében Balogh János közjegyzõ üdvözölte a királyi biztost.

Tisza Lajos válaszában a következõket mondta:

Mi eddig csak szántottunk és vetettünk, hogy Szeged polgársága arathasson; az aratás ideje közel van, várjuk be, míg teljesen megéri a szem, hogy az áldást betakaríthassuk.

Azt mondá a tisztelt szónok, hogy ha bölcsõmet szegedi földön ringatták volna is, akkor sem érdeklõdhetném melegebben Szeged iránt. Igaz, hogy bölcsõm nem Szegeden ringott, de hála Istennek, szép hazánk földjén ringatták azt s az én meggyõzõdésem, hogy mikor Szegedet szolgálom, szolgálom a magyar hazát s midõn a hazát szolgálom, szolgálom Szegedet.

Úgy gondolom, önök engem már ismernek azon oldalról, hogy nem szoktam a pillanatnyi fölhevülés hatása alatt nyilatkozni Vagy cselekedni, hanem inkább azon — megengedem unalmas, kevésbé hatásos és mindenestre sikeresebb utat igyekszem követni, melyek nyilatkozataimnak és cselekedeteimnek irányadói a higgadt megfontolás. Ha tehát én április 15-én Szeged város pol-

gáiról úgy nyilatkoztam, amint nyilatkoztam, tettem ezt azért, mert közel egy évi itt tartózkodásom alatt, figyelemmel körütekintvén, ezen meggyőződésre jutottam.. Megvagyok győződve, hogy nem csalódtam, s épen azért reményiem, hogy e mai ünnepély — ha szabad úgy neveznem — (reám nézve mindenesetre megható ünnepély) a rombadölt Szegednek utolsó ünnepélye, a legközelebbi ünnepélyt már az ifjú erőtől pezsgő, a virágzásnak induló Szeged fogja megülni. Kívánom, hogy azt mindannyian ép erőben egészségben érzük meg. Isten tartsa meg Szeged város értelmes polgárságát a haza és a város javára.

A bevonuló menet élén városi négy* lovas fogaton helyet foglalnak Pálffy Ferenc polgármester és Szabados János h. főkapitány, ezekét követte szintén városi négylovas hintóban Tisza Lajos és mellette Balogh János közjegyző, mint a küldöttség szónoka foglalt helyet.

A királyi biztosi palotában Tisza Lajos fehérbe öltözött leánykák fogadták, kik egész virágzáppal bontották el. Termeiben a városi köztörvényhatósági és hatósági küldöttség fogadta a királyi biztost. Pálffy polgármester szólott Tiszához.

Mire a királyi biztos válaszolt.

Amikor a szegedi törvényeket megalkották, a város még romokban hevert. A külső védelem ügye sem volt még teljesen elintézve. A percsorai ügyben annyi történt, hogy a közmunkaügyi miniszter közeledett a királyi biztosság fel-fogásához, Pallavicini Sándor örgróf pedig késznek nyilatkozott elmenni a lehetőség határáig.

Tisza Lajos gondoskodott róla, hogy Szeged iránt folyton ébren tartsa az érdeklődést, amire nagy szükség is volt, mert attól kellett félni, hogy kereset hiányában a nép kiözönlik. Ugyanis a katasztrófa óta csak a napszámosnak és a kubikosnak volt keresete és az ideiglenes építkezéseknél a kezdetlegesebb iparágakkal foglalkozóknak. De amint kinyílt az idő, tódult a nép mindenfelől a kereset reményében. Tisza Lajos hamarosan kijárta az első állami épületeket.

A munka ügycl-bajjal kezdődött. Az új utcavonalak

kinyitása sok keserűséget keltett. Egyik szomszéd nagy előnyhöz jutott a másik szomszéd rovására. Felsővároson és Rókuson pedig a fakadó vizek okoztak kalamitásokat.

1880. tavaszán az országos vásár néptelen. A lakosság egy része türelmetlenül várta a könyöradományok kiosztását, mely május 3-án megtörtént. A károsultak a városháza közgyűlési termébe kétszázankint vonultak fel. Összesen két millió 602,000 frt fölött rendelkeztek, ebből levonva a hat százalékra meghatározott tartalékalapot, ténylegesen 2.446,000 frt.-ot osztottak ki. Az ingatlanokban szenvedett kárért fizetendő legnagyobb könyöradományösszeg 4200 frt., az ingókban szenvedett kárért pedig 3000 frt.

A könyöradományok kiosztása minden nevezetesebb mozzanat nélkül történt meg. Tudta mindenki, hogy a segély arra való, hogy új életet kezdjen a romokon. Éppen úgy önérzetesen viselkedett a lakosság a városrendezési és kisajátítási eljárás során is, bebizonyítva, hogy mily meleg érzés és áldozatkész lélek honol benne városa iránt. Ha mégis olykor fölzúdult a kisajátítás ügyében követett eljárás ellen, úgy a köztörvényhatósági teremben, mint a kisajátítási tárgyalások alkalmával és társadalmi körben, ennek oka nem az áldozatkészség hiányában keresendő, hanem az ősi tulajdonhoz való természetes ragaszkodás mellett a törvény könyörtelen szigorának és a magánérdeknek a közérdekkel szemben túlságos mértékben történt alárendelésének tulajdonítható. Tisza Lajos igazában éppen a kisajátítási eljárás során tanulta mélyebben megismerni a szegedi népnek becsületes lelkét és intelligens szellemét.

A Somogyi-könyvtár.

A lázas munkának ezen napjaiban Tisza Lajosnak volt egy boldog, szép napja. Volt egy öreg pap barátja: Somogyi Károly esztergomi nagyprépost és kanonok, a szegedi Kelemen-család közeli rokona. Ez a tudós főpap az unokaöccsével, Kelemen Bélával, a későbbi szegedi főispánnal, akkor nyolcadik gimnazistával, meglátogatta Tisza

Lajost, aki miről beszélgetett volna vele másról, mint az ő városáról, Szegedről, melyet a nemzeti misszió teljesítésének minden eszközével föl kellene szerelni.

Egy alkalommal, amikor együtt ebédeltek, a hetvenesztendős főpap kimondhatatlan gyöngédséggel fogta meg a rekonstruktor kezét és tudatta vele nagyszerű elhatározását, hogy hatvanezer kötetet tevő tudományos könyvtárát átengedi Szeged város örök tulajdonába és ezenfelül még évenként ezer forintot adományoz a könyvtár gyarapítására. Tisza Lajos mélyen megindulva tekintett a nagylelkű adományozó jóságos szemébe. Az adományozó eszméjének megvalósítását sietett elősegíteni. Alig huszonnégy óra alatt elkészült az adománylevél, melyet Somogyi Károly alá is irt. A rekonstruktor, aki folyton azt hirdette, hogy a Délvidéknek a nemzeties irányú, művelődés és tudományosság központi városává kell fejleszteni Szegedet, a szellemi kincsekért végtelen hálát érzett az agg főpap iránt, aki egy találkozásról azt mondta Tiszának:

»Szeged a magyarság fészke. Bár lennének millióim, mind e fészekbe raknám. Mert, ami itt van, jó helyen van, nem változhatik át kakuk-tojássá«.

Mikszáth Kálmán ezt írta Somogyi Jánosról:

»Megérdemelne egy szobort, vagy legalább emléktáblát és egy ilyen föliratot rá:

»Egész életében nem látta Szegedet és mégis egész életében Szegednek élt«.

»Mert a kincseket érő könyvtár egy hetven éves élet fáradságának és takarékoságának gyümölcse .

A rekonstruktor parancsol!

Tisza Lajos öröme nem sokáig tartott. A kisajátítás alkalmával követett eljárását Polczner Jenőnek egy elítélő indítványa következtében a municípium élesen bírálta. A rekonstruktor Polczner indítványára feltűnő sietséggel válaszolt. A leiratban határozottan kijelenti a ki-

rályi biztos, hogy a város közönségét nem tartja illetékesnek arra, hogy »a törvényhatósági önkormányzat körében hozott határozatai útján a törvény értelmében megalakított és a kisajátítások keresztülvitelére nézve külön önálló figykörrrel felruházott kisajátító bizottságok eljárásának érdemleges bírálatába bocsátkozzék s az eljárás alapjául szolgáló törvény rendelkezésének eltérő értelmezése mellett, a bizottságok működésének törvényszerűségét hatósági nyilatkozatai alapján kétségbe vonhassa«.

Polczner Jenő erre újabb éles hangú indítvánnyal felelt. Ebben többek között így szállott szembe a hatalmas rekonstruktorral:

»Midőn ennél fogva kijelentjük, hogy jövőre is fenntarljuk magunknak a jogot bármily közérdekű dologban stb. stb., egyúttal értesítjük Nagyméltóságodat, miszerint folyó hó 25-én 178. sz. a. hozott határozatunknak a biztosi tanácsba beválasztott, úgy az eljáró bizottságok előtti képviseletünk végett kiküldött férfiakra vonatkozó részét is végrehajtjuk és hozzájuk megkeresésünket, illetve utasításunkat eljuttatjuk«.

Ezt az indítványt két napig tárgyalta a közgyűlés. Polczner egy órás beszéde után felszólaltak Léway Ferenc, Magyar János, Szekerke József, Muskó Sándor, Pílich Kálmán és Rósa Izsó. A felszólalások igyekeztek élet venni Polczner indítványa érdekességének és kimutatni, hogy a királyi biztos csak jogával él és nem akarja az önkormányzati jogot megsérteni. Végre harmincnyolc szóval huszonnyolc ellen elvetette a közgyűlés Polczner Jenő indítványát és a királyi biztosi leiratot tudomásul vette.

Tisza Kálmán érdeklődése.

Nemsokára e közgyűlés után Tisza Kálmán miniszterelnök Szegedre jött. A királyi biztossal megtekintette a műszaki osztály munkáit, meglátogatta a kisajátító bi-

zottságokat és a könyöradományok kiosztását, továbbá megsemmisítette az utcanyitásokat és a körtöltést.

Tisza Lajos a miniszterelnök testvérbátyját tájékoztatta arról, hogy az 1880. esztendőben mely munkákat kell megoldania: »A Tiszaparton, a nagykörútnak a tiszaparti érintkezési pontjától az államvasut hidjáig a rakpart teljesen kiépítendő, míg a nagykörút és a gyártelep közti rész, mint egyszerű védtöltés véglegesen helyreállítandó. Az állandó híd építése megkezdendő. A két körút és a két vasúti állomáshoz vezető sugárul ideiglenes kövezettel kiépítendő. A vár lerombolása megkezdendő. A nyilvános kertek ősszel beültetendő. Közölte továbbá a miniszterelnökkel, hogy 1880. év első felében 508 fél folyamodott építési engedélyért, 373 engedély adott ki és 157 fél épít tényleg, holott az árvíz ötezer házat pusztított el. Közölte, hogy az államkölcsön folyósítását megsürgette Szapáry Gyula gróf miniszterelnöknél, akinél egy nagyszabású szegedi dohánygyár építése iránt is interveniált. Tudatta, hogy Pallavicini Sándor örgróf, kit algyői kastélyában meglátogatott, készséggel jelentette ki, hogy a percsőrai társulat 300,000 forintnyi tartozását kifizeti, ahogy ezt Szeged városának, úgy mint percsőrai érdekeltnek megbízottai kívánták.

A miniszterelnök érdeklődött a piaci forgalom iránt. Fájjalta, hogy a forgalom oly nehezen indul meg. de minden aggodalmaskodása mellett is mulatott rajta, mikor a rekonstruktor elmondta, hogy a város még romokban hever, a lakosság még hajléktalan, iparról, kereskedelemről beszélni még nem lehet, de máris húsz különféle egyesület kezdte meg működését, és az az impressziója, hogy minden kaputos ember választmányi tag valahol.

Színhagyomány szerint a két testvér nagyban tárgyalta akkor a szegedi egyetem ügyét is. De mindketten abban a nézetben voltak, egyelőre Szegednek sok más ügyét kell elintézni. így újjá kell szervezni a népoktatást is. Ebben a tárgyban a tanító-testület küldöttsége Vass Mátyás vezetésével emlékiratot is adott át a rekonstruk-

tornak. A népoktatás ügyével egyidejűleg érdeklődött az állandó színház ügye iránt is és azt beszélte meg Lechner Lajossal, hogy az állandó színház a Tiszaparton épüljön, a palotasorok között, de azoktól minden oldalról elválasztva.

Az új élet.

A város újjáépítése miatt Szegedre özönlött idegen elem megrendítette a közbiztonsági állapotokat is. A rendőrség vezetőit a 76-iki év veszedelem és a 79-iki árvíz a rogyásig kimerítette. Aztán a létszámot a telekkisajátítás túlságosan elfoglalta. A piacon nem volt semmi rend. A tanyai kocsik ott álltak meg, ahol akarlak. Ha tnégis kerülközött egy rendőr és rászólt a tanyai emberre, a járatlan utakon dolgozó munkások a tanyait pártolták. A lakosság követelte Tisza Lajostól, ha olyan mindenható úr, változtasson a közbiztonsági állapotokon.

Az árvíz után egy esztendeig Taschler József főkapitány tilalmából egy évig Szegeden tilos volt muzsikálni, hálózni. Ha megengedik a korcsmái duhaj kodást, mivel sok ezer idegen munkás táborozott Szegeden, teljes lett volna az anarkia. A felbolygatott rendet ily rendkívüli intézkedésekkel lehetett fentartani.

Tisza Lajos utasította a hatóságot, hogy a rendet a polgársággal is igyekezzék fentartani. Ekkor gondoskodtak utcai kapitányokról is. Ezek az utcai kapitányok aztán árgus szemmel vigyáztak a rendre. A királyi biztos egyszer a hivatala ablakánál beszélgetve, akaratlan szemtanúja volt egy kofaharcnak. A két kofa amúgy isten igazában elbánt egymással. Már a körmölés megelőző szepora replikából vészes dologra lehetett következtetni. A két hölgy aztán körömmel támadt egymásra. Közben fegyverszünetet is tartott, de csak azért, hogy kontyát és ruháját helyreigazítsa. A rekonstruktor két írnnokkal választotta el egymástól a hadviselő fűriákat. Ebben az időben a rekonstruktor a Szegedhez csatolt Új-

szegednek vagyoni viszonyaival való rendezésével foglalkozott. Az újszegediek pótadóját harminc százalékban alapítván meg. Ott, ahol az árvíz nem pusztított, az ujtó csákány rombolt, hogy új világot alapítson. Tisza Lajos nem minden fájdalom nélkül nézte, hogy az ujszegedi zöld világban mint dől ki fa fa után, hogy fekszik végig a sárga fűvön sugár derekával, kusza ágaival: még ott a fészkek nyoma a gályák között. Rövid idő múltán a föld színes fűvét letaposták, beszórták kavicscsal és nehéz furmányos szekerek dőcögtek végig az eltűnt erdő kietlenné vált talaján.

Tisza Lajosnak nagy tervei voltak Újszegeddel. Eből a tervéből annyit megvalósított, hogy paradicsomot varázsolt az egykor szerény ligetecske helyére. Újszeged fejlesztése ma is gondot okoz a hatóságnak, minthogy gondot okoznak azok az eszmék, melyeket Szeged jövője érdekében Tisza Lajost már a rekonstrukció második esztendejében foglalkoztatták. így 1880. november 13-án a királyi biztos felszólítása folytán a közgyűlés bizottságot küldött ki, hogy jelölje ki az árvíz emlékére építendő fogadalmi templomnak alkalmas telket. A bizottság azt a telket jelölte ki, ahol most az Engel Lajos háza áll. Es ime, a fogadalmi templomnak az építési terve a rekonstrukció után csak három-négy évtized múltán készül el.

Az egyetemért.

A délvidéki középiskolákba járó gyerekek vagy kétszáz év óta özönlenek Szegedre magyar tudományért. Ez a nagy özönlés régóta megérlelte a szegedieken azt az eszmét, hogy ennek a városnak joga van hozzá, a délvidéknek és a nemzeti művelődésnek pedig életbevágó érdeke, hogy Szegeden egyetemet létesítsenek. Az árvíz utáni esztendőben ugyancsak foglalkoztatta a szegedieket az egyelem kérdése, akárcsak most, amikor az eszme érdekében egy lánglelkű ifjú: Palócz Sándor joghallgató talpra tudta állítani az egész délvidéki ifjúságot.

Tisza Lajos kijárta, hogy a király 1880. november 18-án a budai várban fogadta az egyetemet kérő küldöttséget, melyet Pálffy Ferenc vezetett. A küldöttségben résztvettek: Schlauch Lőrinc, akkor szatmári püspök (később nagyváradai bíboros-püspök), Dániel Ernő, Horváth Gyula és Széli György országgyűlési képviselők és még többen.

Pálffy Ferenc polgármester beszéde után a király átvette Szeged város feliratát és egy Ívről a következő sorokat olvasta föl:

»Megalégedéssel láttam, hogy Szeged város újjászületése által okozott gondjai mellett is, mily meleg érdekel és rokonszenvvel karolja fel a tudományok előmozdítását. Kérelmük tárgyát kormányom, mint eddig, úgy ezentúl is komoly tárgyilagossággal és megfontolással fogja mérlegelni, és szívesen fogok annak idején oly javaslatot helybenhagyással megerősíteni, mely az ország, a tudomány és az illető városok érdekeivel leginkább találkozik.

A király ezután Pálffy Ferenc polgármesterhez lépetty kitől kérdezte, mennyire haladtak az építéssel. A polgármester felelete után:

A király: Visszatérlek már a lakók?

A polgármester: Többnyire már mind visszatérteky felség.

A király: Súlyos csapás érte Szegedet, de remélem, hogy két év múlva már egészen föl lesz építve.

A polgármester: Nagyrészt felséged áldozatkészségének köszönhetjük.

A király kezét fogott a polgármesterrel.

A király: (Schlauch püspökhöz.) A küldöttséghez csatlakozott?

Schlauch püspök: Igen felség, bár nem vagyok szege di születésű, de az én tudományom bölcsője Szegeden ringott, képeztetésem ott nyertem. Azért készsége l csatlakoztam a küldöttséghez és siettem pártolni kérelmüket, miután az Alföldre nézve egy Szegeden állítandó egyetem művelődési haszonnal járna.

A király: (Pozsonyi Ferenc makói polgármesterhez.)
Hogy vannak a makóiak? Iparkodnak?

Pozsonyi: Köszönöm felség, a lehetőségig iparkodunk.

A király Hmvásárhely polgármesterével a város víz-védelméről beszélgetett.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter az őt felkereső küldöttségnek azt mondta, tanulmányozni akarja Szegedet, hogy mennyiben bírná el az egyetemet.

Ellenben Tisza Kálmán miniszterelnök, amikor a küldöttségtől az egyetemre vonatkozó emlékiratot átvette, így szólt:

»Azt fölösleges mondanom, hogy Szeged igényeit a múltra nézve is teljesen érzem, értem és ismerem. Valamint azt is, hogy érzem és értem az Alföld igényeit is, mert hiszen magam is alföldi vagyok. Biztosítom a küldöttséget, hogyha az egyetem ügye napirendre kerül, azt Szeged irányában nemcsak nem ellenszenvesen, hanem rokonszenvesen fogom figyelemmel kísérni.

Tisza Lajos, bárha a kormánynál kellőképpen egyengette a szegedi küldöttség útját, őszintén kijelentette, hogy nem tartja a harmadik egyetemet Szegeden azonnal felállíthatónak. De kijelentette annak a nagyküldöttségnek, mely Pálffy Ferenc polgármesterrel az élén jelent meg' előtte, hogy az egyetemi eszmének barátja jés az irányadó köröket minden rendelkezésére álló eszközzel meg akarja nyerni az eszmének.

De ki képzelhetné, hogy egy épülőfélben levő város, a rekonstrukcióval járó számos bajokkal és átmeneti nehézségekkel, lakás és közlekedési nehézségeivel befogadhatná az új egyetemet? Hisz az egész Szeged olyan, mint egy most készülő ház. A falak még nedvesek, jobbra-balra még fűrnak-faragnak, még a falakon és ajtókon meg se száradt a festék és hiányzik az a nyugalom és kényelem, amelyet csak az idő adhat meg. Szegednek nem a harmadik egyetem rögtöni felállítása kell, hanem a re-

mény, hogy létesítik, amikor a helyi viszonyok megenyednek.

A szegediekben az egyetem iránti reménységet Tisza Lajos biztató szavai alaposan megerősítették, mert tudták, hogy a királyi biztos nem az üres Ígéreték embere. Tudták, mit jelent, ha oly hatalmas cselekvő erő, mint Tisza Lajos, felkarol valamely eszmét.

Tisza Lajos azt is mondta, míg az egyetemet létesítik, sok víz lefolyik a Tiszán. De Szegednek élni, fejlődni, virulnia kell. Az általa tervezett nagyvárosi keretét az állami intézmények központosításával akarja kitölteni. Ekkor dobták ki először a közludatba a királyi tábla szétoztásának eszméjét is.

1880. karácsonyán Tisza Lajos arról tájékoztatta Tisza Kálmán miniszterelnököt, hogy a hosszú őszt kedvességet a rekonstrukciónak. Olyan a város ábrázata, mint valami gyorsan épülő amerikai telepé. Tömerdek új ház és tömerdek új ház' a házak között. Szeged egyelőre az adósok városa. »De azon leszek, hogy a legjobb módit magyarok városa váljék belőle«. (Tisza Lajos saját szavai.)

Az 1881. év első napján, Tisza Lajos a nála tisztelegő hatóság előtt a szegedi közigazgatást mintaszerűnek mondta, a kezelés tisztasága pedig minden szigorú kritikát elbír. Krónikaszerűen majdnem lehetetlen följegyezni a rekonstrukciónak minden munkáját. Egymásra halmozódtak a kezdeményezések és az alkotások. 1881-ben a munkaprogramm volt: Befejezni a rakpart építését. Tovább építeni az állandó hidat. Az időközben megállapodott körutakat és két sugárutat végleg kikövezték. A többi sugárul közül kettő ideiglenes kövezettel kiépítendő. A vár lerombolását befejezni és a teret rendezni stb.

Tisza Lajos az állandó színházat a mostani kultúrpalota helyén akarta építtetni redouttal, a földszintjén üzletekkel. A tervhez külföldi vállalkozókat keresett, de hiába.

Az 1881-jki népszámlálás 71.000 lelket talált Szeged bel- és külterületén. A külföldi vállalkozók keveselték Szeged lakosságát és épen nem találták kecsesgetőnek Tisza Lajos ajánlatát, ki hasztalan bizonykodott, hogy; néhány év múltán százezren laknak Szegeden. Nem hitték el neki. Aminthogy nem hitték neki a szegediek sem, akiket a katasztrófa pessimistákká tett. Pedig ebben az évben kezdték építeni az arad—szegedi vonatot, melytől Tisza nagyon sokat remélt. Ugyancsak sokat remélt a, lóvonati vasúttól is, melynek építésére ez év elején kötöttek szerződést.

Élet-halál harc az elemekkel.

1881. tavaszán a Tisza magas vízállása ismét szükségessé tette a védekezést. Március közepén azzal rémitgették egymást a szegediek: Jön a víz Percsoránál! A munkásnép duzzogott, hogy nem várja be az árvizet. A királyi biztos megette a szükséges óvintézkedései és annyira nyugodt volt a dolgában, hogy ráért foglalkozni a válságba jutott fakereskedők és faiparosok ügyével is. De amikor a Tisza egyre áradt, a királyi biztos április 3-án leiratot intézett a város közönségéhez. Megnyugtató hangon értesítette a közönséget, hogy' a víz folytonos emelkedése miatt a helyzet fenyegető alakot ölthet, szükséges a veszély elhárításáról esetleg közmunkaerő igénybevitelével gondoskodni. A leirat értelmében a város a közmunkaerőt összehívta, de kimondta azt is, hogy ai kényszermunka pénzilletéssel megváltható legyen. Tisza! Lajos naponkint lóháton, tetőtől-talpig csatakosan járta a védvonalakat és személyesen érintkezett a védelmet intéző közegekkel. A kritikus napokban a Tisza-völgye nagybeteghez hasonlított. A királyi biztos napról-napra résztvett az elemek ellen való küzdelemben. A fenyegető helyzet szorította a piacot. A beltelkek és lakóházak ára ahelyett, hogy emelkedett volna, e napok alatt csökkent. Nemcsak Szeged, de az egész vidék vízveszedelemben forgó

népe Tisza Lajoshoz fordul segítségért Katasztrófától remegett Szentés, Vásárhely, Mindszent, Szegvár, Derékegyháza, Földeák, sőt Makó is. Április 12-én az izgalom tetőpontját érte el. A folytonos esőzés és a szélvihar sokat rontott. A kubikosoknak a katonák is segítettek a töltések védelmében. De amit az egész fenyegetett vidéken végeztek, nem is védekezés már, hanem kétségbeesett harc a rontó elemmel. Tisza Lajos április közepén megrendülve jut arra a tapasztalatra, hogy a töltések mindenütt alacsonyok is, gyöngék is a Tisza még sohasem tapasztalt magas vízállásával szemben. S hozzájárul még ehhez a szörnyű időjárás, a folytonos eső, mely eláztatja a védelmi anyagot. Mindezeket betetőzi veszedelemül az Alföld régi nyomorúsága, az utak járhatatlansága. Az országutak feneketlen sártengerében szinte lehetetlen a védanyagokat szállító szekerek közlekedése. Hiszen üres kocsival is három óra járás egy mértföldnyi ut. Tisza Lajos, aki maga is alföldi szülött, csak most tudta meg igazán, milyen »boldog« a magyar a búzakaiászos alföldi Kánaánban. Csak most tudta meg, hogy az évszázados hanyagságnak, magyar nembánomságnak mily rettenetes a következménye. Április 12-én négyszáz polgár jelentkezett közmunkaerőnek. Többnyire iparosok, akik hősiés önfeláldozást tanúsítottak. Április 10-től, április 15-ig Tisza Lajos átvirrasztja az éjszakákat. A legnagyobb kétségek között az április 14-iki éjszakát töltötte. Egész éjszaka élénk sürgönyváltást, üzengetést és levelezési folytatott a veszélyeztetett vonalakkal. A legkritikusabb volt a helyzet az algyő-tápéi töltés-szakaszon. Április 14-én éjjel tízezer zsákot küldött a védelem színhelyére. Szerencsére elegendő föld és munkaerő állt rendelkezésre. Hajnalig három csúszás fordult elő és a védekezők már-már kimerültek. És az utolsó percben, verőfényes, szép húsvéti reggelen beköszöntött az apadás. A Tisza amilyen gyorsan áradt, oly gyorsan apadt. De húsvét után ismét ázik a határ. A helyzet ismét kritikus. Április 24-én, déli tizenkettőkor a víz elöntötte a Fehértót. Az árvizet a nép

a körtöltésről nézte. Április utolsó napjaiban ismét kritikus a helyzet. Algyőről fenyegeti veszély a várost és Tisza Lajos is Algyőn ütötte fel sátorát, hogy a harc-téren lehessen. Harmincórái vihar és negyvennyolcórái szakadó eső ostromolta a töltéseket és a védvonalakat. A vihar legádázabb rohamainak a sövényházi töltésvonal volt kitéve, mely Novak József főügyész felügyelete alatt épült és egyik legerősebb védbástyának volt elismerve. Az éjjeli orkán óriási habokat vert és szüntelenül öles magasságban átcsapott az úgyis átázott töltés koronáján. Emberi kéz a harcot alig folytathatja. A munkást elsöpri a hullám, megvakítja a habverés és eső, ráadásul még eloltja a szél a fáklyát. A védelemben kidőlt Jankóvich Miklóst a királyi biztos Novak Józseffel helyettesíti. Április utolsó napján végre tisztul az idő és apad a víz. Az árvízvédelem összesen 400.000 írtjába került a városnak. Pallavicini Sándor örgrófnak pedig 120.000 írtba került a védekezés. Az árvíz-veszedelem eredménye, hogy a kormány Tisza Lajos sürgős előterjesztésére új Tiszaszabályozási tervet készített.

A hálás Szeged.

1881. májusban a választási mozgalom országszerte megindul. Tisza Lajos, aki teljesen a rekonstrukció munkájának él, nem avatkozik a szegediek politikai mozgal-mába.

Május 10-én a trónörökös menyegzői napján Szeged összes templomaiban hálaadó istenitisztelet. Délben fogad-ás Tisza Lajosnál. Pálfy Ferenc polgármester, midőn a küldöttség' élén arra kéri a királyi biztost, hogy a város hódoló feliratát juttassa el a trón zsámolyához, ugyan-ekkor a következőket mondja Tisza Lajosnak:

»Érzelünk a köszönet és hála legtisztább érzete, azon végnélküli fáradalmakért, azon önfeláldozó munkás-ságért, amellyel a közelebbi vésznapok alatt szeretett vá-rosunkat Nagyméltóságodnak egy nagy csapástól megmen-

teni sikerült. Jól tudjuk mi azt, hogy csakis azon emberi erőt majdnem fölülmúló törhetlen munkásság, bölcs előrelátás, melyet Nagyméltóságod Szegedért kifejteni méltóztatott, mentette meg városunkat, miért is fogadja közgyűlésünknek nagy lelkesedéssel elhatározott, szívből jött legmélyebb köszönetét stb«.

Tisza Lajos válaszában többek között a következőket mondta:

»Midőn elismerésüket részemről köszönettel fogadván, engedjék meg uraim, hogy megmondjam, szerény nézetem szerint — isten kegyelme után minnek köszönhetjük, hogy ezúttal e vidék az árvízveszélytől szerencsésen megmenekedett. Akkor, amidőn én állásomnál fogva a védelem vezetését kezembe vettem, bárhova fordultam: az ország kormányához, a katonai igazgatósághoz, a város közönségéhez, vagy az előljáróság egyes tagjaihoz, az ármentesítő társulatok, a katonaság, a honvédség, avagy az egyes közlekedési vállalatok képviselőihez és mérnöki személyzetéhez, mondom, ezek közül bármelyikhez fordultam, mindenütt teljes kötelességérzettel és odaadó áldozatkészséggel találkoztam. Ez az uraim, — és nem egyes ember tevékenysége, bármi erős lett légyen is benne arra az akarat és törekvés — a mi e vidéket a katasztrófától megmentette. És én kiváló súlyt fektetek azon tény erkölcsi horderejére, miszerint sikerült nekünk bebizonyítani, hogy még akkor is, midőn váratlan mérvben zúdult reánk az ár: lehetséges volt éppen azáltal, mert kötelességét mindenki teljesítette, a folyót medrében tartani. Mert csak ismételhetem, amit többször volt alkalmam mondani, hogy Szeged belterületének sorsáért egy percig sem aggódtam«, stb.

Tisza Lajos 1881. május 24-én leiratban értesítette a várost, hogy 1881. és 1882-ben a következő építkezéseket óhajtja foganatosítani:

A belvárosi polgári és elemi leányiskola. Alsóvárosi óvoda. Alsóvárosi népiskola. Állandó színház. A város-háza. A belvárosi elemi fiúiskola. Felsővárosi és rókusi

elemi iskola Az ev. ref. templom és az ág. ev. templom paplakokkal A tiszai sópajta. A leirat intézkedik, hogy a lebontott vár maradványa a Stefánia sétányon kioszk legyen. Intézkedik a Somogyi-könyvtár berendezéséről, a Rozália és Kálvária kápolna építéséről. A posta, távirda, államépítészeti és folyammérnöki hivatal építéséről, vagy elhelyezéséről. A színház telkéül kijelöli a Stefánia-sétány, Vörösmarthy, Deák Ferenc és Wesselényi-utcák által határolt, mintegy hatszáz négyszögöl területet. A leirat intézkedik az építkezések költségeinek mikénti fedezéséről. A királyi biztos a szegedi iparosok érdekeire való tekintettel intézkedett, hogy a vállalkozók vagy az összes munkákra, vagy pedig az egyes, külön fölszerelt szakmunkákra egyenkint pályázhassanak.

A polgárság bizalma.

1881. június 4-én iaz első kerület választói Zsótérr Andor elnökletével bizalmas értekezleten Leinle Miklós indítványára, Fodor István és Obláth Lipót pártoló hozzászólása után Tisza Lajost kiáltották ki képviselőjelöltnek. A jelölés ellen a másnap a felsővárosi kaszinóban tartott értekezleten Polczner Jenő szólalt fel, ki azt mondta, elismeréssel van Tisza Lajos érdemei iránt, melyeket Szeged újjáalakítása ügyében szerzett, és ha arról volna szó, hogy Szeged háláját bármikép kifejezze, ő is meleg érzéssel sorakoznék az ünneplők közé, ámde ő és pártja a politikai elveket semmiféle városi anyagi érdekekért föl nem cserélik.

A szónok szavaira óriási zshivaj támadt. Minden oldalról tagadó közbeszólások hangzanak és szünetlenül éljenzik Tisza Lajost. Amikor egy pillanatra helyreáll a csend: Polczner folytatni akarja fejtegetéseit, ami azonban a folytonos közbeszólások, zajongás és éljenzés közt lehetetlen. Szava elvész a zajban, amikor kijelenti, hogy ő Eötvös Károly függetlenségi párti politikust ajánlja képviselőjelöltnek.

Wagner Károly a következő szónok hosszabb beszédének veleje: Szoruljon háttérbe minden politikai érdek, amikor arról van szó, hogy Tisza Lajos előtt meghajtsuk a lobogónkat. Országos és nemzeti érdeket szolgált Tisza Lajos, amikor Szegedet a romokból kiemelte és minden igyekezetét a város felvirágoztatására fordítja. A város önmagának és az elismerés nemes elvének tartozik azzal, hogy Tisza Lajost még erősebb kapcsolattal fűzze Szegedhez. Élteni Tisza Lajost, mint a kerület képviselőjelöltjét.

Balogh János hosszabb beszédben cáfolja Polczner Jenő beszédének különösen azon részét, amelyekben vádolja az ellenvéleményűeket, hogy szavazatukat anyagi érdekek vezérlik és azt állítja, hogy az állam koldusbotra jutott. Ez utóbbit mondhatja hatással egyebütt, de nem Szeged első kerületének értelmisége előtt. Az államnak most, midőn kölcsönért folyamodott, négy milliárdot ajánljak föl. Ilyen összeget koldusoknak nehezen kölcsönöznek. Nem az a szegény, akinek adósságai vannak, hanem az, ki adósságait nem képes fedezni. Nem követi Polcznert az ábrándos politikai expéktorációk terére. Szegednek szerencsétlen helyzetében az a föladata, hogy fölépülését előmozdítsa, Szeged választóit nem anyagi érdek, hanem a város fölvirágzásának nemzeti, országos közérdekű ügye lelkesíti. Tisza Lajos a nemzet szívébe irta be a nevét. (Zugó éljenzés és taps.)

Obláth Lipót, mint ellenzéki, Tisza Lajos jelöltsége mellett beszél. (Éljenzés.)

Magyar Miksa Polczner szellemében szól. Nem akarják hallgatni. A túlnyomói többség Tisza Lajost kiáltja ki az első kerület képviselőjelöltjének, mire a rekonstruktort küldöttség hozza a nagygyűlésre. A választók fölállnak. Szünni nem akaró éljenzés, taps. Kiáltások: Rendre. Halljuk.

Elnök Zsótér Andor üdvözölte a képviselőjelöltet és tudomására hozta a választók kérését. Tisza Lajos az ováció melegségéből kellemesen győződött meg a lelkek-

nek hajlandóságáról. A szószékre lépett és a következő sűrű éljenzés által félbeszakított beszédet mondta:

Tisztelt választó közönség!

A meghívásnak engedve, örömet jöttem önök körébe, hogy megköszönjem önöknek a kitüntetést, melyben részesíteni szíveskedtek.

Valóban ha van kitüntetés, melyre az, ki életének jobb felét a közpályán töltötte, büszke lehet, úgy bizonyára azon polgári koszorú az, melyet több évi tevékenysége színhelyén polgártársai nyújtanak neki akkor, amidőn arra hívják föl, hogy őket legfontosabb politikai jogaik gyakorlásában képviselje.

Kétszeresen értékes e felszólítás, ha az egy nagy népes város értelmiségétől ered.

De jelen esetben különösen kedves nekem, ki azon perctől fogva, melyben lábamat ezen akkor romban heverő város határába tettem, gondjaim és tevékenységem majdnem (kizárólagos tárgyát az képezte, hogy ebből ismét egy (virágzó város lehessen.

Hogy ezt Szeged város méltányolja, hogy ezzel szemben méltánylatának országszerte kifejezést kíván adni azáltal, hogy följánlja nekem annak netovábbját, amit általában a polgárok összessége egyes polgárnak nyújthat: ez mint az általam önök között tevékenységben eltöltött inapok örök kedves emléke vésődik keblembé.

Valóban büszke lennék rá, mint Szeged város képviselője foglalni helyet a parlamentben, mi sem lenne ennél reám megtisztelőbb és kedvesebb.

Azonban t. barátaim, nem az a kérdés, hogy nekem személyemre vonatkozólag, mi a kedves vagy kívánatos.

Sőt — bocsássanak meg önök nyíltságomért — még nem is az, hogy mi elégítené ki e percben leginkább önöknek irányomban tanúsított megtisztelő, lelkesítő vonzalmát.

A kérdés az, mit követel a város jól felfogott érdeke. És nekem kötelességem leküzdeni a csáberőt, melyet az önök által fölvetett eszme reám gyakorol, önöknek

pedig le kell mondani tudni arról hogy nemesen fogamzott és reám nézve annyira megtisztelő kedvenc eszméjük ezúttal {keresztül vitessék, ha ezt a város érdeke úgy hozza magával.

Földadatunk sokkal nagyobb horderejű, semhogy szabad volna higgadt — hogy ne mondjam: hideg megfontolás nélkül határozni.

A város érdeke az irányadó, ennek mindent alá kell rendelni. Ha sikerül kivinni, hogy e helyen csakugyan egy virágzó város legyen, ebben összesítve, kielégítve találandja vágyait azon többféle érdek, mely ha most egymás rovására külön-külön akarja magát érvényesíteni, a város jövőjét kockáztatja.

A katasztrófa óta tagadhatatlanul sok megtörtént, ami e város biztosítására, emelésére szükséges, de nem kevesebb (biz az, ami még hátra van, hogy a kitűzött cél el legyen érve.

Földadatunk tehát: minden adott alkalmat fölhasználni, hogy mentül több jogosult befolyást biztosítsunk a fvárost érdeklő ügyekben.

Lássuk, mi ennek a módja a jelen körülmények között úgy a törvényhozás, mint a kormány köreiben.

En bennem azon törekvés — csekély erőmtől telhetőleg, — tevékenységemet, befolyásomat Szeged érdekében mindenha és mindenütt érvényesíteni már elérte tetőpontját. Nem képzelem, hogy engem a sors oly magas vagy oly alacsony állásba helyezhetne, melyből szavamat föl ne emelném, valahányszor azt Szeged város érdekében tehetem.

Az ügy tehát, melylyel ma, egész valóm összeforrt, az (én itteni megválasztásom által, újabb erőt nem nyerhet.

Mert azon jogosult befolyást, melyet a képviselői állás ad, érvényesíthetem és érvényesítendem, ha más kerületből vagyok is képviselő, érvényesíthetem anélkül, hogy azon kerület érdekeit el fognám hanyagolni.

De elveszne Szegedre nézve azon hathatós befolyás,

melyet én ma a város érdekében azon hivatalos állásomnál fogva érvényesíthetek, melyre a kormány ajánlata folytán ő felsége urunknak királyunknak bizalma helyezni méltóztatott, s amelyből folyó föladatomból még eddig nem volt végleg megoldható.

Mert érzésem — mely rendesen nem csal, azt mondja, hogy habár a törvény nem is zárja azt ki — az, hogy én szegedi királyi biztos s egyúttal szegedi képviselő is legyek — nem fér meg jól egymás mellett.

Ellenben ha a kerület választása egy oly másik férfúra esik, ki úgy képességénél, mint állásánál fogva tud is, (akar is engem a város érdekeinek előmozdításában támogatni, megzsibbasztás nélkül föntartatik az én befolyásom és egy újbb tényezőt nyerünk: Szeged városa szellemi és anyagi irányban való fejlesztésének és fölvirágzásának hathatós előmozdítására.

Az elmondottak indokolják t. barátaim, hogy nekem kötelességem fölkérni önöket, miszerint ugyanakkor, midőn megtették azt — aminél nekem alig tehettek kedvesebb és emlékezetesebb dolgot — ugyanis, mikor arról volt szó, ki képviselje az országgyűlésen Szeged városának I-ső kerületét, erre első helyen engem jelöltek ki, ugyan akkor mondom, engedve előadott érveimnek, a város jól fölfogott értelmében mentsenek föl engem és ezúttal tiszteljenek meg bizalmukkal más erre méltó férfúat.

Fogadják a kitüntetésért, melyben részesítettek őszinte köszönetemet, valamint afölötti őszinte sajnálatom nyilvánítását, hogy a körülmények jelenleg kizárják annak lehetőségét, hogy én mint Szeged város képviselője foglaljak helyet a parlamentben. írjuk közakarattal zászlónkra jelszóképen urunk királyunk emlékezetes, soha elég gyakran nem emlegethető szavait: »Szeged szebb lesz, mint volt.«

Az arra való törekvés, hogy ez úgy legyen. vezéreljen tainden lépésünknel. És most visszavonulok, hogy önök a további teendők iránt intézkedhessenek.

A választókat igen lehangold a királyi biztosnak kijelentése, hogy nem tartja kompatibilisnek megválasztását elfoglalt állásával.

Magyar János ezen hangulatnak kifejezést kölcsönözvén hosszabb beszédben kapacitálta Tisza Lajost álláspontjának helytelenségéről, de hiába.

Tervezgetések.

Június 8-án Hieronymi államtitkár Szegeden Tisza Lajossal megtekintette a város és a szeged-sövényházi társulat összes védtöltéseit, hogy a védvonalak fölmagasítása és megerősítése ügyében teendő sürgős intézkedésekre nézve magát tájékoztassa.

Hogy milyen gyors munkát kívánt Tisza Lajos: élénken illusztrálja az a körülmény, hogy Fellner és Helner bécsi építész-vállalkozóktól azt követelte, hogy tiz hét alatt készítsék el az állandó színháznak valamennyi kiviteli és részletrajzát az összes költségvetéssel.

A királyi biztosság hetes bizottsága 1881. július 26-án folyósította az ezredik kölcsönt. Egy év alatt 2,500.000 frt kölcsönt szavazott meg.

Szeptember 1-én ismét örömnapja volt Tisza Lajosnak. Meglátogatta az unokahuga: Tisza Paula, Tisza Kálmán miniszterelnök leánya. A szegediek azt mondták: érdekes nyúlánk alak, megnyerő bájos és rendkívül intelligens arcvonásokkal. Érkezésekor egyszerű szürke atlaszruhában volt, fején kék fátyolos utazó kalappal. Tisza Paula a nagybátyjával megnézte az épülő várost. Órákig járták még az elhagyottabb helyeket is. Ez év október 7-én nagy örömet keltett Szegeden, hogy a királyi biztos Hieronymi államtitkárnál kiszorgalmazta a fehértói vadvizek levezetését. A munkálat sem a várost, sem az áltéri birtokosokat nem terhelte költséggel. Tudni kell, hogy a vadvizek vízbő esztendőben mérhetetlen kiírókat okoztak az Alföldön. A fehértói vadvizek valóságos ős-

állapotokat teremtettek meg, mert a partos helyen épült tanyaházakat elszigetelték a külvilágtól.

Tisza Lajos még az őszi hónapok csípős, hideg reggelén is már szürkületkor talpon volt. A tiszai rakpart építését kísérte figyelemmel, mellyel a munkások egész raja foglalkozott. Az érdekes munkálatot különben nap-hosszat nagy közönség nézte. A rakpart anyagát munkavasut szállította, melyet gözmozdony vont.

Megint az egyetem.

Egy esztendő telt el az egyetem mozgalom után. Voltak, akik azt mondták, a rekonstruktor azért nem foglalkozik a szegedi egyetem kérdésével, mert idegenkedik az újabb gondtól, viszont némely pártoskodó, saratvető emberek azt hirdették, hogy Tisza Lajosnak forró gesztenye az egyetem-kérdés, mert ha színt vall, a versengő városok rögtön pártot ütnek a kormány ellen. Holott a rekonstruktornak e nehéz kérdésben való gondoskodása sem szünetelt, hánem folyton kutatott a módok után, melyekkel elősegítse a nagy eszine kivitelét.

A szegedi egyetem kérdésében 1881. október 21-én értekezletre hívta a város vezető embereit. Az albizottság által elébe terjesztett jelentést nem fogadja el. Újabb jelentést kíván, mely subjektív megjegyzések mellőzésével száraz adatokban ismertesse a helyzetet. Adatok pedig a következő kérdésekre szerzendők be:

1. Meddig terjed Szeged vidéke, mint egyetemi provincia és ezen területnek népessége és nyelvviszonyai;

2. Az egyetemi provinciába eső középiskolák száma, népessége, nemzetiségi viszonyai és azon jutalék feltüntetése, melyre az érettségi vizsgát tettek közül az egyetem számíthatna;

3. a szegedi gimnázium fejlődése és népesedési mozgalmála 1880-tól 1881-ig;

4. a szegedi gimnáziumi tanulók illetőségi kérdése és egy második gimnázium felállításának szüksége;

5. annak föltüntetése, minő módon tarthatnák fön magukat Szegeden szegényebb sorsú egyetemi hallgatók;

6. a helyi élelmezési, lakási és általános megélhetési viszonyok;

7. a város által hozandó, áldozatok.

Amikor Tisza Lajos így körvonalozta az ő tervezetét, hosszas vita fejlődött ki- A királyi biztos a vita befejezésekor kijelentette, hogy minden erejével támogatja Szegedet az egyetemért való jogos és méltányos törekvésében.

Október 24-én érkezett Szegedre Tréfort Ágoston közoktatásügyi miniszter a szegedi egyetem ügyének tanulmányozására. A városházán az eme ügyben tartott értekezleten a királyi biztos a miniszterhez a következő szavakat intézte:

Értesülvén, hogy nagyméltóságod a harmadik egyetem ügyének tanulmányozására Szegedre jön, szükségesnek láttuk egy előértekezlet tartását, hogy azon némely fontos adatokat megállapítsunk. Sokkal inkább ismerem és becsülöm és ismerik a szegediek is nagyméltóságod államférfiul bölcsességét, semhogy helyén látnék ez adatok méltatásába bocsátkozni. Meg vagyunk győződve, hogy nagyméltóságod egész mérvében méltányolja azt, mennyire fontos és nagyhorderejű dolog állami szempontból az, hogy Szegeden egyetem állittassék. Midőn tehát a magam és az értekezlet nevében köszönetét mondok nagyméltóságodnak, amiért személyesen idefáradt, egyszerűen rendelkezésére bocsátom az értekezlet által összegyűjtött adatokat és kérem nagyméltóságodat, hogy amennyiben még egyéb adatokra szükség lenne, ez iránt velünk mindnyájunkkal tetszése szerint rendelkezék.

TteTort miniszter azt felelte, hogy szakférfiakkal jött, hogy megtudja, Szegeden föltalálhatok e az egyetem lértetésének megkivántató feltételek. A tudományok érdekében szükség van egy harmadik egyetemre, hogy egy vagy két év múlva lesz-e felállítható, azt nem tudja. Réstszéről azonban rajta lesz, hogy a harmadik egyetem fel-

állításának kérdése a nyerendő adatok szerint Szeged javára dőljenek el. .

Ezután több óráig tárgyalták a harmadik egyetemnek Szegeden való felállíthatóságára vonatkozó adatokat.

Az egyetem iránti lelkesedés lázában egy dúsgazdag szegedi polgár közölte Tisza Lajossal, hogy az egyetem céljaira ötvenezer forintot áldoz. Tisza Lajos azt hitte, hogy ebben a polgárban *egy* második Somogyi kanonokot talált. A polgárt meghívta ebédre és figyelmességével halmozta el. De a kitüntetett férfiúra hasztalan süített rá a rekonstruktor kegyének sugárkévéje, mert egyáltalán nem bizonyult Somogyi kanonoknak, nemhogy ötvenezer forintot, de egy fillért sem áldozott a nemes célnak.

Harmincnél is több esztendő múlt el, amióta Tisza Lajos az egész magyar politikai élet figyelmét le tudta kötni a szegedi egyetem kérdésének. A magyar Moszkváért való küzdelemben két nagyszabású kérdést hagyott megoldatlanul: az egyetemét és a Szegedmegyeét. Mily szép az a hives, hogy ezeket a kérdéseket csak egy Tisza oldhatja meg. Tisza Lajost eltemették. De vétek volna megingatni a szegedi népet hivesében, mert van remény, hogy Tisza Lajos álmainak megvalósítását folytatja egy másik Tisza . . .

*

Novemberben, amikor a delegáció összeült, Tisza Lajos volt a hadügyi bizottság elnöke. A rekonstrukció nagy munkája mellett ezt a felelősségteljes tiszteletet csak: azért vállalta el, hogy Szegednek katonai tisztképző-intézetet vívjon ki. Ez a terve nem sikerült. De Szeged a II. honvédkerületnek lett a székhelye és megígérték, hogy tüzér- vági' utász-zászlóaljra is kap a város. Az utász-zászlóaljra sok évig kellett várnia a városnak, amíg megkapta. Ugyancsak ezen időtájban vívta ki Szegednek a királyi biztos a II. csendőrségi kerület parancsnokságát is.

December elején a királyi biztos a faültetésre vonatkozó szabályrendeletet készített el. Ugyanekkor vívta ki

Szegednek az első magyarországi erdővéd szakiskolát. Egyszersmind értekezletet tartott a kereskedelmi és iparkamara megalakítása tárgyában. Ez az akció tudvalevőleg csak tiz esztendő múltán, 1891-ben vezetett eredményre.

Tisza Lajos akciója folytán Hieronymi államtitkár a pénzügyi bizottság december 12-iki ülésén a Tisza szabályozás műveletéről döntő nyilatkozatot tesz.

A marosi töltések megállapított terv szerint valókiépítésének munkálatait decemberben kezdték meg. A királyi biztos december 14-én elrendeli, hogy amint tavaszodik, az ideiglenes jellegű, úgynevezett menedéképületeket bontsák le, mert ezek a szilárd építkezéseknek útjában állanak és nem felelnek meg egészségügyi és biztonsági tekintetben sem. Ezt a drákói rendeletet a helyzet kényszerűsége folytán kellett kiadni, mert a járványos betegségek tizedelték az ideiglenes házak lakóit.

Egész télen megmászhatlan sártengerek tették járhatatlanná az utcákat. A királyi biztos intézkedett, hogy a kövezések anyaga már kora tavasszal rendelkezésre legyenek. Akkor keltek el azok a telkek, amelyeken Milkó, Tóth és Holtzer palotákat építettek. Csekély 37 Irtot fizettek a telkek négyszögöléért. Tisza Lajos azt mondta:

— Még a mi életünkben tízszer annyit fognak érni azok a telkek.

1882.

Azt a bő keretet, melyben az új várost megformálta a királyi biztos vaskeze, a legodaadóbb munkásság mellett is, csak évek munkájával tölthették be. Az építés munkájában Lechner Lajos min. osztály tanácsos volt az első munkatársa a kir. biztosnak. Amint tavaszodott ezer és ezer munkás dolgozott a csatornán, a fel töltésen, a kövezésen, a partmunkálatokon, a rakparton, a közüli hídon, a tömérdek állami és magánépületeken. A lebontott vár helyén új utcákat nyitottak.

Az újévi tisztelgés alkalmával Tisza Lajos Pálffy Ferenc polgármester beszédére az új esztendő munkarendjéről nyilatkozott. A királyi biztos közbenjárására a közlekedésügyi miniszter február 14-én a képviselőházban a szegedi körtöltés fölmagosítására 56.000 frt. póthittelt kér.

Tisza Lajos március 3-án a képviselőházban a Tisza-szabályozás és a belvizek ügyében nagyszabású beszédet mondott. Nagy figyelemmel hallgatott beszédében újból bebizonyította, mennyire megérzi és átérzi a Tiszavölgy, de különösen Szegednek bajait és mily helyes irányba tudja terelni e függő életkérdés megoldását. De beszéde egyúttal elégtétel Szeged közönségének, mivel e beszédben indokolva vannak a számtalan panaszok és felszólalások.

Három fontos elvet hangoztatott Tisza Lajos a ház általános helyeslése mellett. Az első az, hogy az állam tartozik pótolni a gát föntartásához hiányzó összeget a társulatoknak azon esetekben is, ha az ártéri birtokosoknak a gát föntartásához többel kellene járulniok, mint amennyit az ármentesített földek jövedelmeznek. A második ebből folyó elv az volna, hogy végre az ármentesítési költségnek sem szabad az ármentesített birtok jövedelmét teljesen fölemészteni. Az állam hozzájárulásának tehát oly mérvűnek kell lenni, hogy a földeket terhelő hozzájárulás és az állam által nyújtott föntartás! pótlék úgy adják ki az állam által nyújtott föntartási költségeket, hogy ezen földek legalább is a kataszter szerinti legelőjövédelmet szolgáltatassák tulajdonosaiknak. A harmadik elv végre az, hogy a második elvnek alkalmazása mondassák ki a belvizektől megszabadítandó, ármentesítendő földekre nézve is. Tisza Lajos beszédének végén polemizált Rohoncival és meleg hangon nyilatkozott Hieronymi államtitkáról.

Március 19-én Tisza Lajos a nagykovácsházi birtokáról a város befásításához 1850 darab fát, 3850 darab csemetefát és ötezer darab bokrot adományozott.

Április 4-én a szegedi Lloyd-társulat küldöttségéi vezette Lichtenberg Mór elnök a királyi biztos elé, annak támogatását kereskedelmi és iparkamara létesítésére kérték ki.

Tisza Lajos így válaszolt:

Mint tudni fogják a tisztelt küldöttség tagjai is törekvésem az, hogy a város rekonstrukciójának haladásával lépést tartva egyúttal minden lehető megtörténjék arra nézve, hogy Szeged városa a magyar alföldnek úgy; szellemi, mint kereskedelmi, ipari és közgazdasági központjává fejlődjék, örömmel fogadok tehát minden oly iránybani tevékenységet egyes társulatok részéről, mely engem azon czélom kivitelében támogat és épen ezért üdvözlöm a Szeged társulatot ezen a téren, midőn újabban lépést tesz ezen már több év előtt megindított kérdés kedvező megoldásának, mely, gondolkozva a tárgy fölött, alig hiszem, hogy elvi akadályokba ütközhetnék.

*

Tavasszal az eddigi portengerre egyik-másik utcában már féket vetnek a kövezéssel; készülnek a kertek, parkok, hevernek a korzó hosszú csemetéi és a várrom liegyn az épülő házak állványait rakják le.

Alig kezdődik el a tavaszi építkezés, a városban nagy kedvetlenséggel beszélnek róla, hogy Tisza Lajost közös pénzügyminiszternek akarja kinevezni a király. Még az ellenzéki sajtó is úgy ír Tisza Lajosról, hogy Szegeden maradandó érdemeket szerzett működésével és nemzeti érdek, hogy a helyén maradjon. Tisza Lajos nem is reflektál a hírlélesekre, hanem folytatja a munkáját.

Acsádi Ignác május végén a Pesti Naplóban azt írja, Tisza Lajosnak az a terve, hogy az ezeréves jubileumi ünnepélyek sorába vegyék föl a szegedi egyetem megnyitását is.

Június 4-én a királyi biztos az újszegedi népkert rendezése tárgyában intézett leiratot a városhoz. Júniusban, felszentelik az újonnan épült ág. ev. templomot, ugyanakkor a kálvinista templom építése dolgában indul moz-

galom. Tisza Lajos a tervezéssel Schulek Frigyeszt bízza meg.

Július 3-án a Lloyd-társulat küldöttsége Obláth Li->pót vezetésével megköszöni a királyi biztosnak a fővámhivatal érdekében tett intézkedéseit.

Julius 13-án a királyi biztos jóváhagyja a behozatali vá!m- s egyéb városi javadalmak kezelésére vonatkozó szabályzatot.

Augusztusban Tisza Lajos megbízza Lechner Lajost, hogy emlékiratot terjesszen elé az építendő vízvezeték tárgyában.

Az új városháza alapkövét aug. 28-án tették le. Aug. 29-én Tisza Lajost meglátogatta bátyjának, Tisza Lászlónak családja és a miniszterelnök leánya, Tisza Paula. Megtekintették az épülő várost.

Szeptember első napjaiban Tisza Lajos a királyi biztosság műszaki osztályában a harmadik egyetem terveit készítteti el.

Az épülő állandó színház bokréta ünnepélyét szeptember 16-án tartják meg. Tisza Lajost zeneszóval és virágzáporral fogadják. A főpallér ékes rigmusokban köszöntötte Tisza Lajost.

A nagyszabású építkezések tárgyában az első érte!kezetet szeptember 23-án tartották meg a királyi biztosságnál, a rekonstrukciónál. Megállapították ezen az értekezeten, hogy a jövőben mily módon foganatosítják a csatornázási, feltöltési munkálatokat.

Szeptember 30-án Handergon, az indiai kasmiri tartomány angol resideense, Szegeden meglátogatja régi barátját, Tisza Lajost, akivel lóháton bejárta a várost. Este vacsorakor Erdélyi zenekarát hallgatta.

Október 3-án Tisza Lajos elnökletével értekezet a tiroli árvízkarosultak fölségélyezésére.

Október 16-án Tisza Kálmán miniszterelnök Szegedre érkezik. A rekonstruktor kalauzolásával megtekinti az épülő várost.

A királyi biztos október 14-én leiratot intéz a város-

hoz a feltöltések, kövezések és csatornázások munkálatainak végrehajtási sorrendjéről.

Október 20-án a szegedi halászok küldöttségének melyet Zsótér Andor vezetett, a királyi biztos azt válaszolja, hogy a szegedi halpiac rendezését sürgősnek tartja és mindent elkövet a virágzó halkereskedelem érdekében.

Tisza Lajos december 13-án Temesvárra utazik, ahol Török János polgármestertől tájékozik a villany világítás dolgában tett intézkedésekről; megszerezte az angol társasággal kötött szerződés mintázatát; miég az új színház berendezéséről tájékozódott. Majd Budapestre utazott, ahol a Ganz-gyárban az iv- és izzói villamvilágítást tanulmányozta.

1882. év végéig, a rekonstrukció első napjától, 1798 lakház és 633 melléképület, mindössze 2131 építmény készült el. A rekonstruktor jelentette a miniszterelnöknek, ha még másfél évig az eddigi arányban építenek, a lakosság el van látva lakással.

1883.

Tisza Lajos kir. biztosnál, mint minden évben, ez évben is tisztelegtek. A királyi biztos Pálffy polgármester üdvözlétére kijelentette, hogy a hatóság és a közönség kellő időben ismerte föl a város érdekében való céljait és azoknak keresztülvitelére öntudatosan, teljes bizalommal, páratlan áldozatkészséggel s szorgalommal segédkezett. »Meg vagyok győződve, — úgymond, — hogy a munka betetőzésére is ugyanazon bizalommal és önfeláldozó munkássággal fogok találkozni; ennek folytán az év végével azon megnyugtatóssal fogok Szegedről távozhadni, hogy urunk, királyunk és az országgyűlés által kitűzött cél, Szeged váárosának fejlődése és felvirágozása maradandólag biztosítva van s a további gondozás akkor midőn az e város saját polgárainak kezeiben marad, a legjobb kezekben marad.

Január 23-án Tisza Lajos Brünnben időzött. Az ottani

színház. Ugyancsak Fellner és Helmer műve. A rekonstruktor ezt a színházat tekintette meg.

Ez év elején Tisza Lajos Szeged központtal újon alkotandó megye kikerekítésének eszméjével foglalkozik. E tárgyban Tisza Kálmán belügyminiszter elnökletével számos (értekezletet tartottak, amelyen a királyi biztos is részt vett. Érdekes, hogy Tisza Kálmán Pestvármegye küldöttsége előtt kijelentette, hogy Szegednek megyei székhelylyé tétele országos érdek. «

Május 22-én Albrecht királyi herceg, a hadsereg főparancsnoka megtekintette a laktanyákat és gratulált Tisza Lajosnak, akinek megemlítette, hogy harmincéve járogat Szegedre. A királyi herceg megtekintette az épülő várost és nem győzte elismerését kifejezni a látottak fölött. Gyakran ismételte: »önök valóban óriási munkát végeztek.«

Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek június 6-án Németh püspökkel Szegedre érkezett. Tisza Lajos régi barátja, a bíboros tiszteletére dejeunner-dinatoiret adott. A lakomán résztvettek a főpapokon kívül: Ráth Károly Budapest főpolgármestere, Kremminger Antal prépost, Oltványi Pál prépost, Fehér Ipoly tank, főigazgató, Pálffy Ferencz polgármester, Szluha Ágoston főkapitány; Tisza Lajos nőrokonai: Teleky Sándor grófnő, Teleky Domokos grófnő és Khuen-Héderváry született Teleky Sarolta grófnő. A bíboros megtekintette a várost és huzamosabban 'időzött a Somogyi könyvtárban.

Kemény Gábor közlekedésügyi miniszter június 18-án Tisza Lajos kalauzolásával megtekintette a Tisza szabályozási munkálatokat.

Június 29-én Pauler Tivadar igazságügyi, Bedekovics Kálmán horvát és Fejérváry Géza honvédelmi miniszterek időzték Szegeden és megtekintették az épülő várost, a törvényszéket, a fölépített csillagbörtönt, a laktanyákat és a Somogyi könyvtárt.

Tisza Lajos július 7-én a szeged-kerületi kiállítási bizottság kezdeményezésére értekezletre hívja a város

összes iparosait. Elnöki megnyitójában lelkesen buzdítja az iparosokat, hogy a kiállítás érdekében tegyenek meg mindent. Július 10-én ismét elnökölt az iparosok gyűlésén, nagy beszédet mond és két indítványt tesz.

*

Június végén a kisajátítási bizottság végleges feloszlásakor Rósa Izsó nemességet kap. Úgy Tisza Kálmán miniszterelnök, mint Tisza Lajos hosszabb levélben gratuláltak Rósának. A rekonstruktor valóságos áradozó levélben fejezte ki elismerését és meleg köszönetét azon fáradhatatlan munkásságért, melyet a biztos tanácsnoknak bizottsági működése körében utalt ügyek elintézése körül általában, különösen pedig a város rendezésének kivitelében annyira lényeges tényezőkként szerepelt kisajátítási ügyek nagy részének úgy a város, mint az egyesek anyagi érdekét egyaránt érintő és megfelelő tárgyilagosságot, tapintatot és szakavatottságot igénylő sikeres letárgyalása, nemkülönben a szegedvárosi építési alap rendelkezésére fönmaradt telkek jelentékeny részének értékesítése körül oly lankadatlan buzgalommal kifejtett s mely eredménydus tevékenysége által nehéz; földadataim legfontosabb részének megoldásában kir. biztos működésének megkezdésének napjától kezdve mindeideig — tehát több mint négy éven át s annyira kiváló mérvben segítségemre volt«.

Július 25-én Augusztá német császárné köszönetét nyilvánítja a szegedi királyi biztosságnak a berlini általános egészségügyi kiállításon való részvételéért

Tisza Lajos királyi biztos augusztus 25-én Bécsbe utazott, ahol a király szegedi látogatásának körülményeit beszélte meg. Augusztus 27-én érkezett Szegedre és ekkor kezdetét vették a király fogadtatása iránti intézkedések.

A királyi biztosság hivatalos irataiból 1883. augusztus havában kitűnik, hogy a rekonstrukció összes költségei közel 23 millió frtba kerülnek. Ebből az összegből, az

adatok részletezése szerint, a város részére öt millió frt. esik, mint amely összeget maga a hatóság a város pénztárából középítkezésekre fordított. A kir. biztosság szintén tíz millió forintot költött állami alapból épült városi építkezésekre, mint a körtöltésre, az ujszegedi partbelyebbeszésre, állandó hidra és rakpartra. Az állam építkezéseibe, nevezetesen: a dohányraktári, a polgári törvényszéki, a pénzügyigazgatósági és a sóhivatali épületekbe mintegy három milliót fektetett be. A város és a kir. biztosság tehát összesen 13 milliót költöttek 1883 augusztusig a rekonstrukcióra, a 23 millióból még föntlevő tíz millió forintot pedig a lakosság nagyrészt a kölcsönökből, magánépítkezésekbe fektette be.

Augusztus 29-én Tisza Lajos meglátogatja a nagyszabású építkezéseket és ott ahol kell, személyesen teszi meg az intézkedéseket. Hajnaltól éjszakáig időzött, a színházban. Az utazása közben szerzett tapasztalatait érvényesítik Az építőkkal, iparosokkal személyesen tárgyal. Ugyanezen napokban fontos leiratot intéz a hatósághoz a város újjáépítése érdekében teljesített feltöltési, kövezési, csatornázási és más egyéb rendezési munkák befejezésére vonatkozólag. Napokig tanácskozik a király fogadtatását rendező bizottságokkal.

Szeptember 18-án az új széképület remek tornyában először kondul meg a városháza öreg harangja. A kórzon sétáló sokaság tüntet Tisza Lajos mellett.

Az Eifel-tervezte világ-szép hidat szeptember 16-án adják át a forgalomnak.

11-én a kórház befejezett építkezését tekinti meg.

Tisza Lajos sorra látogatja a középületeket. Október 14-én a király nagy kísérettel bevonul Szegedre. Eről külön fejzet szól.

November 22-én Tisza Lajos értesíti a várost, hogy az új főgimnázium költségére a miniszter megadta a kölcsönt.

December 3-án a fővárosi közmunkatanács tagjai Podmaniczky Frigyes báró vezetésével Szegedre jöttek és

itt Tisza Lajos kalauzolásával megszemlélték a rekonstrukció művét.

Tisza Lajos december 2-án értesíti a várost, hogy, nem hagyja jóvá a közgyűlésnek a pálinkajavadalom házi kezelésére vonatkozó határozatát, hanem utasította a várost a pálinkakezelés bérbeadására vonatkozó ajánlati verseny kiírására.

December 23-án Tisza Lajos a város vezető férfiai a vízvezeték tárgyában értekezletre hívja.

December utolsó napjaiban a királyi biztosság a rekonstrukcionális munkákat átadja a városnak.

A király elismerése.

A király 1883. október 14-én délelőtt tizenegykor érkezett Szegedre, hogy számon kérje azt a munkát, amellyel Tisza Lajost megbízta. Kíséretében jöttek az udvari vonaton Tisza Kálmán miniszterelnök, Tisza Lajos királyi biztos. Amikor ő felsége bevonult a diadalkapukon az elpusztult Szeged helyébe épült új városba, a romok fölött keletkezett új világ mély hatással bilincselte le.

Tisza Lajos a királyi biztosság nevében üdvözölte ő felségét.

»Van szerencsém Felségednek a szegedi királyi biztosság (személyzetének legmélyebb hódolatát és háláját bemutatni. Felséges úr! E biztosság minden egyes tagját folyton az a tudat lelkesítette, hogy e városban első helyen ők voltak hivatva Felséged nagy horderejű jóslatát, melynek teljesülése a nemzet postulatuma, megtestesíteni.; Ezen tudatban dacára a mostoha viszonyoknak, munkakedvük és tevékenységük egy percre sem lankadt. Munkásságuk jutalmát éppen abban keresték, vajha szerencsések lehetnének négy évi tevékenységük szerény eredményét Felségednek bemutatni, de e szerencsét, ismerve Felséged államfői fontos teendői halmazát, reményleni is alig merték és ime: Felséged fáradhatatlan tevékenysége és atyai gondoskodása, mely kiterjed nagyra és ki-

csínyre, országra, városra és egyes alattvalóra egyaránt, meghozta nekik vágyaik netovábbját. Midőn a minket is ért kegyért hálás köszönetünket hódolattal újabban is kifejeznők, várakozásteljesen csüggünk Felséged ajkain,, várjuk majdan a legmagasabb ítéletet. Vajha azon megnyugvással (távozhatónk, midőn kiküldetésünk ideje le fog ott járn, hogy sikerült Felségednek (ki az árban úszó Szegedet a helyszínén megkönnyezte), ki a viszonyokat és az újraalkotás nehézségeit ismeri, magas megelégedését az eddig fölmutatható szerény alkotásokkal is némi részben kinyerni. Szabadjon reménylenünk, hogy' Felséged kegyessége ott, ahol a siker nem nyomná le javunkra a mérleget, az odaadó munkásságot és igyekezetét is a serpenyőbe veti s Felséged nem fogja megvonni kegyelmét tőlünk, szerény napszamosaitól, kik egy hanggal és lélekkel kérjük az egek urát, tartsa meg Felségednek, úgy Felséges asszonyunknak s a fenséges uralkodó család tagjainak becses életét az emberi kor legvégső határáig!«

Tisza Lajos beszédére ő Felsége így válaszolt:

Köszönetét mondom mindenekelőtt önnek s teljes elismerésemet nyilvánítom a vezetése alatt álló királyi biztosság személyzetének azon önfeláldozó tevékenység s lankadatlan buzgalomért, melyet atyai intencióim szellemében e város r ekonstrukciója érdekében, nehéz viszonyok közt kifejtettek.

Sikerült ezáltal önöknek nemcsak legyőzni minden nehézséget és akadályt, hanem vállvetett s a cél helyes tudatától áthatott működésüket valóban oly szép siker koronázta, melyre méltán büszkén tekinthetnek s melyért ismételve örömmel nyilvánítom teljes megelégedésemet.

Kitüntetések.

Szegeden kelt a király azon kézírata, melyet a királyi biztos kitüntetéséről a »Budapesti Közlöny« október 17-iki száma közölt.

Tisza Lajoshoz szól ez a kézirat, melyet maga a király mondott tollba Szegeden.

Kedves Tisza Lajos! Midőn Önt ötödfél év előtt Szeged városába királyi biztosul kiküldöttem, tettem ezt teljes tudatában annak, hogy e város rekonstrukciójának nagy és nehéz művét egy oly férfiú kezeibe teszem le, aki a reá váró föladat nagyságának színvonalán áll s azt minden körülmények közt sikeresen megoldandja.

Az Ön által itteni működése alatt elért eredmény nemcsak igazolta, de fölülmúlta várakozásomat.

Páratlan kitartásának, erélyének, körültekintő gondosságának s vezetése alatt az illető tényezők buzgó közreműködésének sikerült aránylag rövid idő lefolyása alatt s dacára a fönnforgott nagy nehézségeknek egy oly művet létrehozni, mely Önnek nevét meg fogja örökíteni e város történetében s mely által teljes mértékben kiérdemelte elismerésem s legbensőbb ,köszönetemet, valamint e város s az ország háláját.

Kelt Szegeden, 1883. évi október 16.

Ferencz József s. k.

B. Orczy Béla s. k.

Tisza Lajos elismerései.

A királyi biztos a maga részéről két elősmerő iratot adott ki ő felsége távozása után és a látogatás alkalmával tett királyi nyilatkozatok hatása alatt.

Szeged város közönségéhez szól az első leirat:

A legfelsőbb megalégedés azon fényes nyilatkozása, melyben úgy a város közönsége, mint egyesek szerencsések voltak ő csász. és apostoli Felsége, urunk királyunk által legkegyelmesebben részesített, ez irányban, kizár minden további szót. De nem zárja ki azt, hogy az őszinte köszönet azon érzésének ne adjak kifejezést, mely úgy a város közönsége, mint egyesek irányában keblemet a most lefolyt örömnepok s az azokat megelőző égető

munkálkodási idő alkalmából eltölti. Ez utóbbiak fényesen bizonyították be, hogy mily erőfeszítésre képes a magyar ember, ha elkeseredik, az előbbieik fényes, meggyőző tanúságai annak, hogy Szeged város polgárainál a koronás királyunk iránt érzett alattvalói hódoló tisztelet és szeretettel a műveit embert mindenben megillető érettség és rendszeret párosult. Fogadja e város közönsége köszönetemet és hálámat, hogy ezekben a mostani alkalommal is igazolta azt, amit én hangsúlyozni itteni működésem alatt sohasem mulasztottam el, s nem fogok elmulasztani, míg élek, miszerint Szeged hivatva van hogy jövőre nézve a trónnak és a magyar hazának egyik elsőrendű és legbiztosabb oszlopát képezze és hogy ezen nagy föladat betöltésére teljes mérvben meg van benne az anyag, az erő és az akarat.

A másik leirat Lechner Lajoshoz, mint a kir. biztosság műszaki osztályának vezetőjéhez szól.

Közgyűlésének határozatához képest a törvényhatóság november 26-án megjelent Tisza Lajos kir. biztosságnál, hogy üdvözölje a hozzá intézett legfelsőbb kézirat alkalmából.

Pálfy Ferenc polgármester intézett a királyi biztossághoz beszédet.

Tisza Lajos válaszában befejező része így szól:

»Megbocsátanak önök nekem, ha a királylátogatás örök emlékű fényes napjainak minden egyes mozzanata nem térek ki, hogy egyenkint és külön-külön mondjak köszönetét mindazoknak, kik közreműködésükkel lehetővé tették és elősegítették, hogy e napok ily fényesen folytak le. Ezen napoknak emléke élni fog, míg mi élünk, sőt tovább: mint tradíció az unokáknál is. Fogadják önök egyetemlegesen forró köszönetemet mindazért, mit e fényes napok létesítése érdekében nemcsak azon pár nap alatt, de azt megelőzőleg évek során, mióta csak alkalmam volt önöket ismernem, tettek. Mert hiszen épen az évek óta folytatott következetes munkásság gyümölcsei voltak e lélekiemelő napok. Ha jól fogtam föl, azt

monda az igen t. polgármester úr beszédében, hogy Szeged város minden polgárának szívében egy kis hely számomra van fönntartva. Én azon számomra fönntartott érzést azon nemes szivekből összegyűjtöm saját szívemben és úgy adom azt vissza önöknek, adom vissza e városnak, melynek irányomban ezúttal is kifejezett rokonszenvéért fogadják őszinte, mély köszönelemet és legyeknek e köszönet tolmácsai küldőiknél«.

Szeged ünnepén alkalmi lap jelent meg Szeged hálája címmel.

A húsz nagy ivoldalra terjedő emléklap első közleménye »Az újjá épült Szeged« nyolc képpel. E cikket Felvégi Pál (Vass Pál) írta. Röviden összefoglalván a városépítés eseményeit, nagy elismeréssel nyilatkozik Tisza Lajos királyi biztosról, ki győzedelmeskedett minden akadályon, megtalálta a nagy műhöz a helyes alapokat és céltudatos működése, melyben a rendszeres cselekvés logikai láncolata csakhamar fölismerhető volt, biztos pontokat teremtett a nagy tájékozatlanságban.

»A királyi biztos és a szegedi nép« — így végződik a cikk — »a dicső sikerben közös társak. Tisza Lajosé az érdem, hogy a nép oly lelkesedéssel fogott a rekonstrukcióhoz, a lelkesedésre eszméivel, genialis szabályozási terveivel ő nyújtott anyagot, övé az érdem, hogy gazdag és szegény mintegy rajongással hozta filléreit a jövő nagy és fényes Szeged oltárára. De az is tagadhatatlan, hogy nem egy Ízben Tisza Lajost a szegedi nép rendkívüli kitartása, munkássága, a benne levő szívósság buzdította, mert ezek közvetlen szemlélete győzte meg arról, hogy e nép valóban az állam támogatására és szebb jövőre érdemes. Tisza Lajos és Szeged népe mint szövetséges társak emelkednek ki fölötté magasan a rekonstrukcióból, érdemes, hogy a király és nemzet meglátogassák Szegedet és népét és az elismerés érzetével nyújtsanak kezet a második magyar főváros megalkotójának: Tisza Lajosnak.«

Közli az emléklap Tisza Lajos, Lechner Lajos, Kállay

Albert, Kelemen Mór dr. és Rósa Izsó dr. arcképeit és Szabados János: »Szeged ünnepén« című költeményét.

Autógrammokat ad a lap Tisza Kálmántól (Isten legjobb (áldása legyen a ^romjaiból fölépült Szegeden és annak lakosain), és Tisza Lajostól (Nincs oly korlátolt hatáskör, melyben — és oly szerény tehetség, amely mellett — a közjónak szolgálatot tenni ne lehetne, ha az ember föladatát komolyan veszi.)

Idézek ebből az emléklapból három rövid mondatot.

Amit egy vízözön lerombolt, egy könnycsepp újraalkotta.

Jókay Mór

A férfi munkásságának legbecsesebb jutalma azon öntudat, hogy híven teljesítette kötelességét.

Tisza Kálmán

Kitartás a siker titka.

Tisza Lajos

És idézek ebből a lapból még egy részletet, melyben Enyedy Lukács Tisza Lajost így méltatja:

A király nagylelkűsége és biztatása, a külföld részvéte és segélye, az ország és nemzet jóakarata, lelkesedése, áldozatkészsége, ezek mind megelőzték itt Szegeden Tisza Lajost.

Mikor ő idejött királyi biztosnak a felség és a kormány bizalmából, akkor már ki volt mondva a feltámadás ígéje és a nagy munkában hatalmasan gyámolította Tisza Lajost a törvényhozó testület, gyámolította valóssággal iaz egész ország.

Nem von ez le semmit a királyi biztos nagy érdemeiből. Tisza Lajos olyan munkát végezteti Szegeden, mely tehetségről és hivatottságról tanúskodik, de még inkább a legtisztább lelkesedésről és ügyszeretetről. Magas állású ember ehez hasonló buzgóságot nem fejtett ki soha. Tisza Lajos igazi rabjává szegődött a rábízott föladatnak. Minden gondolata Szeged rekonstrukcióját illette, min-

den lépését a nagy munka sikeréért tette négy esztendő óta.

És ez a hivatottság, ez a lelkesedés megteremtette áldásos gyümölcseit. Kivált a lelkesedés. Mert az olyan volt, mint a termékenyítő erő, átszállóit mindazokra, kiknek szerep jutott Szeged újjáalkotásának művében. A nagyobb tényezők és a kisebbek, mind, mind tette, kitartásra buzdító befolyása alatt állottak a nagy alkotás vezetőjének, Viszont mindenre kiterjedt a királyi biztos figyelve és előrelátása. Amint egyfelől megküzdött a jó szándékai elé tornyosuló nehézségekkel, másfelől nem kicsinylette a rekonstrukció legapróbb részleteit sem. A teljhatalommal szembeállította a teljes felelősséget és föladatainak minuciózus megoldását. Megőrizte magas állásának fényét, de kimentette a kötelességeit is híven, pontosan, lelkiismeretesen.

Bírálni lehet az impozáns munkát, melyet Tisza Lajos Szegeden végezett, de nem lehet tőle megvonni a tiszteletet és elismerést. Tisztelet és elismerés illeti Szeged újjáteremtőjét, érdemes küldöttjét a magyar királynak, aki most idejött meggyőződni szavának teljességéről.

A királyi biztos távozása.

Az 1883-ik év végén megszűnt a királyi biztosság működése és az esztendő utolsó napján búcsúzott el az újjáépített várostól Tisza Lajos, illetőleg akkor már Tisza Lajos gróf királyi biztos, akihez a király a következő kéziratot intézte:

Kedves Tisza Lajos!

Midőn önt az 1879. XX. t.-cikk hatályának megszűntével, magyar miniszterelnököm előterjesztésére a szegedi királyi biztosi állásától ezennel felmentem, az államnak tett kiváló szolgálatait és különösen Szeged város rekonstrukciója művének sikeres végrehajtása körül szerzett kitűnő érdemei elismerésül önnek és egyenes tör-

vénye« utódainak a magyar grófi méltóságot díjmentesen adományozom s megengedem, hogy a »borosjenői« nemesi előneve mellé a »szegedi előnevet is felvehesse.

Kelt Becsben. 1883. dec. 27.

Ferencz József s. k.

Tisza Kálmán s. k.

B. Orczy Béla s. k.

Szeged december 31-én tartotta meg a búcsúzó ünnepségeket, melyek nagy arányokat öltöttek. Este ezrekre menő közönség kereste fel a királyi biztost fényes fátylászmenetlel, melynek élén, a polgárság nevében dr. Magyar János tartott beszédet.

Tovább folytak az esti ünnepségek a színházi díszelőadáson, ahol Somló Sándor szavalt egy saját szerzeményű alkalmi költeményt.

Féltizkor este a törvényhatóságnak a széképület termében rendezett báljára ment el a királyi biztos, megjelenvén előbb az iparosok házában és a felsővárosi kasszinóban tartott bucsu-vigalmakon.

A tulajdonképeni bucsuzási ünnep azonban már délelőtt lefolyt a törvényhatóság rendkívüli közgyűlésén.

Pálfy Ferenc polgármester nyitotta meg a gyűlést, mely Szabados János elnöklete alatt tiz tagú küldöttséget választott, hogy meghívja Tisza Lajos grófot. A királyi biztos, akit zajos éljenzéssel fogadott a gyülekezet, nagyszabású beszédet intézett a törvényhatósághoz, melyben képét festette a jövő Szegednek is. A beszéd a következő:

Tisztelt közgyűlés!

Mielőtt megválnék a királybiztosi állástól, mely a törvény értelmében a mai nappal szűnik meg, óhajtottam még a város közönségével személyesen érintkezni, hogy a város egyetemétől, összes polgárságától, melynek hivatalos kifejezése e testület, élőszóval vegyek búcsút.

Engedjék meg, hogy legelőbb is egy rövid visszajelentést vessek a múltra, még ha talán már elmondottakat kellene ismételnem. De bizonyos események oly mély nyo-

mókát hagynak maguk után, hogy emléküik minden ünnepelesebb alkalmakkor önkéntelenül is utat tör magának.

Midőn ötödfél évvel ezelőtt mint királyi biztos először jelentem meg önök közt, az elfásult szenvedés néma! közönye ült az arcokon, melyekkel találkoztam. Közel voltam ahhoz, hogy kétségbeessem föladatomban megoldásának lehetősége felől. De fönntartott a hit istenben, a bizalom a magyar jellem szívósságában.

Dolgozhat láttam.

Kezdtém tisztábban látni, mind élesebben domborodtak ki kutató elméim látkörében a módok és eszközök; körvonalai és a teendők egymásutánja. A kép már előttem állott, csak életre kellett azt hívni.

De mit tehettem volna én elszigetelten, habár a törvényhozás rendkívüli hatáskörrel ruházott föl s a központból kitűnő szakértők kísérték is ide. Nekem, hogy' sikert remélhessek, itt a helyszínén a város szívében kellett megtalálnom a szövetségest, a társat a munkára. Kinyújtottam tehát jobbjomat. Önök elfogadták azt, megkezdődött vállvetve a nagy munka. Közben a Tisza, mintha csak próbára akart volna tenni minket, ismét riekibőr szült. De már ekkor egy táborban talált minket a fenyegető veszély, összevágó intézkedéseink által urai lettünk¹ az árnak s egy időre megsibbasztott munkánkat folytathattuk elevenen tovább. És íme, már ötödfél év múlva, pirulás nélkül mutathattuk be Urunk királyunknak városunkat, bizonyoságot téve arról, mire képes Szeged életrevaló polgársága, ha az újjhúzás és visszavonás átkai nem nehezedik reá.

Igaz, teljesen befejezve a város rekonstrukciója még nincs. Még nagyfontosságú kérdések várnak részint megoldásra, részint befejezésre és bizonyos átmeneti intézkedésekre okvetlenül van szükség. De hiszen egy nagy, Várost öt év alatt fölépíteni nem is lehet, sőt tovább megyek, egy virágzó, egy fejlődő városnak fölépítése teljesen befejezve soha nem is lesz, példa rá az ország fő-

városa, Budapest. A lakosság szaporodása, a fejlődő élet és forgalom, mellyel elválaszthatlanul karöltve jár a fokozatos gyarapodás, mindig újabb és újabb követelményekkel lép föl úgy a köz-, mint a magánépítkezések terén. Szó sincs róla, most a kifejtett lázas erőfeszítésre, egyidőre viszonylagos nyugalom fog beállni. Kell, hogy a megfeszített idegek kipihenjék magukat, hogy új erői gyűljön, de aztán beállnak a normális fejlődési viszonyok.

A legfontosabb azonban már megtörtént. A város szellemi, társadalmi és anyagi továbbfejlődésének alapfeltételei biztosítva, alakulásának rendszere és alapelvei maradandónak megállapítva, még pedig nemcsak a rendszabályokban és térképeken, de nagyban és egészben tényleg természetben is megörökítve vannak. És ami több, ma ezek már megszűntek azon egypár főnek kizárólagos szellemi tulajdonát képezni, amelyekben fogamzottak, átmentek ezek már a város közönségének vérébe.

Meg vagyok győződve, amint a szegedieknek városunk iránti szeretetét ismerem, hogy jövőben a város minden egyes polgára egy-egy éber őre lesz annak, hogy a város továbbfejlődésében ezen alapelvek csorbát ne szenvedjenek, hogy az eddigi alkotás kicsinyes magánérdek miatt el ne korcsittassék.

Ezen meggyőződéstől áthatva, a város jövője felől megnyugodva, válók meg a királyi biztosi állástól. A királyi biztosi állástól válók meg, mondom, mert hiszen Szeged városától teljesen megválni én már többé képtelen vagyok. Ha távozom, távozik az anyag, de a szellem itt marad önök között és önökkel. Sokkal több jót és rosszat osztottunk mi meg egymással, röviden szólva: sokkal tovább ittam én a Tisza vizét önök között, semhogy én Szegedről végleg elszakadni bírnék.

Tisztelt Közgyűlés!

A vonzalom, a kölcsönös rokonszenv gyakran egy lelkesítő pillanat hatása alatt föllobbant érzés rögtönzött szüleménye, míg más esetben a viszonyokszülte folytonos

érintkezés közben csírázik, nő és gyarapodik. Nincs meghatározható kezdete s az így fejlődött rokonszenvnek rendesen nincs is vége. Ha nem csalódom, az utóbbi áll a köztünk kifejlődött viszonyra vonatkozólag is.

Azt mondják a magyar emberről, hogy bárhova dobja a sors keze, még a tengeren túl is magával visz egy darab Magyarországot, azzal veszi magát körül, annak' légkörében él még idegen földön is. Tudja isten, ilyformán érzem én magam Szegeddel szemben. Bárhová parancsoljon is polgári köteleességérzetem, míg erőm és egészségem lesz a közügyeket szolgálni, mindenüvé velem jön önkéntelenül is egy darabocská Szeged, vagy jobban mondva mindenütt úgy fogom magamat érezni, mint Szegednek, e századok viharát kiállott törzsnek egy hajtása, mint egy önök közül.

És most engedjék meg, hogy búcsúzva királyi biztosi állásomtól, már mint ilyen, mint egy önök közül, mindnyájunk nevében mégegyszer kifejezést adjak hálnaknak azok irányában, akiknek az isteni gondviselés után, mely fönntart s igazgat, mindenünket köszönhetjük, hogy ma »áll Szeged és él szegedi polgár még«.

Első helyen az elsők közt, az elsőt Urunk királyunkat illeti meg Szeged örök hálája. Fölösleges volna hosszasan fejtegetni, mit tett ő Szegedért, be van az vésve mindnyájunk szívébe kitörülhetlen írással, rövid szóval ki lehet azt mondani: Ő hívta életre Szegedet. Áldja meg érte az ég.

Részemről pedig, ha szabad közbevetőleg saját személyemre is vonatkoznom, soha le nem róható mérvben lekötelezettnek érzem magamat Uram királyom iránt, hogy kegyes volt engem e helyre parancsolni, hogy az ő magas intenciói és a nemzet közóhajtásának kivitelén munkálkodva, egy nagy országos érdeket és Szeged városát egyaránt szívem szerint szolgálhattam. Tettem is azt, isten látja lelkem, teljes odaadással, bár megfelelt volna az eredmény az akaratnak, mely érte küzdött.

Továbbá fogadja lekötelezett hálánkat a törvényho-

zás másik tényezője, az országgyűlés. Tanúja voltam a lázas érdeklődésnek, mellyel a válságos napokban az országgyűlés minden tagja pártkülönbség nélkül a szegedi híreket várta, a fölajdulásnak, mikor a legrosszabb bekövetkezett és az áldozatkészségnek, midőn Szeged érdekében hozzáfordultam. Ő állította talpra Szegedet.

De fogadja hálánkat az ország ezidőszerű kormányja is. Soha hiába nem kopogtattam nála, ha Szegeddel jöttem. Ő készítette elő a rekonstrukció művét, ő teremtette elő gyakran nehéz viszonyok közt a szükséges eszközöket a munkára, ő szerelte föl Szegedet.

És végül nem ismételtetjük elégszer hálánk kifejezését azok irányában, kik a mindenéből kipusztult éhező Szegednek siettek az első falat kenyeret adni kezébe, azon nemes emberbarátok irányában, kik az összes emberiség szolidaritása érzetében a világ minden részéből és államából, vallás- és nemzetiség különbség nélkül hordták rakásra a szeretet filléreit még eddig hasonló esetben soha el nem ért összeg erejéig.

Igen, Szeged él. Talpra állott, érzi ereiben a megifjodott vér lüktetését és be fogja bizonyítani, hogy többet tud, mint hálát rebegni, fogja tudni a hála adóját le is róni, meg fog felelni a várakozásnak, melyet hozzá a király és nemzet jogosan kötnek.

Szeged ezentúl sem fogja kezeit tunyán az ölébe eresztetni hiú légvárak után ábrándozva. »Ábránd az élet megrontója«, mondja koszorús költőnk. Szeged polgársága dolgozni fog, nélkülözni fog, áldozni fog ha kell, hogy a város továbbra is magát fönntarthassa azon a színvonalon, melyre most szomorú vértanuság árán fölküzdötte magát. Királya és hazája iránti hűségében elutasítván magától azokat, kiknek keresetük mindenfelé csak a visszavonás konkolyát hinteni. Nemzeties, józan gyakorlati irányt fog követni, nem hallgatva a rajongókra és ámitókra, testvéri egyetértésben, rendszeres munka, szigorú gazdálkodás, helyes közigazgatás útján fog törekedni az eszközök megszerzésére, hogy irányadó

városias jellegét fönntarthassa, hogy a közművelődés és a jótékonyság intézményeit tovább fejleszthesse.

És ha ez így lesz, pedig így lesz, akkor hiszem, hogy a királynak, a nemzetnek szeme még továbbra is rajta lesz Szegeden s agy lesznek vele, mint az anya, ki szeretett gyermekei közt azon csügg leginkább, kit már-már elvesztett s csak áldozatok és gyöngéd ápolás árán sikerült a sir széléről visszahúzni.

Tisztelt közgyűlés!

Annyira megszoktam már itt Szegeden nemcsak azt látni, ami van, hanem kutatni, hogy mi mindennek kell még létrejönni és már évekkel előre látni azt is, amit rajtam kívül más talán meg nem is láthat, ami még csak lesz, hogy ezúttal szemem elé tudom állítani Szegednek képét, úgy. amint az évek múlva fog kinézni akkor, midőn már mindazon tényező, melynek alapja most is meg van, kifejlődve fog ott lenni.

Szeged akkor már senki által kétségbe nem vonhat tólag az országnak második, az alföldnek pedig első városa, nemcsak népességre és kiterjedésre, de tekintélyre és befolyásra is. Központ, amelybe összefutnak az állami közigazgatás egyes ágainak száalai az alföld nagy vidékéről. Gyupontja a tudományos műveltségnek, a szellemi haladásnak, forrás, melyhez tódul az egész alföld ifjúsága, hogy tudományszomját olthassa, hogy elsajátítsa magának a magasabb fokú magyar műveltséget s aztán, inint annak apostola, széledjen el a különböző; életpályákra az országban.

Gócponjtja az alföldi kereskedelmi forgalomnak és iparnak, hol a mezőgazdaságnak vasúton, folyókon és tengelyen szállított nyers terményei megállapodnak, hogy első átdolgozásukat itt nyerve, mint félkészitmények és iparcikkek folytassák utjokat a világpiacokra.

A szellemi élet kellékei és a becsületes munka állal való vagyonszervezhetés föltételei mellett a kényelmes életmód követelményei, valamint az életet fűszerező nemesebb szórakozások szintén föltalálhatok benne.

Már a távolból láthatók a körtöltésnek lombkoszorú övezte, bástyaszerű gyűrűjéből az általa nyújtott biztonság érzetében kiemelkedő sugártornyok, középületek, kupolás paloták és a magas gyárkémények serege. Széles, jól kövezett, tisztán tartott fasoros utcák díszes, lakályos házak által szegélyezve szelik át a várost minden irányban, a folyó, melynek partján helyezkedett el, a tágas közterek és sétányok, a teljesen kifejlett vízvezeték és csatornahálózat a legegészségesebb tartózkodási helyek egyikévé teszik azt.

És a palotasorokat nem környezik itt, mint a legtöbb városban szennyes, kuszáit külvárosok, nyomorgó népséggel. Itt ugyanazon rendszer van keresztülvive mindenütt, az egyöntetű, rendes utcák takaros, egészséges lakházakkal egész a város végéig vonulnak. Csak a lakházak kisebb méretei s a telkek nagyobb kiterjedése jelzi, hogy itt már nem annyira a nagyvárosias jellegű, mint inkább a mezőgazdasággal foglalkozó polgárság helyezkedett el az életmódjának megfelelő kényelemmel.

És e keretben él, mozog minden. A minden ízében magyar polgárság kebelében az isten tisztelete a hitfelekezeti és nemzetiségi türeihességgel párosul.

Itt e teremben a haza és e város jólétére irányzott tanácskozásokat emelkedett közszellem vezérli.

E széképületben a rendszeres munka, a tudományos intézetekben az ismeretek után való búvárkodás, a gyárakban és műhelyekben a szakszerű szorgalom, a tanyákon az okszerű gazdálkodás, a köztereken és utcákon az adás-vevés pezsgő forgalma mellett a rend és tisztaság és a házakban az ősi vendégszeretet honol. Nem kérdés az, hogy valaki mily szertartás szerint tiszteli az istent, vagy mily nyelven szólalt meg először, csak tisztelje istenét, legyen hű polgára ez áldott magyar hazának s itt tárt karokkal fogadják.

Mindez elsoroltak folytán széles körben, nagy vonzerőt gyakorol a város egész környezetére, mely lassankint hozzásimul. Most már nem kell attól tartani, hogy

mint régebben, a Szegeden szerzett vagyon más városba vándoroljon, hogy tulajdonosa élvezhesse. Ellenkezőleg^ most már arra is. Van eset, hogy a másutt szerzett vagyon idetelepedik le megpihenni.

Szóval, az a Szeged, mely most szemem előtt lebegd elérte azon magaslattot, melyről minden irányban képes nagy nemzeti misszióját teljesíteni.

És ez, kedves barátaim, nem ábránd. Ez mindössze is egy kis ugrás az évszámokban. Csak idő és a szegedi polgárok erős akaratának, tapintatának és összetartásának kérdése.

Adjon a gondviselés Szegednek a jövő nemzedékekben is oly hű, városuk javát annyira szívéükön viselő polgárokat, mint amilyenek kezeibe én most e város jövőjét teszem és akkor mindez be fog így következni.

Ezen erős hitben veszek én most búcsút Szeged város derék polgáraitól, arra kérve őket, hogy ajándékozzanak meg továbbra is azon rokonszenvvel, azon bizalommal és barátsággal, melynek irányomban több Ízben voltak szívesek hangot adni. Szent ereklyeként fogom azt szívémben megőrizni és biztosíthatom önöket, hogy mindazon emlékek között, melyeket már-már hosszúra nyúló közpályámon gyűjtöttem, a legkedvesebbek, a legmaradandóbbak azok lesznek, melyek innen kísérek.

Otődfél éve ide jöttem önök közé, mint idegen és most távozom innen, mint egy önök közül.

Isten önökkel!

Szeged nevében Pálly Ferenc polgármester szólott Tisza Lajoshoz, közreműködését, támogatását, pártfogását kérve a város teljes kiépítésének további munkájában.

A királyi biztos távozása után pedig Fodor István indítványt tett, hogy a város jeles művésszel festesse le Tisza Lajos arcképét s helyezze el a közgyűlési teremben, hogy továbbá a szegedi polgárok aláírásával ellátott emlékalbum készítését határozza el és küldjön ki állandó bizottságot, melynek föladata lenne egy, Tisza Lajos emlékének megörökítését célzó, kitűnő művész által

készítendő szobor előállítására, melyre a város költségvetésébe évenként egy később megállapítandó összeg fog előirányoztatni. A közgyűlés egyhangúlag elfogadta az indítványt és elhatározta azt is, hogy Tisza Lajos beszédét egész terjedelmében jegyzőkönyvébe foglalja.

Újév napján (1884.) búcsúzott el Tisza Lajos gróftól a királyi biztosság tisztviselői kara, melynek nevében dr. Kelemen Mór miniszteri tanácsos beszélt. És tisztelegtek a távozó királyi biztosnál a város törvényhatósága, Pálffy Ferenc, a felekezetek küldöttségei, egyházi előljárók, a katonaság részéről 50 tagú küldöttség Görgey Kornél altábornagy, a kir. törvényszék örhalmy Lajos h. elnök, a kölcsönkezelő hetes bizottság Schiller Károly pénzügyigazgató, a városi iskolaszék Kovács Albert vezetése alatt.

Végül a vasúti állomáson az összes hivatalok, testületek és nagy közönség búcsúzott el a királyi biztostól, akit az újraépült város mindvégig meleg ovációkkal vett körül.

A rekonstrukció után.

A királyi biztosság mandátuma lejárt. A rekonstrukció befejezésének kötelessége a városra hárult és Tisza Lajos hű emberére, titkárára, Kállay Albertre, kit a király szegedi főispánnak nevezett ki. Kállay Albert a magyar közéletnek egyik legpuritánabb, legtiszteltebb alakja, örökre eszményképe a kitűnő magyar főispánnak. Tisza Lajos nem csalódott Kállayban, aki a királyi biztosságban, mint a városi ügyek intézője fontos és messzeható szolgálatokat tett Szegednek. Kállay Albert hatásköre több irányít volt, ő közvetítette az érintkezést nagy tapintatossággal, ügyismerettel és diplomata simasággal a királyi biztosság és Szeged város alkotmányos hatóságai között. Mindig volt alkalmas tanácsa, ha nehézségek merültek fel, biztató szava, ha az erély lankadni kezdett és számtalan új eszmével termékenyítette közigazgatási életünk talaját.

Tisza Lajos sűrűn jár Szegedre. 1884. május 23-án a református templom avatására jön és Kállay Albert főispánhoz száll. Hatóság, egyházak, iskolák és egyéb intézetek képviselői tisztelegitek nála.

Május 25-én a református egyháztanács bankettjén Tisza Lajos a szegedi 'felekezetek békés viszonyát, példás egyetértését dicsérte.

Május 26-án az ötthahnán leleplezik a király mellszobrát. Tisza Lajos az ünnepélyről táviratban értesítette a királyt. Az ünneplő sokaság még együtt volt, mikor megérkezett a király válasza.

Júniusban a szabadelvűpárt az I. kerületben föllépteti Tisza Lajos grófot, a függetlenségi és 48-as párt Németh Albertét jelöli ellene. Junius 16-án ejtették meg a választást. 1200 választótól nyert Tisza Lajos 586, Németh Albert 56 szavazatot.

*

A rekonstrukció után nehéz idők következtek Szegedre. A lakások üresek, az iparosnak nincs munkája, az üzletek panganak, a rekonstrukciónális forgalom nyüzsgése megszűnt és a polgárok homlokán mély barázdákat szánt a gond. Az új Szegedet egy várt nagy lendület reményében alkotta nagyméretűvé Tisza Lajos. Az újjáépített város kerete fölülmúlta az akkori szükségletet és a terhek fölülmúlták az élő nemzedék teherviselési képességét. A szegedi háztulajdonos megdöbbenve látta, hogy az újjáépült ház lakásait kiadni nem tudja és az államkölcsön nyomasztó gondja súlyosodik rá.

Békefi Antal, a népszerű szegedi Író a gondokkal küzdő szegedi háztulajdonos típusát a Kőtsönös Rókus alakjában rögzítette meg. Kőtsönös Rókus a Szegedi Napló heti előlapjában, a Hüvelyk Matyiban hetenkint felpanaszolta az ő keserveit. A vállalkozók, munkások és pénzemberek, akik a rekonstrukció idején Szegedre jöttek, már tovább vándoroltak és nem állandó lakói Szegednek. A nagyvárosias kényelemnek számos tényezővel berendezett város nem mindjárt gyakorolta azt a vonzerőt, mely elé

Kötsönös Rókusék oly vérmes reményekkel tekintettek. Az utcák néptelenek voltak. A nyilvános helyeken a pincérek elaludtak. A piaci forgalomtól a környék a szomszédos községekbe és városokba szokott. Azt panaszolták, hogy a lakosság túl van terhelve és nincsen keresete. Intézményeket sürgettek, hogy az üres város megteljék. Tisza Lajos egymásután exponálta magát az intézményekért. Az üzletvezetőség, a pénzügyigazgatóság, a vasúti központi leszámoló hivatal, majd pár év múltán a kir. tábla, a folyammérnökség, a felsőkereskedelmi és a polgári iskolák, az ármentesítő társulatok, az utászszóalaj, a kataszteri felmérési hivatal, a kincstári igazgatóság¹ stb. mintegy hétszáz úri családot hoztak Szegedre.

Tisza Lajost a Szegedért való munkássága közepette kellemetlenségek is érték a szegediek ragaszkodása miatt Ugrón Gábor ugyanis a képviselőházban fölemlítette, hogy a szegedi középületeken nincs rajta az ország címere, de igenis rajta van Tisza Lajos monogrammjá. Tisza Lajos azt válaszolta, amikor megtudta, hogy az építészek az ő királyi biztossága idején készült épületekre helyezett emléktáblán megakarták említeni, hogy: Tisza Lajos királyi biztossága alatt készült, ezt határozottan visszautasította, de azt mondta, hogy monogramul jának alkalmazását megengedte mindazon épületeknél, amelyek építéséhez befolyt. A képviselőhöz a választ tudomásul vette. A Szegedi Híradó pedig konstataálta, hogy az állami épületeken az állam, a városi épületeken pedig a város címere van alkalmazva a főbejáratnál. Az ilyen támadás Szegeden a legszélsőbb ellenzéki elem körében is kínos hatást keltett, mert a szegedi nép becsületes, lelkében már ekkor erősen gyökeret vert a hála érzése a rekonstruklor iránt. Attól féllek, hogy a nagy' munka után megroppant egészségű Tisza Lajosnak kifárasztják a kedvét, talán el is hidegilik Szeged iránt, melynek folyton nagy' szüksége van az ő vigyázó szemére.

De Tisza Lajos tovább is Prometheuse, valóságos élő gondviselése maradt a városnak, melynek minden ügye-

baja, haladásnak minden mozzanata érdekli. A hatósággal állandóan érintkezik. Kállay Albert főispánnal folyton levelez és minden alkalmat megragad, hogy a várost segítse törekvéseiben. A polgárság köréből is százan fordulnak hozzá bajaikban. És Tisza Lajos mindenkin segít, főképp, ha az ipar és kereskedelem támogatásáról van szó.

Tisza Lajos — szegedi követ.

1884-ben Tisza Lajost két helyen választják meg követnek. Szegeden és Dicsőszentmártonban. Szeged I. kerületének választói levélben kérték a rekonstruktor, hogy a két mandátum közül a szegedit tartsa meg. Hatszázan írták alá litografirozva albumszerűen, a díszesen kiállított levelet, melyet Budapesten küldöttség¹ adott át Tisza Lajosnak. Az album aquarel-képei a következők: a címkép, a Ilid, Újszeged, a színház, a kioszk, a református templom és egy árvíz-kép. A szegedi polgárok levele különösen utal azon viszonyra, mely a város közönsége és Tisza Lajos között kifejlődött, a rekonstrukcióra, melytől az ő további érdeklődése el nem választható, utal különösen a város jövő fejlődésének kérdésére és megjegyzi, hogy a város jövő fejlődését illetőleg senki annyira nem hivatott befolyjni, mint ő. Szeptember 8-án Szegeden örömmel értesültek arról, hogy Tisza Lajos a dicsőszentmártoni mandátumról lemondva, a szegedit fogadta el.

Tisza Lajos szeptember U-én érkezett Szegedre, mint az I. kerület megválasztott képviselője. A perronon nagy közönség éljenzéssel fogadta és hosszú kocsisor kísérte a városba. Zsótér Andor, a szabadelvű párt elnöke üdvözölte szívélyes beszédben. Kérte a grótot, tekintse Szegedet otthonának és tekintse magát a szegediek között családtagnak. Kérte, hogy az a nagy szeretet, melyben Szegedet részesíti, soha el ne múljon, amint nem múlik és nem fog megszűnni e város polgárainak szeretete ő iránta.

Tisza Lajos így válaszolt:

Amily szomorúan hagytam el harmadnap egy választó-kerületet, — mert lehangelő mindig barátokat és elvtársakat elhagyni — épp oly örömmel jöttem most önök közé. Hogy hivatalos működésem itt megszűnt, azóta már volt szerencsém egyszer itt megjelenni és szívesen fogadtatni Szegeden. Lehet, hogy öt évi itt lakásom csalódása okozza, de mikor a gőzmozdony Szeged felé közeledett, önkéntelenül úgy jött nekem elő, hogy hazajöttem. Most ismét ez az érzés fog el. Én nem keresem, vájjon csalódás-e az, hanem elfogadom valóságnak. És bár az önök pártelnöke már eleve volt szíves kifejezést adni, hogy úgy tesznek, mégis kérem önöket, ne tekintsenek engem itt vendégnek, tekintsenek úgy, mint akit maguk közül világgá küldtek missionáriusnak, hogy hirdesse Szeged nagyságának igéjét és e város ügyének barátokat szerezzen.

Kétszáz kocsi Idsérte a városba a rekonstruált. Az első kocsiban óriási felier selyemlobogót vittek. Az Európa szálló bejárójánál huszonnégy fehérruhás leány várta, akik virágot hintettek a lába elé. A bevonulási az egész ut-vonalán, a burkolatról, ablakokból, sőt a háztetőkről is tömérdek nép nézte.

Tisza Lajos másnap a választóihoz nagy beszédet intézett, melyből e részletet adom:

Tisztelt választó polgárok!

Kedves barátaim!

Azon frigyét, amely öt évi együttműködésünk folytán közöttünk létrejött, önök azzal pecsételték meg, hogy a királybiztosi működésem megszűnte után először jelentkező alkalmat fölhasználták arra, hogy mint július hóról hozzám intézett, reám nézve igen megtisztelő fölhívásukban mondják, »e város első kerülete választóinak általános bizalmából, a polgárok becsülésének, szeretetének és bizalmának legnagyobbikával, ezen város politikai hitvallásának képviseltetésével tüntessenek ki,« hogy így

azon kapocs, amely engem különben is e városhoz fűz, újabb zománcot nyerjen.

Örömmel értesítem e választásról, mert ez annak zálogául (szolgál nekem, hogy szerencsém van tehát birmi az önök nagyrabecsült bizalmát úgy általános politikai nézetemet illetőleg, mint arra vonatkozólag, hogy a város érdekeit, amiket soha sem bírok az országos közérdektől külön Valaminek tekinteni, szívesen viselem. És mégis érteni fogják önök, t. barátaim, hogy ezen megtisztelő bizalom és kitüntetés fölötti örömömbé, amelyért fogadják hálás köszönetemet, ürocseppék is vegyülnek. Annak, ki a közügyek terén van hivatva működni rendes körülmények között csak fokozza önérzetét, ha iránta egyszerre több választó kerületnek is nyilvánul bizalma,, de engem a bizalomnak két oldalról is jött nyilvánítása, most a legváltóságosabb helyzetbe hozott. Most jövök azon választó kerületből, a legműveltebb, a legmagyarabb szellemű megyék egyikének azon választó kerületéből, amelyet megszakitás nélkül 12 éven át voltam szerencsés képviselni s amely engem ezúttal már ötödizben ismét egyhangúlag választott meg szintén képviselőjéül.

Érzem, hogy annyira egy test, egy lélek vagyok e várossal, hogy ha ez parancsol velem, nem tehetem, hogy jtt vonuljak vissza; de tovább megyek: büszke vagyok e várost képviselni az országgyűlésen, de ennek az az igen magas ára, hogy le kell mondanom arról a megtiszteltetésről, hogy amaz előbb említett kerület választóinak, őszinte barátaimnak, pártfeleimnek hosszú időn át mindannyiszor megújuló bizalmából foglalam el ismét képviselői székemet.

Azonban — bár nem tagadom — nehéz szívvel — búcsút vettem ezúttal tőlük, hogy önök föntérintett tisztelt fölhívásában újabban is kifejezett kívánságának eleget tehessek.

Politikai nézeteimet ismerik önök kedves barátaim. Tudják, hogy én határozottan konzervatív vagyok azaz ragaszkodom alapjában a meglevőhöz, könnyű vérrrel vál-

toztatni nem szeretek, én őrzöm azt a födelet, amely most véd minket és ellene szegülök annak, hogy az lerántassék, mielőtt világosan megmutatnák, hogy mit akarnak tehát helyette építeni s meggyőződhetném, hogy az csakugyan kivihető és aztán jobb is lesz a meglévónél. — Én konzerválni akarom Magyarországot és a magyar nemzetet, én nem bírok a kozmopolitizmus, az internacionalizmus magaslatára emelkedni.

Lehetnek egy államban bármily eszményi szabad intéstúciók, ha megszűnik magyar lenni, nekem nem kell; tnég /az abszolutizmust is elébe helyezem az ilyen áron megvásárolt (Szabadságnak, — csak magyar legyen. Ez azon szempont, amely engem minden kérdés megítélésénél, minden lépésemben vezérel. Ezen fölfogás hozott engem '1879-ben Szegedre.

Gondolom, nincs szükség, hogy elmondjam: a város . érdekében, mint képviselője mire fogok törekedni. A város kormányáról távoztom alkalmából elmondottam, milyennek képelem és remélem én e várost a jövőben, természetes tehát, hogy mindannak létrejövetelén, ami e jövő feltétele, kitartással fogok munkálkodni. De nem ismételhetem elégszer, hogy sok türelemre és szívóságra lesz szükség, — ebben ne csináljunk magunknak illúziókat. Meggyőződéseim szerűit azonban legmúltányosabb vágyaink teljesülését is nem a hányavetiség, a követeljödés, 'kíméletlen támadások és gyanúsítások útján érhetjük el, ellenkezőleg, földadatunk az irányadó törvényhozó- és kormánykörök megnyerése, kívánságainknak jogosult és a közérdekkel találkozó volta felöl való meggyőzése. iE tárgyban az eddig tapasztaltak nyomán is el lehet mondám: ments meg Uram minket ügyetlen barátainktól, ellenségeinkkel majd csak elbánunk magunk stb.

Politikáját hosszan fejtegetve, így folytatta:

De nem folytatom tovább. A végbement választások eredménye kezeskedik róla, hogy a törvényhozásban,

továbbra is a józan hazafiság, az erény, eszélyesség kezét fova fognak a napirenden levő úgy államközi, mint belügyi nagy fontosságú kérdésekben, — habár nem is minden küzdelem nélkül — dönteni.

Ezt is kell óhajtjanunk úgy is, mint kellő belátással bíró jó hazafiaknak, úgy is mint specialiter e város polgárainak, mert csakis altkor, ha ez így leszen, állandó és anyagi erő a törvényhozásnak és kormánynak rendelkezésére, hogy e várost fejlődési processzusában elősegítse.

Némelyek talán azon megjegyzést fogják e beszédemre tenni, hogy én általános országos kérdésekről szólva mindig csak a szegedi városház tornyáról lebeszéltem. Azoknak útba igazításul csak azt felelhetem: hogy valamint egyfelől illetékes helyen, adott alkalommal mindannyiszor hangsúlyozom azon meggyőződésemet, hogy az országos közérdek Szeged város jól felfogott érdekével összeesik, úgy másfelől kötelességemnek tartottam, hogy Szeged városa is csak úgy boldogulhat, ha az országos kérdések megítélésénél és azok intézésében öntudatos hazafiság és józan fölfogás jutnak érvényre.

Egyébiránt nem is olyan korlátolt látkör az, mely, a szegedi városház tornyáról elébünk tárul, különben nem építette volna föl azt a királyi szó és nem hordta Volna hozzá a követ a nemzet apraja-nagyja.

Adja az isten, hogy sikerüljön nekem, mint e város képviselőjének az idők folyamán megérem e városban mindannak teljesülését, amit úgy általános állami szempontból, mint méltányossági szempontból, helyesnek és szükségesnek tartok. Adja az ég, hogy ha egy vagy más kérdésben e siker, az eredmény várat magára, vagy talán el is maradna, solia se legyenek Szeged polgárai hajlandók ezt az én buzgalmam lankadásának róvni föl, mert akkor tévednének, — de számoljanak azon különféle helyi érdekekkel, melyek szinte érvényesülni kívánnak a törvényhozás színe előtt.— Adja az Isten, hogy azon meleg

baráti viszony és kölcsönös bizalom, mely minket jelenben összefűz, sohase lazuljon.

A beszéd végeztével Zsótér Andor pártelnök lépett ismét az emelvényre megköszönve a képviselő megjelenését, utólag kifejezte iránta és a kormány iránt Szeged I-só kerületi polgárság bizalmát.

Majd Tisza Lajos távozása után a pártelnök azon indítványát fogadta el a gyűlés egyhangúlag, hogy a didső-szent-mártoni szabadelvű pártnak az itteni párt köszönetét fejezze ki, amiért minden utógondolat és neheztelés nélkül beleegyezett, hogy Tisza Lajos gróf a szegedi mandátumot vállalja el.

A pártgyűlés eloszlása után a város hatósága tiszteltét tette a volt királyi biztosnál.

Szeged hódolata.

A szegedi jótékony nőegyesület Horváth Lajosné indítványára elhatározta, hogy a királyi biztosnak 1881 augusztus 28-án. a névnapján, díszes női kézimunkával kedveskedik. A szegedi nők ily módon akarták elismerésüket kifejezni a városépítő iránt. Az ajándék egy kályhaellenző. A remek dísz tárgy erős diófából készült, két háromágú karikás lábon áll és egy ölnél jóval magasabb. A négyszög keret tetejében művészien faragott félkör alakú cifrázat fogja össze a legfelső képet, mely a Tisza-család címerét ábrázolja. A cifrázat csúcsáról ötágú korona veti árnyékát az olivszin-plüszre hímzett képre. A nemesi címer meglehetősen fantasztikus. Piros bugyogós, kék zubbonyos vitéz kuruc áll megvetett lábbal a közepén s jobb kezében fényes kard hegyére huzva véres török főt mutat, míg baljában gyilkos nyilakat tart; fölötte vérpiros korona díszük. E művészi kivitelű hímzést összehasonlítva a belső keretben foglalt munkával, szembeötlő, hogy e munkát nem egy, de több szorgos női kéz végezte. A belső keret képe egy cifra virágvázból kifolyó virághalmazt ábrázol. A virágváza két fülén

aranyos paradicsomi madarak kapaszkodnak, bontott szárnyakkal. A kép belső jobb és balsarkában arany virágos kosárák díszlenek, melyekből különféle színű virágok hajlanak hosszú szálabban lefelé a keret mindkét oldalán. Az egész kép alapjául sötét megyszín plüs szolgál. A keret alatti faragvány, két hattyú bontott szárnyakkal. A nagy keret és a díszes faragvány között a jobb és balsarokban még két egyforma hímezett képi látható. A kép egy fonórokkát ábrázol; kenderverő van mellette s alatta fehér lobogó díszük, három szárnyát lefelé fordítva. A lobogó rudja fölött a magyar női ipart egy ragyogó piros magyar korona ábrázolja.

Ezt az emléktárgyat Salamon Zsigmond, a későbbi kir. táblabíró vezetésével húsz tagú hölgyküldöttség adta át a királyi biztosnak. Salamon Zsigmond üdvözlő beszédére a királyi biztos meleg szavakban köszönte meg a nőegylet figyelmét, mely neki rideg magányában oly rendkívül jól esik. Dicsérte ezután a szép ajándékot és örömét fejezte ki afölött, hogy a magyar ipar már oly remek alkotásra képes. Hosszabb ideig társalgóit a hölgyekkel, akik Szeged vezető családjaiból valók. A hölgyek névsora: özv. Wöber Györgyné, P. Köben Johanna, özv. Vibrics Imréné, Pollák Terézia, Kemény Nándorné, Prosznitz Vilmosné, Lefter Mihályné, Kutassy Ferencné, Nasitz Józsefné, Székely Gáborné, Horváth Lajosné, Szabó Mihályné, dr. Aigner Károlyné, Szávic Györgyné, Stojkovic Sándorné, Burger Gusztávné, Harcz Lajosné, Herczl Fülöpne, Salamon Zsigmondné és Schriffert I.-né.

*

Szeged polgársága nevében 1888. október 7-én, délelőtt tizenegykor a Tisza szálló kistermében Pálffy Ferenc polgármester küldöttséget vezetett Tisza Lajos gróf elé és átnyújtotta a város közönségének díszalbumát. Kérte a polgármester Tisztát, hogy Szegedet tovább is a város iránt viseltetett eddigi nagy magyar érzéssel támogassa.

Tisza Lajos a polgármester beszédére a következőket «mondta:

Engedjék meg önök, hogy mindazokra, melyeket igen tisztelt szónokuk személyemre vonatkozólag Szeged város érdekeinek előmozdítására irányzott igyekezet és törekvésen kívül a barátság nagyító üvegén keresztül megítélve elmondott, ezúttal ne reflektáljak. És család reám nézve emlékezetes e mai ünnepélyre szorítkozom.

Egy és más oldalról hallottam, hogy mily gonddal, szeretettel és utánjárással gyűjtettek össze az emlékkönyv egyes részei. Tudom tehát, anélkül, hogy még alkalmam lett volna benne gyönyörködni, hogy az valódi műbecscsel bír. És mindamellet bármily sikerült is legyen az eszme kivitele, nem ez, hanem maga az eszme az, mely indokul szolgált az emlékkönyv készítettése, mely azt előttem örökbecsűvé teszi. Mert én is úgy fogtam fel, amint ezt az önök tisztelt szónoka, az én tisztelt barátom is előadni szives volt, hogy Szeged város derék polgársága ezen emlékkönyv átnyujtása által újabb nyilvánvaló bizonyítékát kívánta adni, hogy azon általam szívem mélyéből fviszonzott barátság, ragaszkodás és bizalom, a melyet részükről eddig hinni szerencsés voltam, amelyre büszke vagyok és amelyet megtartani főtörekvésem közé sorolom, ma is fennáll közöttünk.

Az ó- korban szokás volt az elhunytakkal együtt legkedvesebb tárgyaikat, ereklyéiket a sírba elhelyezni; e szokás ma már nem áll fenn. Nem fog tehát engem bármennyire kedves is előttem ez emlékkönyv, — síromba követni, de azon érzés, mely keblemet dagasztja és a melynek Szeged polgárai részéről való viszonzásának jelvénye ez emlékkönyv, ez érzés mondom velem száll píromba.

Tudom, hogy úgy Szeged városának, mint a város egyes polgárainak még sok bajjal kell küzdeniük, de hisz a nemzeteknek, az államoknak, a testületeknek és egyeseknek élete küzdelem a különböző érdekek előidézte áramlatokkal. De e küzdelemben csak a kishitű bukik el.

Mi pedig nem vagyunk kishitűek! Mi hiszünk és bízunk az isteni gondviselésben, mely a várost annyi katasztrófa után is virágzóan fenntartotta. Mi bízunk az irányadó köröknek eddig is több ízben nyilvánult igazság és méltányosság érzeteiben.

És mindezek mellett bízunk önmagunkban.

Tehát küzdve bár, lépésről-lépésre fogunk haladni előre.

Ez határozott meggyőződés.

És most fogadják önök kedves barátaim hálás köszönetemet azon osztatlan örömért., melyet nekem ezen emlékkönyv átnyújtása által szereztek! És miután a lehetőség határán kívül van, mindazoknak; akik sajátkezü névbejegyzésükkel ez emlékkönyv értékét reám nézve ennyire fokozták, személyesen adhassam át köszönetemet. Legyenek szívesek azon barátaim, kikhez most itt szerencsém van, adandó alkalomkor, távollétük előtt őszinte köszönetemet tolmácsolni.

Tisza Lajos az album-átnyújtó bizottság minden egyes tagjával kezet szorított.

Tisza Lajos és Munkácsy a tanyán.

1891. október 25-én Szegednek kettős ünnepe hozta a városába Tisza Lajost. A felső-tanyai központ és a belvárosi (kaszinó avató ünnepe. Vele jöttek Munkácsy Mihály, Mikszáth Kálmán, Ivánkovits János a későbbi rozsnói püspök és Novák József országgyűl. képviselő.

Tisza Lajos eszméje volt a tanyai központ, a belvárosi kaszinó pedig Stelczel Frigyes máv. üzletvezető ki Lázár György dr. akkori városi főügyésszel valóította meg az eszmét.

Tisza Lajos még 1883-ban kimondotta, hogy úgy a felső, mint az alsótanyán közigazgatási központot kell létesíteni. A levéltári adatok szerint Tisza Lajos figyelmébe ajánlotta a tanácsnak, hogy a tanyai közigazgatási központokon rendőri, doktori, továbbá állatorvosi lak építendő.

és jelöljön ki temető-kerületet, építsen kápolnát és szaporítsa az iskolákat. A rekonstrukció idején nagyon sok analfabéta volt a tanyabirodalomban. Tisza Lajost érdekelte a tanyavilág, ahol tizennégy négyszögmérföldön majd negyvenezer lélek (ma már sokkal több) lakik, névleg a város kötelékébe tartozván, tényleg azonban a civilizáció keretén kívül. Nem új, magában a tanyarendszerrel egyidős ezen problémának megoldási szüksége. Tisza Lajos előtt máj' 1883-ban napról-napra mindinkább szembeszökött a tanyának az új, minden ízében modern nagyvárossal való ellentéte. A Szegedi Híradó vezető cikkében Lipcsey Ádám dr. e lap akkori szerkesztője azt írta:

Mindenki tisztában van azzal, hogy a tanyarendszer reformjának ezen alapvető gondolata azon kiváló férfiú munkás agyában fogamzott meg, kit a felség és a kormány bizalma az új Szeged megépítésével bízott meg.«

A tanyai központ megteremtése azonban tényleg már Kállay Albert akkori főispán érdeme. Kállay főispán Szeged érdekével éppen úgy azonosította magát, mint az ő mestere: Tisza Lajos gróf.

Tisza Lajost, Munkácsy Mihályt, Mikszáth Kálmánt és a társaságukban lévő országgyűlési képviselőket a város közönsége ünnepélyesen fogadta. A perronon Munkácsy Mihályt szegedi rokonai: a Reöck és a két Kelemen-család várta Tisza Lajos a polgármester üdvözlétére ezt mondta:

— Nagyon köszönöm a megszokott szives fogadtatást és iime hálából elhoztam a mestert.

A közönség tüntető harsány éljenzésbe tört ki.

1891. október 25-én, vasárnap szives, meleg ölelkezés volt az egymástól mértföldekre lakó testvérek: a város belterülete és a Felsőtanya népe között.

A belterület lakossága, a városi nép osztozni akart a tanyai polgárság örömeiben; fölkerekedett s nagy tömegben, magas vendégeivel együtt kirándult a »Balás-tyá«ra, hogy jelen lehessen minden részén annak a nagyszabású ünnepélynek, mely mellett fölavatták, rendelte-

lésének átadták az új felsőtanyai közigazgatási központot. Lássa meg a nép, hogy a tanya ünnepe mindenkor ünnep egyúttal a palotás Szegednek is.

A mozgalmas, zajos nap bent, mint künn egyaránt meglátszott Szeged városán. A néhai való osztrák államasutak pályaházában két Ízben is nyüzsgött a szám nélküli kiránduló közönség. Kora reggel az ünnep intézői szálltak vasútra, jókora társasággal, a városi nép tömege azonban délelőtt 10 órakor indult neki a felsőtanyának.

Az első csapatban a díszbe öltözött polgárörököt vitte Beck István kapitányuk, cigánybanda, duda, a tanyai bandérium egyenruhás trombitása, illő zsbongással ugyanezen szállítmányban kaptak helyet. Nem is hallott akkora 'kedvet még az a vén, harmadosztályú kupé, melybe egymagába beleszorult a társaság. Egész utón szólt a zene és egyes megállókon a »generál-mars« tiszteletére annak a nagyszámú tanyai népnek, ami minden állomáson már várta a vonatot. A kupé így csakhamar szűk lett s mire megállt a »Kapitányság« megállónál már negyedmagával ontotta az utasok tarka tömegét. Volt már akkor jközte elegáns városi úr, diszruhás polgárör, bandériumos, nemzetiszin pántlikákkal ékeskedő lánysereg, asiszonynép. a tanya tisztos agg férfiai vegyest a piros-pozsgás legényekkel. A vendégeket már Szatymazon egy sereg kocsis várta, de arra csak a bandát pakkolták föl; a nép a »Kapitányság« megállónál szállt le s csoportosult, hogy gyalog vonuljon be a központi telepre. Csinos látványt pyujtott, mikor férfiya-nője, páros sorba szedve a polgárörséggel élén megindult, át a mérhetetlen homok-tengeren, jde örvendve, danolva, nevetgélve neki a fél-órára eső központi épületeknek. A hosszú menetet a fölzászlózott új épületeknél a cigányzenekar »Rákocyc«-ja mellett Vadász Lajos kapitány várta. Aki befért, rendben bevonult a papiak udvarára, ahol földszített sátrak alatt már ekkor megindult a nagy készülődés, a városiak fogadására. A felsőtanya huszonnégy legszebb lánya közt kiosztották az ünnepi jelvényeket, vérvörös bélű, nemzeti

színű pántlikás kokárdákat, középen ezzel az aranyos írással: »Szeged felsőtanya, 1891. okt. 25.« Ilyet kapott a tanyai bandérium huszonnégy deli legénye is, a lányok azontúl nemzetiszni övet a derékra. Gyűlt már ekkor a tanya minden részéből a nép, ki kocsin, ki gyalog, legnagyobb részt csoportokban, sőt a népesebb családok templomi lobogókkal is, a kápolna fölszenteléséhez. Nyolc óra plig vjolt, mikorra csaknem betelt ünneplő ruhás tanyai néppel az egész telep, ut-utfél pedig kocikkal. A hét épület hét tágas udvarán pezsgő elevenség termett egyszerre. A papiak konyháján sürgött a sok friss kezű sízjakácsné, színjében, éléskamrájában, míg a komoly arcú (szegedi juhászok aprították bográcsba a bürgét. A házat Kriszl Sándor városgazda foglalta le magának, riendezve, osztályozva a temérdek asztalra valót, a fészerben a rendőrség látta el nagy kedvvel dolgát, száz számra teli fejtven a palackokat a boros hordókból; az udvari pedig a tüzes fiatalság sürgés-forgása elevenítette meg. A rendőrlakok, doktor, bába, kiváltkép azonban a kapitányi lak udvarán a gyolcs ingü-galyáju legények táncoltatták tüzes lovaikat, erősen gyakorolva magukat a bandériumba.

Így közelgett el a nap tizedik órája, mikor kocsikra kapott iaki fért s megindult a menet ki a vasúthoz a városiak fogadására. Elöl a bandérium vágatott egy csoportban, (oldalán a díszruhás cigány hornistával, aki egyetlen-egyszer sem esett le a nyeregből, hanem fújta bámulatos tüdővel a szilaj tanyai lovak fülébe a legváltozatosabb riadókat. A bandérium után következett a végtelen kocsisor, melynek eleje Vadász Lajos fogatával, már kiért a »Sóspálhalom«-hoz, mikor a vége alig hogy kiindult a központról. A vasúti rámpán, egyetlen baleset nélkül átlépdelt minden fogat, a bandérium is az őrház mellé egy tisztásra s ott sorjában elhelyezkedett, élén a bandériummal. A nép leszállt egy szálíg s a nyílt pályán csoportosult az őrház elé, hosszú tömegben a vonal mentén s várta a szegedi különvonatot. A százakra rúgó,

gazdákból állott tömeg előtt Vadász Lajos és Beck István állottak, (mint főrendezők, közöttük Gera József tekintéles felsőtanyai polgár, a fogadtatás! szónok.

Az őrháztól még messze füstölgőit a vonat, mikor már lelkesült éljenzésben tört ki a közönség. Mikor aztán kiszállott Tisza Lajos gróf és Munkácsy Mihály Ivánkovits János és Mikszáth Kálmán orsz. képviselők, a városi hatóság s a szegedi intelligencia első embereinek társaságában, /csak akkor szűnt meg pár pillanatra az örömjaj, ahogy Gera József elkezdette rövid, szívélyes Üdvözlő beszédét Tisza Lajos és a vendégek előtt. Tisza gróf megköszönte az egyszerű, de szives üdvözlést s barátságosan megrázta a szónok s a közelébe juthatott gazdák kezét. Bemutatta egyúttal Munkácsyt is a népnek, akit szinte zajosan megéltjeneztek a tanyaiak. Ez alatt a vasúti átjáró túlsó végén már ott állott »vigyázz «-bán. a felsőtanyai lovasbandérium, festői csoportot képezve prűszögő paripáin. A majdnem száz főre rugó úri vendég közönség, maga Munkácsy és Tisza gróf is, gyönyörködve, hosszasan szemlélte a szebbnél-szebb legényeket, kiknek élén Somogyi József egykori huszárfőhadnagy, a Rózsa Sándor diadalmas perzekutora, kivont karddal ült nyergében. A délceg, ősz bajuszu alak, ahogy korát felejtetve, peckesen hozzánólt a paripához, vörös zsinóros, fehér polgárőrségi kapitányi dolmányban, árvalányhajas Kossuth-kalappal és feszes barna pantallonban úgy; nézett ki, akár egy testőrgenerális. Jobb oldalán táncoltatta lovát Pillich Imre, a bandérium fiatal, deli zászló-tartója. A zászló Szeged város színeiből állott. Pillichen a felsővárosi polgárőrség egyenruhája feszült, fekete zsinóros, barna magyar nadrág, világos kék pitykés dolmány és fekete Kossuth-kalap árvalányhaj bokkrétával. A bandérium többi tagja, 22 gyönyörű szál magyar legény, jobbára a legelső felsőtanyai gazdák fiai, csikós-nak volt öltözve, gyolcs ingben, gatyában s fekete mel-lényben, fekete, kerek karimájú kalapjuk mellett árvalányhajjal. A gyönyörű kis csoport annyira megnyerte

mindenki tetszését, hogy a vendégek egy része közé is ment, Munkácsy és Tisza Lajos gróffal együtt. Munkácsy körtére nyomban le is fényképezte a csoportot Keglovich a kupé ajtajából.

Rövid szemle után megindult a menet be a kulturközpontba. Két lovas perzekutor nyitotta meg a bevonulást. Rainer József rendőrfőkapitány, Vadász Lajos t, kapitány fogata előtt. Ezt követte párosával a bandérium s utána a város fogata, melyen Tisza Lajos gróf és Munkácsy Mihály ültek. A többi vendég tanyai kocsikra kapott. A legnagyobb rendben ért be a hoszu kocsisor a központba, mindenfelé zajos éljenzése közt a tanyai népek. Tisza Lajos és Munkácsy a szegedi társasággal együtt egyenesen a központi lelkészlakba ment, mely teli volt zászlóval, udvarán pedig két tágas sátor volt már készen, feldíszítve a város színeivel, zöld futókkal és apró nemzetiszin zászlókkal. Egyik a tánchelynek, másik a nép ebédlőjének szánva. A kulturközpont hivatalos átadását a mérnökség nevében Tóth Mihály főmérnök, átvételét pedig a távol levő polgármester helyett Szeged Város nevében László Gyula szenátor teljesítette, mind a kettőt pár szó kíséretében s az egész közönség jelenlétében a lelkészlak ajtajában. Innen pár perc múlva az egész társaság az új kápolnához vonult, hol már a nép ezrével várakozott a fölszentelési ünnepélyre. A kápolnában, mely nagyon kicsi, csak a koszorús, fehérbe öltözött lányok voltak. A nép előtte csoportosult. Az úri vendégek számára szintén a kápolna előtt egy sor szék volt fönntartva.

A felsőtanyaiaknak meg lett az örömük is, hogy az új kápolnájukat szeretett országgyűlési képviselőjük, Ivánkovits János apát szentelhette föl, a Csanádi püspök külön engedélyével. A magasztos egyházi ünnepségnél melyet áhítattal nézett végig a felsőtanya buzgó katolikus népe, Ivánkovits apátnak Orbán Jácint felsővárosi minorita-perjel, Zárkövy Pongrác, Novák Adorján és Várhelyi lelkészek segédkeztek. Az alkalmi énekeket pedig

Erdélyi Sándor szegedi kántor zengette a hívők ezrével. A fölszentelési ceremónia befejeztével Ivánkovits János apát a kápolna nyitott kapujában, pásztorbottal kezében és teljes apáti díszben tartotta meg alkalmi szónoklatát az egybegyűlt hívőkhöz. A nagyszabású s poétikus szépségekben gazdag egyházi beszéd, azt fejtegette, hogy az Emberiség megromlottnak hirdetett erkölcsi élete fölött nem is lehet annyira kétségbeesnünk és panaszkodnunk, mert legkevésbé sem oly tespedl az, minőnek hirdetik. Hisz épp a világszerte most megindult humanisztikus ifiánu mozgalmak bizonyíthatják legjobban, hogy sokkal jogosabban derengő hajnalnak nevezhetjük a mai kort az erkölcsi élet egén, sem mint visszataszító, sötét alkonyainak. A fenkölt szárnyalású gondolatok s az apát kiváló szónoki ereje és heve, mély, igaz hatást keltettek a jelenvoltak lelkére, kiknek sorában végig ott ültek a város magas vendégei is.

A kápolna-szentelés után, csaknem egy órakor délben, visszatért a társaság a papiak udvarába, hol már javában folyt a nagy készülődés a lakomára. Ebéd előtt Tisza Lajos gróf Munkácsy, Vaj s a vendég közönség egy részével apróra bejárta az egész kulturtelepet s részletesen megtekintett, megvizsgált mindent. Közben sok oly jelenet történt, ami a maga egyszerűségében és érdekességével sokáig feledhetetlenné teszi a tanyai nép közt a múlt vasárnapot.

Az egyik sátor alatt sorba állították a földiszitett tanyai lánykákat és legényeket. Tisza Lajos és Munkácsy Kállay főispánnal közé vegyült a népcsoportnak s hosszasan beszélgettek a vig fiatalsággal. — A szegedi népviselet, úgy a férfi, mint a női, főleg Munkácsyt érdekelték, aki a mi tanyai divatunkat a maga valóságában most látta először. Meg is kérdezte az utolsó pántlikáját is a lányoknak, hol veszik, mikor hordják; kíváncsian tudakozódott a haj fonásról, a női ékszerekről, védj el kéről, viganóról és mindenről, ami ismeretlent csak meglátott a lányokon. Hasonlóképen kérdezte ki a bandérium vi-

seletét is, Beek Istvánon pedig polgárőrségi uniformisát megpillantva, azonnal magához kérette ezt az igazándi magyar embert s elmondatta vele a polgárőrség egész történetét, «ruházatuk minden részét, koronkinti változását, ÍReizner Jánost is, a városi muzeum igazgatóját mindjárt ott a sátorban vallatóra fogta, beszéljen neki miféle érdekesebb, főként szegedi tárgyak vannak a szegedi múzeumban. Másoktól is a legnagyobb érdeklődéssel tudakozódott minden iránt, ami szegedi és lehetőleg szegedi speciilitás. Végezetül pedig lefényképcztette a 24 leányt és 24 legényt, ott díszben csoportosan. Veszélka Juliskának, az egyik legcsinosabb leánynak, kijutott az a kitüntetés is, hogy a mester a maga számára emlékül külön is lefényképcztette. A tanyai fiatalság ezalatt anynyira »megbarátkozott« Munkácsyval, hogy szinte nehezükre esett kiereszteni sátorukból a mestert.

Érdekes jelenet következett akkor is, mikor a társaság elvonult a tágas udvar szélére, megnézni közvetlen közelből, hogyan főzik a juhászok a bográcsost a szabadban . Munkácsy és Tisza sorban szóbaállott a hét csüngő bogrács körül szorgoskodó juhászokkal s válogatott ki a jó magyar arcok közül egy pár lefesteni valót nagy, képéhez. E közben megszólítja Tisza gróf a legjobb juhász — arcot:

— Hogy híjják bácsi⁹

— Barna János a becsületes nevem.

— Nohát ez az úr itt — folytatja Tisza, a mosolygó Munkácsyra mutatva, — a világ legnagyobb festője. Piktortja érti kend? Majd lefesti magát egy nagy képbe, ami a honfoglalást fogja ábrázolni, az új országházban, aztán halhatatlan lesz kend, akit mindenki emlegetni fog.

Barna János, akit Munkácsy csakugyan rögtön le is fényképeztetett, a könnyen jött halhatatlansági örömeben kivette a makrát szájából, megemelte a juhász kalapot s mély hálával ennyit mondott Munkácsynak: »Köszönöm kendnek!« Pipáját aztán a balkezébe téve át, kemény markával megragadta s derekasan megrázta a mester kezét.

Még sok időt töltöttek el ilyen járásban-menésben a vendégek s kezdődött az ebéd. A népnek künn terítettek a dízsátorban, a vendégeknek pedig (a gazdasági szenátor tudja mért) a papiak három szűk szobájában. 'A lakoma azért oly kedélyesen ütött ki, mint talán még egy sem Szegeden, az e fajta ebédek közt. Tisza Lajos gróf jobbán Munkácsy Mihállyal, balján Kállay Albert főispánnal, a papiak bal szélső szobájában terített asztal iderekán foglalt helyet. A lakomán résztvettek: Ivánkovits János, Novak József, Mikszáth Kálmán országgy. képviselők, László Gyula a polgármestert képviselő tanácsos, Z só tér Andor, a szegedi szabadelvűpárt elnöke, Rajner József rendőrfőkapitány, Kreybig Károly nyugalmazott altábornagy, Fluck Ferenc, Kelemen István, Nagy Gyula, dr. Rósa Izsó, Reöck Iván, Reizner János, Bérczy Antal, ÍBabarczy József, dr. Lipcsey Ádám, Kulinyi Zsigmond, Salamon Zsigmond, Gerencsér László, Faragó Ödön, Pílich Kálmán, Weiner Miksa, May R. Miksa, Obláth Lipót, Polczner Jenő, dr. Tóth Pál, Tóth Mihály, dr. Kovács József, Bokor Pál, dr. Rigó Endre, dr. Tary József, dr. Lippay Lajos, László Mihály, Endrényi Antal, Várhelyi, Zarkövy és Novák lelkészek és még igen sokan.

A hivatalos áldomást a távollevő beteg polgármester helyett László Gyula mondta, ki Tisza Lajost, Munkácsyt és Mikszáthot éltette.

Korom Pál gazda Kállay Albert főispánt és a hatóságot köszöntötte, az alsótanya nevében Pálffy Antal Szeged ujjáalkotóját üdvözölte, Ivánkovics János apát, országgyűlési képviselő a központok hivatásáról szólott.

Alig hangzott el az éljenzés, kis vártatva fölemelkedt gróf Tisza Lajos. Az egész közönség egyszerre tódult a szoba felé, hogy hallhassa a város örök emlékü ujjái teremőjének ajkairól a már annyira ismert ékesszólását. Aki be nem fért a szobába, künn székekre, asztalra állott s mély csendben figyelt a gróf minden szavára. Tisza Lajos ezeket mondotta:

Hogy szavaimat Kállay főispán ő méltóságával kéz-

dém el, nem vélellenül, sem indokolatlanul teszem. Helyén valónak tartom ezt azért, mert azt tapasztaltam, hogy azon helyzetben, melyben ő és én voltunk Szegeden, nagyon sok a hasonlatosság. Mindketten mint idegenek jöttünk ebbe a városba s most otthon érezzük magunkat; jöttünk mint ismeretlenek és fölismertek. És ezt, azt hiszem, csak annak köszönhetjük, hogy ha törekedtünk valamit kivinni, ami mindig a város érdekében történt, e városnak minden polgára, az elsőtől utolsóig, lelkesen gyámolított bennünket. Ezt bizonyítja a mai ünnep is; mert ha a polgárság támogatása és bizalma nem állott volna mellénk, nem létesülhetett ez a kulturtelep, amit én a rekonstrukció koronájának tartok. És épp ebből az utóbbi okból őszinte örömmel hallgattam a két tanya két szónokának is imént mondott beszédeit. Kimondhatom nyíltan, hogy sok helyt aggódva néztek a külterületi központi telepek létesülése elé, mert attól tartottak, hogy az intézmény csak arra fog vezetni, hogy Szeged várostól elszakítsa kiegészítő részeit, a tanyákat; de én efelől soh' sem aggódtam, inért meg voltam és vagyok győződve, hogy aki egyszer szegedi lesz, soha se lesz az más; hogy a mi egyszer Szeged város lehet, soha se lesz falu. Most már látom és nagy örömmel szolgál látni épp e központok létesítéséből is, hogy Szeged város azon helyzetben van, midőn más külterületeire is teljes mértékben kiterjesztheti gondját. A tanyai lakosságot ez a tény bizonyára csak meg fogja erősíteni azon helyes és egyedül helyes meggyőződésében, hogy aki szegedinek született, szegedinek is kell kereszteltetnie, aki Szeged város testének tagja, annak is kell maradnia. Üritem poharamat Szeged város derék tanyai polgárságára.

Ez a beszéd rövid, velős magyarázata a tanya mai helyzete természetességének és szükségszerűségének.

Kállay Albert főispán emelt ezután szót, lényegében ezeket mondván; A polgármestert helyettesítő László szénátor úr érintette beszédében a tanyai szervezetet is,

melynek zárkövét képezik a külterületi közig, központok. Ezek egyikét maadtuk át rendeltetésének. A kulturközpontok célját nem szükség bővebben fejtegetni; mindenki tudja, hogy létesítésüket Szeged város elősegíteni akarja a tanyai nép kultúráját, módot adni arra is, hogy lelki szükségeit kielégíthesse, megvédeni a külterület személy- és vagyonbiztonságát is. De a szervezet csak holt írott (malaszt, holt betű, ha nincs tisztikar, mely életet adjon neki. Mint a szegedi közigazgatás öre, tapasztaltam hogy ez is van. És teljes meglepéedésemet kell *— ezúttal nem »hivatalosan« — kifejeznem ennek a derék tanyai tisztikarnak működése fölött, örömmre szolgál, hogy poharamat üríthetem a külterület tisztikarára, annak tanítóira, kapitányaira, esküdtjeire és minden tagjára. Kívánom, hogy vezessék ezentúl hivatalukat közös városunk Szeged sz. kir. város javára oly sikerrel, minővel eddig Vezették.«

A főispán szavait kitörő örömmel és lelkesedéssel fogadta a közönség.

A szebbnél-szebb alkalmi fosztok sorába nagyon kedvesen illeszkedett belé egy viruló tanyai leánya köszöntőjének kellemes csattogása. Ezt a jóleső meglepetést Veszelka Juliska szerezte az uraknak következő kicsi áldomásával:

»Tisztelt vendégkoszorú!

Megbocsátanak a tisztelt vendég urak, ha tanyai leány létemre a férfiak szokását utánozva, én is néhány szóval kifejezem leánytársaim nevében jó kívánságaimat. Kívánom a jó Istentől, hogy sokáig éltesse Szeged város újjáteremtőjét, gróf Tisza Lajos urat, Munkácsy Mihály festőművész urat, Szeged város kormányzó főispánját, Kállay Albert urat, Szeged város tekintetes tanácsát, aki a tanyai nép jólétéről mindig gondoskodik; Isten éltesse az itt egybegyült vendég urakat is családjaikkal együtt! és jegyezzék meg maguknak, hogy a tanyai nép is folyton oda törekszik, hogy szép városunk, híres Szeged városa felvirágozzék és boldog legyen.«

A fehérruhás, csupa nemzetiszin pántlikás, aranyos tósztozót össze-vissza csókolta előbb Zsóter Andor, a szab'adelvüpart elnöke, aztán Munkácsy is, Tisza is látva, hogy szabad a csók, ugyancsak megpusziszták a bájos kis polgárlányt. Juliska haja tövéig elpirulva futott ki a szobából. Az udvarbeli lányok között nyomban szét futott ,a hire, hogyan csókolta meg Veszélka Julcsát a kegyelmes úr, meg Munkácsy »bácsi«, ahogy a mestert odakünn titulálták.

Ezen kedves intermezzo után újra a felsőtanyaiak' vették át a szót, hogy szeretett képviselőjüket, Ivánkovits apátot felköszönthessék. Szónokuk Kónya Ferencz gazda volt, aki rövid, lelkesen előadott beszédben köszönte meg az apátnak, hogy a »felsőtanyai« hívek lelki vigaszára az oly rég várt kápolnát felszentelte, azután mint (onszágyülési képviselőjüket üdvözölte, következő szia vakkal ürítvén rá poharát: »Tiszta szívből kívánom, hogy Ivánkovits János szeretett képviselőnket városunk j'avára és mindegyikünk örömére az Úristen sokáig éltesse l«

A tanyai lánykák ügyes példáján közben fölbuzdulnak a tanyai menyecskék is. ők is kiválasztották (bizonyára (nehéz volt ez a választás) közülük a legszebbet, Pálfy Julcsát s beküldötték egy frissen sült fonatossal Tisza Lajoshoz, hogy »prezentelné« meg nevükben a tanya szeretett vendégét. A diszmagyar ruhába öltözött menyecske kezében a »fonatossal s ajkán ezzel a takaros kis mondással perdült Tisza gróf elé:

«Kegyelmes Úram!

A fonyatos kalács azért nemzeti étel, mert végtelen, ínt a magyar ember szeretete; én ezzel kínálom meg kegyelmes urat, hogy jelképezem a vonzalmunkat.»

Természetes, hogy a kedvre kapott urak a menyecskének sem maradtak adosok a fonatosért, meg a dik-czióért. Biz összecsókták azok Pálfy Julcsát is. A gyönyörű magyar menyecskét Munkácsy már az ajtóból hívta vissza egy csókra, mert egészen addig elkapkodták előle.

Az utolsó dikció így hangzott el, igazabban csattant el a szobában s azután elnémult az utolsó taraczk is és csakhamar véget ért az ebéd is, melynek Ízletes rendezéséért Zombory szenátor, Kriszt városgazda és Vadász kapitány egyformán dicséretet érdemelnek. A «hatósági elismerés azonban mindjárt a helyszínén csak annak a két piros-pozsgás menyecskének járt ki, akik hajnaltól ott sűrögtek-forogtak a szakácsnő tisztében. Beck Pista hivatalos komolysággal szolgáltatotta ki nekik az elismerést, két czuppanós polgárőrségi csók alakjában.

A társaság ezután a legvidorabb hangulatban vegyült el az udvaron mulató nép közt. Az egyik sátorban evett-ivott, közbe kurjantott is a tanya férfinépe, az igazándi vígság azonban a másik ponyva alatt is ugyancsak járta, a szüntelen csárdás ropogós taktusaiban, Asszonya-leánya itt tánczolt, szorongásig betöltve a négy oszlop körét. Ide vegyült Tisza Lajos gróf is, akit Pálfy Julcsa kapott el tánczra, ahogy javában gyönyörködött az eresz alól a nép vigadásán:

— Hej, kegyelmes uram, nem adtam ingyért ám a csókot!

Kedvet kapott a szegedi csárdáshoz csakhamar Munkácsy is s a két magas vendég ugyancsak jó ideig forgatta a parasztlegényekkel egy sorban igazában egy csomóban a Felsőtanya szép fehérchselésdését. A szegedi úri közönség is lassacskán belemelegedett a tánczba s egy fél óra múlva több Habikkalap mozgott már a sátorban mint; a Shány pörge.

A tanyai lányok köszönet fejében aztán felkokárdáztak valamennyi úri tánczost, az eleven Veszelka Juliska volt az első, aki a nap emlékére készült kokárdából fel-fűzött egyet-egyet Tiszának is, Munkácsynak is a mellére.

Ezenközben kezdett be is esteledni s az úri közönség megindult hazafelé). Az előkelő vendégeket a kocsikig elkísérték a figyelmes lányok és legények, ahol Tisza gróf és Munkácsy szíves istenhozzádot mondtak az éljenző fiatalságnak.

A tanyai nép késő éjjelig ott tánczolt és mulatott még a papiak udVarán. A szegedi vendégek közül is többen künn maradtak Vadász Lajos vendégszerető házánál, ahol csaknem reggelig tartott a legbarátságosabb vigasság, czigányzene, zongora, ének mellett. Nem maradt el a táucz sem s a közel lakó kisasszonyok nem panaszkodhattak a városi tánczosokra'.

Az egész mulatságon, ahol a tanyai nép ezrével tódult össze, nepihogy rendbontás nem történt, de még egy goromba szó sem szaladt el a vigadók ajkáról.

A tanyai kultur-központ fölszenteléséről visszatért társaság, igen kevés kivétellel, a kaszinó új otthonába hajtattott; hogy részt vegyen . a nép másik társadalmi ünnepén is.

A palotaszerű csinos épület, melyet a Gerle Lajos tervei szerint ifj. Heszlényi József épített föl, igazán méltó Szeged legelső társas egyesületéhez.

A fölavatási ünnepély a megállapított programú szerint ment végbe.

A fényesen kivilágított teremben dr. Lázár György mint a kaszinó építési végrehajtó bizottság elnöke, nagyszabású, szónoki lendülettel előadott beszéd mellett adta át a kaszinó kulcsait a kaszinó-egyesület 'elnökének, Pálffy Ferencz polgármesternek.

Az emeleti termekben lefolyt ünnepség után a földszinti étterembe vonult a nagyszámú és illusztris társaság, melynek soraiban a helyőrségi tisztikar tagjai is szépen voltak képviselve.

A patkó formájú asztal derekán Tisza Lajos gróf foglalt helyei .Mellette Kállay főispán, Pacor altábornagy, Munkácsy Mihály, Mikszáth Kálmán, Pálffy polgármester, Bakonyi Przedák ezredesek, Bernáth Géza kir. táblai tanácselnök, Novák, Ivánkovits képviselők, Rózsa Ferencz apát. Földváry csendőrparancsnok, Szemere huszáralezredes, Álgya huszárörnagy, Duka Maróei kir. tanácsos stb ültek.

A dús és pompás lakoma során az első tósz-

tót dr. Lázár György tiszti főügyész, mint kaszinó építő bizottság elnöke mondotta, Szeged város közönségét éltetvén. A nagy hatású, formailag is értékes beszédet lépten nyomon félbeszakította a kitörő éljenzés.

Másodiknak Salamon Zsigmond törvényszéki bíró, a kaszinó igazgatója mondott lendületes pohárköszöntőt, melyből e pár sort idézem:

Midőn Széchenyi István a kaszinók alkotóinak nagymestere, kimondta a jelszót, hogy közművelődésünk fejlődését társadalom útján, közös és együttes működés által lehet üdvösen elérni, egyszersmind kitűzte a zászlót és fölhívta az arra hivatottakat csoportosulásra.

A szó az egész országban testté vált, mert a kitűzött cél nemcsak igazhivőkre, de tetterős munkásokra is talált.

így volt ez nálunk is és már 1829. ápril havában a kaszinó megalakult és ime már több mint 6 évtizeden keresztül gyakorolja üdvös és közhasznú célját és hogy ennek sokszor nagy küzdelem mellett mily sikerrel felelt meg, azt elbírálni a város történelme lesz hivatva. De azt (hiszem szerénytelenség nélkül hivatkozhatunk saját ténykedésünkre és ezúttal arra is, hogy kaszinónk fényes palotát nyervén, igazolja azt, hogy mindegyikünk az elődeink által kitűzött célt szíven hordja, átérzi és tehetségéhez képest annak előbbvitelén lelkiismeretesen fáradozik.

Uraim! Egyletünknek sok kellemes napjai mellett voltak (nehéz és küzdelmes napjai is, sőt a századokon át [virágzó városunkat pár pillanat alatt sirhalmába temető árvíz egyletünket is a megsemmisülés örvényébe sodorta s már fönntarthatása fölött aggódánk, midőn egy férfi lángleikével, társadalmi központunk eme, akkoron egyetlen tényezőjét a város ujjíteremtésével kapcsolatosan — munka alá vévé. Lelkesítő szavakban, buzdító tetteiben új tápot nyerénk és egyletünk új életre kelt.

Mondanom sem kell nevét, hisz Szeged minden polgára pt magasztalja, ünnepli és — szereti, tehát tudja, hogy azon kiváló férfi: gr. Tisza Lajos!

Nagyméltóságod odaadó munkásságának, buzgalmá-

nak, törhetetlen erélyének és körültekintő gondos eljárásának köszönhető az, hogy városunk nagygyá és mindinkább virágzóvá válik, aminek eredménye lön az, hogy ez által a polgárok jóléte erősbülvén, szellemi és anyagi erőiben mindinkább gyarapodó város polgárai a társadalom központjának eme díszes csarnokot emelni képesek lettek.

Jól esik visszaemlékezni Nagyméltóságodnak ama örökké nevezetes Sylveszteri bucsuzás alkalmával mondott szavaira: »Ismerem a szegedieknek városuk iránti szeretetét, hogy jövőben a város minden egyes polgára 'egy-egy éber öre lesz annak, hogy a város továbbfejlődésében csorbát ne szenvedjen« — ezen átértzett szavak hatása alatt igyekezünk mi is erőnkhez képest a hiányokat pótolni és egy ily hiány betöltésére emeltük, társadalmunk üdvös fejlesztése céljából e palotát.

S midőn azt mai napon megnyitjuk és Nagyméltóságodat körünkben üdvözölni szerencsénk van, önkéntelenül utat tör szivünkben a hála és elismerés érzete azzal a szivünk mélyéből eredő kívánattal, hogy a Mindenható minden áldásával jutalmazza meg és Nagyméltóságod életét örömeiben gazdagon, édes hazánk javára, szeretett városunk dicsóságára soká, igen sokáig tartsa 'meg!!!

Hogy a tüntető éljenzések lecsillapodtak, általános figyelőm között Tisza Lajos gróf szólalt föl.

Hosszabb, szellemdus áldomása, mely a szegedi nőket éltette, »abból indult ki, hogy mindig örömmel jön Szegedre, de most kettős az öröme, mert részt vehetett a város társadalmának két szép ünnepén. A tanyai ünnepségről ezúttal nem akar szólni, csupán azt kívánja jelezni, hogy miért tulajdonit különös fontosságot annak, hogy Szeged értelmisége akarta is, képes is volt ezt a kaszinó-épületet emelni.

Senki sem vette még tagadásba azt, hogy Szeged a rekonsztrukció által városias jellegében nyert.

Történt erre nézve külső eszközökkel is sok, neve-

zetesen igen sok állami hivatal idehelyezése által, minek sorozata a gróf erős reménye szerint még koránt sincs befejezve. (Eljenzés.) De akár a kulturális, akár oktatási, művészeti célokra ma már sokkal többet áldoz is Szeged [város, mint ezelőtt bármikor.

A cél az, hogy Szeged legyen az alföld metropolisa s az nem lehet, ha nincs benne eleven társadalmi élet.

Ezen új alkotásnál azt kívánom, legyen ez egy párt iklubb; párt kubbja az értelmiségnek. Legyen ez a kaszinó iskola is, iskolája a modor nemesítésének.

S akik a társadalmi életet megszépítik, megelevenítik, lelkesedéssel ürítem poharamat a szegedi nőkért!

Szűnni nem akaró éljenvihar, riadó taps következett.

Dr. Tóth Pál főjegyző a város nevében igazán talpra esett, szép beszédben éltette Munkácsy Mihályt, a magyar; nemzet eleven dicsőségét, kinek úgymond, ha eredetét homály takarná, birtokáért nem mint hajdan Homéroszért kilenc város, hanem a világ legelső, legnagyobb kilenc nemzete vetekednék.

Magyar János a kezdetben kétkedő, de most magukat örömmel meggyőzöttnek valló konzervatív öregek nevében éltette a [kaszinó építési végrehajtó bizottságot s annak fáradhatatlan elnökét, dr. Lázár Györgyöt.

Káplány Géza kir. táblai bíró nagy derűtség közegette, eredeti palóc dialektusban köszöntötte föl a »legnagyobb palócot«, Mikszáth Kálmánt, aki szintén szívélyes lovációk központja volt.

Egy katonásan rövid, de nem kevésbé gyűjtő föl köszöntő következett ezután: FöldVáry báró csendőrpáncsnok szólalt föl, mondván: van egy ember, aki iránt ez a város sok hálaival tartozik. Éljen Tisza Kálmán!

Percekig tartó viharos éljenzés tört ki erre a kurta tósztra s csak akkor állott helyre a csönd, mikor a mester, Munkácsy Mihály emelkedett föl, hogy rövid, de Tormás és melegen átérzett beszédben köszönetét mondjon a szívélyes fogadtatásért, melyben Szegeden része Ivóit. »Nekem mondá, napokig kellett utaznom Pá-

rizsből a pusztákra, hogy ihletet szerezzek. De a pusz->lákrol a civilizáció központjába, mindössze egy félórát, mert Szeged igazán kulturális középpont.

Még Nagy Gyula erdőfelügyelő éltette az erdő-kultúráért annyit áldozó Szeged várost.

Tisza Lajos, mint miniszter.

Tisza Lajos gróf 1893. október 14-én, mint ő felsége személye körüli miniszter jött Szegedre, hogy újbóli megválasztását megköszönje. A fogadó küldöttségek üdvözléseire az volt a szava, hogy: hazajött, örvend a szegedi földnek, amelyre Becsből is ellát és amelynek szeretető mindig vele van. Tisza gróf ekkor a Wekerle-kabinet tagja. Déli egykor érkezett. A perronon, mondhatni az egész város közönsége fogadta. Tisza gróf Gajjary Ödön, a Nemzet szerkesztőjének kíséretében szállott le a vonatról, Zsótér Andor, a szabadelvű párt elnöke üdvözi, mire Kállay Albert főispánnal a város díszfogatóra száll és a föllobogózt városba az éljenző nép sorfala között vonul be, utána hosszú kocsisorral. A Tisza szállóban küldöttségeket fogad. A szabadelvűpártot Zsótér Andor, a nőegyletet Polgár Lászlóné vezeti, kinek azt mondja, örvend, hogy összeesik idejöttével a nőegylet óvodájának megnyitása. Tisza Kálmánná Dégenfeld grófnőnek, sógorasszonyának üdvözlését hozza a nőegyletnek.

Pálfy Ferenc polgármesternek feleli: Bár rövidlátói, de azért Bécsből, mely messzebb esik Budapestnél Szegedhez, jól ellát ő Szegedre, melynek érdekei szíven fekszenek. Magas helyről jött ige öltött testet, midőn az idő beváltotta azt, hogy Szeged szebb lett, mint volt. S ennek a sikernek elérésében ő, amit közreműködött eddig, a siker fokozásában sem marad távol. A munka továbbirányítása az ő megváltóval szegedi közvetlen működésétől, jó kezekbe van letéve.

Hosszasan beszélgetett Pálfy Ferenc polgármesterrel a

város ügyeiről. Majd a kertészek és kertgazdák országos egyesületének küldöttségét fogadta és a díszelnökséget elfogadta, délután pedig Gajáry Ödönnel az újszeged! kerétszeti kiállítást megtekintette. A kiállításon a szegedi hírlapírókkal is elbeszélgetett, különösen Kemechey Jenővel és Kisteleki Edével.

Majd a Stefánia-sétányra ment, ahol a partról a regatta egyesület felvonulását nézte végig.

Másnap, mielőtt beszámolóját megtartotta volna, Pálffy Ferenc polgármester küldöttséglet vezetett elé, melyben elmondotta a polgármester, hogy a város a millennium ünnepén Szegledet óhajtja a harmadik egyetem helyéül kijelölteni;. Kérj, hogy úgy is, inint miniszter, úgysis, mint képviselő és úgysis, mint Szeged alkotója, támogassa ez ügyben Szeged kérelmét. Majd átnyújtotta a felirat egy példányát.

Tisza Lajos gróf nagy köszönettel veszi át a feliratot, de azt hiszi, abbój újat olvasni nem fog. Ami abban megvan írva, úgymond, megvan az én bennem is. Abban a kérdésben, hogy a harmadik egyetem hol állittassék fel, a kormány tagjai egyetértének (és megnyugtatósúl mondhatja, hogy nincs ma a kormánynak egyetlen tagja sem, aki Szeged kulturmissziójának értékét ne ismerné és aki ebben a kérdésben nem Szeged mellett foglalna állást. Szóló tehát, ha ebben a kérdésben akarna valakit ostromolni, csak nyitott ajtókat döngetne. Más kérdés az idő kérdése. E tekintetben alig lehetséges az, hogy a harmadik egyetem a milleniumi ünnepségre fölállittassék, amint azt már a küldöttségnek mások is megmondották s az erre vonatkozó indokokat is bőven kifejtették. Ami végre a saját személyemet illeti, — szólt a gróf, — azt hiszem, nem kell elmondanom, hogy én minden erőmből azon leszek, hogy Szeged érdekei minden irányban kielégítést nyerjenek (Éljenzés,)

Tisza Lajos gróf ezután a városháza zsúfolásig megtelt közgyűlési termébe ment, ahol politikai beszámolót mondott.

Tisza Lajos szegedi látogatásai.

Tisza Lajos gróf 1884. év május 24-én érkezett Szegedre először a királyi biztosi állásról való távozása után. Ez alkalommal a református templom fölszentelésének ünnepén vett részt és az ásothalmi ünnepélyen, ahol a király emlékszobrát leplezték le.

Ezentúl is több alkalommal fölkereste Tisza Lajos Szegedet, melyet az országgyűlésen képvisel. Az első kerület országgyűlési képviselőjének, Mészáros Nándor halála után választotta meg először 1884. évi június 16-án. Újra választatott 1887. évi június 17-én, 1892. június 28-án, majd az ő felsége személye körüli miniszterre történt lemondása folytán 1892. november 18-án és végre 1896. 'őszén.

Részt veti Tisza Lajos gróf többek között 1885. február 4-én a kereskedő ifjak bálján, 1886. január 23-án a Tisza szálló ünnepélyes megnyitására, 1888. október 7-én átvette a Szeged által részére felajánlott diszalbumot, megjelent 1891. okt. 21-én az új belvárosi kaszinó és a felsőtanyai központ megnyitási ünnepén, 1892. évi május 14-én az alsótanyai központ felavatásánál és azontúl még többször szegedi választóinak körében.

Sokszor készült azóta is Szegedre Tisza Lajos, de több bejelentett látogatását is le kellett mondania, mert súlyos betegség vett rajta erőt. A szegedieknek, kik sokszor 'fölkeresték őt Budapesten vagy Kovácsiban, nem egyszer panasolta: betegségének legnagyobb fájdalma, hogy nem láthatja Szegedet a fejlődésében és hogy el nem jöhet szegedi barátaival kezét szorítani. De azért folyton készült a látogatásra és a szegediek is folyton hazavárták... Míg egy napon a szegediek mentek el, hogy utoljára lássák — a ravatalon.

Tisza Lajos gróf Szegeden utoljára 1893. október 15-én beszélt nyilvánosan, amikor a közgyűlési teremben beszámolót mondott. De már akkor is beteg volt. Az 1896. Szeptember 6-án tartott milléniumi ünnepségen is meg

akart jelenni Szegeden, de ebben is betegsége gátolta meg. 1897-ben, amikor Vilmos császár Budapesten járt, ő kalauzolta az országházban. Legutoljára 1897. december 15-én még beszélt (szegediekkel az országos erdészeti egyesület közgyűlésén, ahol elnökölt. László Gyula tanácsnokkal és Tóth Pál főjegyzővel hosszasan tárgyalt szegedi dolgokról.

Tisza Lajos halála.

Tisza Lajos gróf 1898. január 26-án, szerdán délután négykor halt meg Budapesten Hold-utca 21. sz. emeleti lakásán. Betegsége idejében folyton betegágya körül tartózkodtak: Tisza Kálmánna született Degenfeld Ilona, Tisza István gróf és neje Tisza Ilona, Odescialchy Artúr Iherceg és neje Dégenfeld grófnő, Tisza Paula, férjezett íRadványszky Béla báróné, Tisza Kálmán naponkint ellátogatott öccséhez betegségében a politikai és főrangú világ tagjai is sűrűn keresték föl.

Három évig emésztette a kínzó kór, míg vesebaja annyira elhatalmosodott, hogy a szívós erejét lassankint megőrölte.

A halálhír Szegeden mélyen leverő, bánatos érzéseket keltett. Szomorúan gyászos képet öltött a város fekete-lobogós házaival. A gyászlobogók nyolc napig hirdették Szeged nagy veszteségét.

Mikor a városi közgyűlésen Kállay Albert föllépett az 'emlévényre, hogy a közgyűlést megnyissa, a városháza nagy harangja tompán kongó érchangjával kísérte a (mély meghatottsággal előadott beszédét, melyen Tisza Lajos halálát bejelentette. Kállay beszéde a következő:

A mai napra rendelt munkánkat ketté szakította egy, az egész város lakosságát mélyen megrendítő gyászhir és szívünk érzései arra utalnak bennünket, hogy mindezekelőtt ezen szomorú eseménnyel, a mi közös gyászunkkal foglalkozunk.

Soha nem volt még mélyen tisztelt uraim, szomorúbb

feladatomban, mint midőn itt, a közgyűlés színe előtt Tisza Lajos gróf halálát kell bejelentenem.

Egy, a magyar közéletben páratlanul álló, a kölcsönös szeretet és ragaszkodásra fektetett és ezen érzelmeink lángoló melegével megzománcosított szoros, reánk nézve annyira áldásos kapocs szakadt ketté ezen haláleset által és ezen tudat szivünk érzelmeinek bensőségénél fogva valóban gyászba borítja egész valónkat.

Megdöbbenve, szorongó szívvel tekintünk a tőlünk távol felállított ravatal felé, mert tudjuk, hogy az irántunk legmelegebben érző szívet, a legjobb és leghűbb barát láldott tetemét foglalja magában.

Mélyen tisztelt uraim! A város tanácsa kötelességéhez híven, javaslatot terjeszt a közgyűlés elé, a boldogult iránt érzett forró hálánk és szeretetünk méltó kifejezése iránt és kérem a tisztelt közgyűlést, hogy ezen javaslat felett szivük érzése szerint határozni méltóztassék.

Azon szomorú alkalmából, hogy az Isteni gondviselés jmegváltozhatlan végzése Tisza Lajos grófot az élők sorából kiszólitotta, Szeged szab. kir. város a hála soha nem múló érzetével emlékezik meg azon szolgálatok végtelen soráról, melyeket a nemes elhunyt egy hosszú élet egész folyamán át a hazai közügyek terén, de elsősorban Szeged város ujjáalkotása ügyében kifejtett.

Akkor, amidőn jez ősmagyar várost rombadöntötte a pusztító vész ellenállhatatlan ereje s annak feltámadása ügyében a város legjobb fiai is kétségbeestek, a nemesszívü fejedelem után ő volt az, akinek lelkesítő, férfias szava reményt keltett a város elcsüggedt lakosságába, vasenergiája életet adott az elpusztult rögnök s a jövőbe messze belátó szelleme megvetette a város jövő fejlődésének szilárd alapjait.

És amikor mindig céltudatosan működő keze immár megálapította a város életében egy szebb jövő keretét, mint a város országgyűlési képviselőjének állandó s szem elöl még szenvedő állapotában sem tévesztett célja csak

az volt, hogy az oly izzó munkával megállapított kerektek a város emelésére szolgáló középítményekkel betöltenessenek s ez által a város erkölcsi és anyagi tekintetben állandóan emelkedjék.

A tegnapi nappal megszűnt dobogni azon SZÍV, melynek tüze a közügyek terén csak hazájáért és városunkéért lángolt; megszűnt működni azon szellemi erő, melynek Szeged oly sokat, oly nagyon sokat köszönhet; az övé maradt Szeged város történetében a halhatatlanság s ftnienk, a mai nemzedéké, a hála fölött érzett emészítő fájdalom.

A nemes elhunyt halála fölött érzett ezen fájdalom hatása alatt a város tanácsa a következő javaslatokkal járul a tekintetes közgyűlés elé.

1. Mondja ki a közgyűlés, hogy a nemes elhunytnak, Tisza Lajos grófnak, a város újjáalkotójának, országgyűlési képviselőjének szomorú elhunytja fölött érzett mély fájdalmat jegyzőkönyvébe iktatja s erről a család ezidőszerinti fejét átiratilag értesíti. (Helyes.)

2. Temetésén magát küldöttségileg képviselteti s ravatalára koszorút helyez. (Helyes.)

3. Szeged város részéről külön gyászjelentést ad ki s középületeit 8 napon át gyászlobogókkal ellátatja. (Helyes.)

4. A város törvényhatóságának 1883. évi 358. sz. határozata szerint a jnegdicsőült emlékének szoborral leendő (megörökítése elrendeltetvén, felhivatik a város tanácsa, miszerint egy általa megalakítandó szoborbizottság véleményének meghallgatása után a közgyűlési határozat mikénti kivitelére nézve javaslatot terjesszen elő. (Helyes.)

A midőn Szeged város közönsége jelen határozatával újjáalkotója iránt legmélyebb háláját, nemes emlékét megörökíteni kívánja, teszi ezt azon óhajtással, hogy az isteni gondviselés nagy fiának a köz- és város érdekében kifejtett fáradalmi után a kegyeletes megemlékezés által megédesített csendes nyugalmat engedjen.

Rósa Izsó dr. emelkedett föl ezután a beállott mély csendben és a következő beszédet mondta:

Tisztelt közgyűlés!

Az a megdöbbentő hír, mely a tegnap esti órákban hozzánk eljutott, mely a mai lap közleményeiben is megerősítést nyert s pielyet nekünk mi most elnöklő főispán úr és a város Tanácsa hivatalosan is bejelentett, gyászt hozott törvényhatóságunknak és mély gyászt borít a város egész közönségére.

E gyászhir azt tudatja velünk, hogy Tisza Lajos gróf tegnap délután 3 órakor elhunyt.

E gyászhir közvetlen hatása alatt fölmentve érzem magam attól, hogy vázoljam drága halottunk élettörténetét, előkelő egyéniségét, tiszta jellemét, szilárd akaratát, államférfiul tehetségeit s lángoló honszeretetét. mert e pillanatban csak annak a szomorú valóságnak a kínos tudata hatja át kebleinket, hogy a boldogultban városunk legjobb és legigazabb barátját vesztette el.

Szemeink előtt láttuk a város ujjaalkotásának szentelt munkálkodását; láttuk azt a céltudatos, minden mel léktekintettől ment határozott törekvését, hogy e várost fölépítse úgy, hogy e hazának e pontján, mely évszázadok viharain át a magyarságnak bevehetetlen végvára volt, új, erős, egészséges magyar városi életet teremtsen; s hogy a magyar faj kulturális hivatottságáról és városalkotó képességéről velünk és általunk ország-világ előtt tanúságot tétessen.

És e munkálkodása akkor sem szűnt meg, mikor hivatalos küldetése véget ért. mert nincs e városnak oly nagyobb szabású alkotása, mely ne az ő kezdeményezésének vagy közreműködésének, — s nincs oly vívmánya, mely ne az ő fáradozásának és egyéni küzdelmeinek köiszönné létét és a város legújabb aspirációinak megvalósítása még halálos ágyán is élénk érdeklődésének és meleg gondoskodásának képezte tárgyát.

A törvényhatóság tagjainak bizonyára még élénk emlékezetében él az az ünnepélyes fogadalom, mit kir. biztosi

működésének befejeztével, 15 évvel ezelőtt itt e terem-
ben tett, amelylyel magát Szeged ügyeinek bajnokává
és városunk érdekeinek előharcosává szentelte és
avatta föl.

S nemcsak nemesi előnevéül vette ő fel a »szegedi«
előnevel, de életének egyik céljául is tűzte ki városunk
fejlődésének előmozdítását s bizonyára mindnyájan a soha
meg nem szűnő hála érzetével tehetünk és teszünk róla
bizonyoságot, hogy ünnepélyes fogadalmához utolsó lehe-
letéig, mindvégig hű maradt.

Amidőn most Szeged ujjáalkotójának, városunk leg-
jobb barátjának váratlan elvesztését siratjuk, ne zavarja
gyászunkat semmi egyéb tanácskozás, hanem szenteljük
mai közgyűlésünket, — kizárólag nagy halottunk kegye-
letes emlékének.

Az előterjesztést elfogadom.

A közgyűlés elfogadta az indítványt.

*

A halálesetről a város gyász jelentést adott ki.

Szegedről számos táviratot küldtek nagyobbreszt a
család sénieurához, Tisza Kálmánhoz: hivatalok, egyesü-
letek, körök, a város oszloposai. Az elhunyt gróf a szegedi
református egyháznak 10.000 koronát hagyott. A ravatalra
helyezett szegedi koszorúk:

»Ujjáalkotójának, Szeged szab. kir. város közönsége».

»A szegedi szabadelvűpárt, nemes vezérének«.

»A szegedi kaszinó gróf Tisza Lajosnak«.

»A Dugonics Társaság nemes jólteVőjének«.

A király Tisza Kálmánhoz a következő részvétáv-
táviratot intézte:

Teljes szívből osztom fájdalmát, testvére, Tisza
Lajos gróf elhunytá felett, kibem én tán tori thatatlan
kedvelt hívemem veszitém el és a Haza egyik érdekem-
ben gazdag fiát gyászolja.

Szeged ujjáalkotóját elparentálták a törvényhozás két
házában és a szabadelvűpártban is.

A temetésen a várost képviselték: Pálfy Ferenc pol-

gárinester, dr. Lázár György h. polgármester, Rainer József főkapitány, Zombory Antal. Pálffy Viktor tanácsnokok, Bérczy Antal árvaszéki ülnök, Gerencsér László főpénztárunk. A törvényhatóság tagjai közül: Babarczy József, Csikós József, Fluck Ferenc, Fodor István, Gaál Ferenc, Jászay Géza, Kass János. Lichtenberg Mór, Magyar Gábor, díj. Magyar János, May R. Miksa, Nagy János, Obláth Lipót, Oltványi Pál, dr. Platz Bonifác, Reizner János, dr. Rósa Izsó, Salamon Zsigmond, dr. Singer Mátyás, dr. Szivessy László, Varga Ferenc, Weiner Miksa.

Tisza Lajos hűli tetemét január 28-án délután háromkor tartott gyászszertartás után, melyet Szász Károly református püspök végzett, Gesztre szállították és ott a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

A képviselőház részvéte.

A képviselőházban Tisza Lajos halálát Szilágyi Dezső házelnök a következő beszédben jelentette be:

Elnök: T. ház! Mielőtt más bejelentésekre áttérnék, egy szomorú eseményt kell a Háznak tudomására hoznom: Tisza Lajos gróf képviselőtársunknak halálát. Báláz utóbbi évek szenvedései háttérbe vonulni kényszerítették, a ház tagjainak emlékezetében ez bizonyára nem homályosította el sem odaadó munkásságát, sem minden párton tisztelt egyéniségét. (Általános helyeslés.)

Elhunytával megint szűkebbre olvadt azoknak a köre, akik az alkotmányos élet derülni kezdő korszakának történetében első sorban állottak. Sok igen lényeges ment teljesedésbe azokból a reményekből és törekvésekből, amelyek Deák Ferenc első feliratait kísérték, a letelt korszak munkássága folytán, de sok maradt vissza az utódok hű szívének és férfi karjának teljesítésére.

E 37 év küzdelmeiben és munkásságában elhunyt tagtársunknak bő része volt. Mint főispán, két ízben miniszter, e háznak fontos állásokat betöltő tagja, ama nagy

alföldi város új virágzásra keltő munkájának főintézője, mint az egyházi életnek vezérférfia, 37 év alatt még magán érdekeinek háttérbe szorításával is erejét a közügynek szentelte. (Általános helyeslés.)

Tudjuk mindnyájan, hogy az állásával járó kötelességeket megtette. (Általános helyeslés.) Tudjuk azt is, hogy nem kívánt könnyíteni azokon, belemerült a munkába és megérte, látta annak sikereit és eredményeit.

Az érdemnek nyújtja a t. Ház a koszorút, ha elhatározza, bögg- azt ravatalára elismeréséül helyezi el és fájdalmas részvétét jegyzőkönyvbe iktatja. (Általános helyeslés.)

A szegedi sajtó részvéte.

A Szegedi Híradóban Palócz László így parentálta el Tisza Lajost.

Megszűnt dobogni a legnemesebbik szívek egyike: Tisza Lajos gróf meghalt. Tegnap még megnyugtatta a nemes gróf életéért aggódókat egy távirat, mely azt jelentette, hogy az évek óta haldokló nagy államférfiú, Szeged teremtője könnyebben viseli azt a nehéz beteg kórt, melyben tudós orvosai csak napról-napra hosszabbították' jneg azt a drága életet, melynek minden pillanatában magasztos, fenkölt gondolkozásra valló tevékenységet fejtett ki az a feledhetlen hatalmas úr, aki ma már kiterítve fekszik a hold-utcai ravatalos házban.

Tisza Lajos gróf, aki alkotója, teremtő géniusza volt az árvíz katasztrófa által elsodort alföldi empóriumnak, nincs többé.

Csak Szegeden érthetjük meg igazán ennek a rettenetes, lesújtó hírnek a valódi jelentőségét, csak Szegeden tudtuk {becsülni, csodálni és tiszta szívből eredő hódolattal körülvenni azt a nagy nevet, melynek betűit sötét gyászkerettel veszi ma körül a magyar sajtó minden szomorú jelentése.

Ebben a díszes nagy váltásban, melyben palotasorok

és nagybecsű műemlékek hirdetik az elhunyt gróf örök dicsőségét, melyben a fejlődő életnek minden apró rugója is a Tisza Lajos gróf csodás szelleméből merítette erejét, létezésének jogosultságát: ebben a városban ma nincsen, nem lehet olyan gondolat, mely ne szentelne egy írésvetkőnyet, egy hálaimái annak a költöző nemes léleknek, melynek kihűlt teteménél zokog ma a magyar nemzet minden nagynevű gyermeke.

Tisza Lajos gróf nincs többé. Elsiratjuk, elhantoljuk s ezzel nincs többé. Nincs, akihez bajainkat panaszra vigyük, akitől kínos helyzetünkben oltalmat, védelmet kérjünk, a Hold-utcai palotába gyász költözött, mely elborította sötét fátyolával a Messias életét.

Mert Tisza Lajos gróf volt az, aki Szegedet megváltotta az örök pusztulástól. Mikor kő kövön már nem maradt volna, mikor földönfutónak készült itt mindenki ebben a városban, melyről fennen hirdettük, hogy szive a magyarságnak: akkor vette át Tisza Lajos gróf a legelső magyar embertől a teremtő szót, mely kimondta, hogy legyen és Tisza Lajos gróf volt az, aki elvégezte, hogy . . . lelt.

Sem dicsőség, sem hála nem lehet nagyobb, mint az, mely az elhunyt grófit méltán megilleti. Az egész nemzet boruljon oda, ahoz a koporsóhoz, melynél Szeged közönsége zokog. Szeged a nemes gróf egyetlen gyermeke. Lehet-e fájdalmasabb gyász, mint az olyan szülőt siratni, amilyen a megboldogult gróf volt, kihez örömmünkben, bánatunkban zarándokoltunk, ki bennünket személyválogatás nélkül mindig egyformán és tárt karokkal fogadott.

A világosság, a napsugár, mely megtörik a gyászlepel színén, az ő magasztos, dicső szellemének örökfényű szimbóluma. Egyszerűségében is pazarul pompázó volt, minden felénk irányuló gondolata és lángeszének minden kincsekkel fölrő alkotása egyszerű volt, mint a napsugár, melynek jótékony fénye észrevétlenül belopózik a ravatalszobába.

Évekig nem jöhetett közénk, de azért egy pillanatig sem volt távol tőlünk. Oh, hogy miért is kellett örökre eltávoznia..

Gyötrő, kízó betegség évekig bántotta idegeit, mégis mintha örök időnkig kellene élnie, sohasem gondoltunk az elmúlásra.

Van-e szív Szegeden, mely lelke mélyéig meg ne döb-bent volna a szörnyű hír hallatára? Az utolsó fűszálnak is imeg kell éreznie az irtó csapás lesújtó hatását, az utolsó kődarabnak is meg kellett itt rendülni a táviró sodrony kegyetlen hírt rezgő hullámzásától.

A halál kérlelhetlen eljött ő érette is. Mikor a kegyetlen végzet elveszi közülünk a legnagyobbat, mi-kor a szeretett férfiú megmentésére semmi sem elég erős többé, amit ember kigondolt: akkor gyarló képességeink tudatában csak a mindenhatóhoz, a mindeneket teremtő Úr kiönnyörületességéhez tudunk fordulni.

Leborulunk a feszület elé és összekulcsolt kezekkel fohászodunk kegyelemért.

A költöző léleknek üdvöt, bünbocsánatot, a zokogó rokonlelkeknek nyugalmat, megnyugvást.

Hideg göröngyök fagyasztó közönnyel zörögnek a koporsó födelén. A hantok hangja nem hallatszik meg bent a koporsóban, de kint a zokogó gyászkiséretnek minden ütődése a szívébe nyilamlík.

Mit beszélnek ezek a hantok a mi jó, nemes és hatalmaslelkű grófunkról?

De ne még! Hisz ma csak a ravatalos szobában gyászol még a megboldogult vérbeli rokonsága: a Tisza ósalád. Az a hatalmas és erős fāju magyar dinasztia, melynek minden sarjadéka egy-egy büszke oszlop abban a büszke csarnokban, ahol a magyar nemzet sorsát bölcsességgel és a hazaszeretet nemes érzetének soha el nem múló lángjával intézik.

Fájdalomtól megtörve, a kegyeletes érzések sajtó sebétől meggyötörtén imádkoznak a hold-utcai ravatal-

szobában — közöttük az ősz bölcs, a nemzet legelső vezére, ki édes testvérét veszítette el a megboldogultban.

Együtt, egymás mellett haladtak, küzdöttek az élet harcaiban; a szabadságért folytatott nagy nemzeti küzdelemből mindketten kivették azt a részt, mely a nemzet legnagyobb fiait illeti meg.

Félszázad múlt el azóta, s e félszázadon köröszül nagy eszmék dobogtatták meg azt a kihűlt szívet, mely most számol be egy érdemekben gazdag, történelmi jelentőségű emeberi élet eseményeiről, az Úr ítélőszéke előtt.

Be kell szentelni a halottat, mely szent nekünk amaz áldások nélkül is, melylyel az egyház szolgálja nagy útjára elkészíti.

Be kell szentelni a halottat, melynek porhüvelyét száz-
ezrek fájdalma, bánata, szomorúsága éri.

Egy nemzet büszkesége szállott sírba, egy város lakosságának szíve vérzik érte a fájdalomtól.

A Szegedi Naplóban Kulinyi Zsigmond így parentálta el a nagy halottat.

Az ország halottja Tisza Lajos gróf és Szeged halottja. Képviselője a városnak az országgyűlésen és képviselője volt több mint négy esztendőn keresztül a város ügyének akkor, mikor Szeged a katasztrófa súlya alatt összeomlott és a föltámadásának munkáját kellett végezni.

Óriási munka volt, amit Tisza Lajos Szegeden végzett. Megszerette a missiót, melyet reá ruházott a felség és megszerette a várost, melynek sorsát a kezeibe helyezték nagy hatalommal és nagy felelősséggel. A hatalmat teljesen fölhasználta Szegednek és ügyének előnyére és büszkén, önértetesen viselte a felelősséget még nehéz időkben is, akkor, mikor a rohamos városépítés láza után a visszaesés jelenségei mutatkoztak és félteni kezdtek, félteni kezdtük mi magunk is a város jövőjét és aggódtunk, hogy kimerülnek az erők, hogy a lakosság és a kommitás egyaránt dekadenciába jut Néhány éven át mutatkoztak ezek a jelenségek és abban az időben is

egész hévvel szolgálta a város ügyét a volt királyi biztos. Nem tekintette lejáratnak a megbízatását sem a nagy] parádés 1883-iki város-bemutatással, sem a küzdelmének megosztásával, sem az első szerény eredmények jelentkezésével. Folyton éber figyelemmel kísérte a város sorsát, melynek újjáépítését intézte és nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, ha szolgálatot tehetett ügyünkben. Szerette a várost és becsülte a népét. Megtisztelő nyilatkozatokat tett erről mindenkor. Első sorban, mikor eltávozott Szegedről küldetésének elvégzésekor és hangsúlyozta, hogy ezt a várost a népének őseréje, csodálatos városszeretete és példás jelleme, becsületessége emelte föl és az fogja nagygyá, boldoggá tenni. Ha nem is nagy, mindenesetre nagyobb lett azóta Szeged és boldog is lehet majd a jövő nemzedéke, de azt el kell ismerni már most, hogy a Tisza Lajos gróf nagyszabású városalkotásának egyes merészebb vonásait a következők igazolni kezdik. Nem rajta múlt, hogy be nem vált még teljesen az a ragyogó kép, melyet beszédében festett Szeged jövőjéről. Belefoglalta a jövőnek e szin pompás festésébe Szegedmegyét és a szegedi egyetemet és a maga részéről ismételve meg is tette a kísérletekét, hogy ezek az alkotások valóra váljanak Hanem közbejött a versenyző városok harca és Tisza Lajosnak a délvidéki metropolisért igaz nemzeti érdekből való lelkesedésével, az ő nagy befolyásával szembeállottak és az ő ravatalánál is még mindig csak a reménységek villogása képezi vigasztalásunkat, . .

Példaszerű és tüneményes volt kötelességtudása, melyet mindenki megcsodált benne, még azok is, akik nemi helyeselték a rekonstrukció keresztülvitelét, vagy annak egyes részleteit. Azt az elismerést senkisem vonta, nem is vonhatta meg tőle igazságosan, hogy a nagy és rohamos munkát végző szervezet tevékenységét céltudatosan, vasakarattal intézte és hogy első volt nemcsak a rendelkezésben, de az erélyes példaadó munkában, ami meg is látszott a királyi biztosság egész működésén.

Mintaszerű volt a királyi biztosságnál a vezetés, mintaszerű az adminisztráció. Gyors, alapos és a helyzet magaslatán álló. Nem tartottak hivatalos órákat, mert a napnak minden órája a szorgos munkáé volt és az éjszaka órája is, ha szüksége mutatkozott. És így történt meg gyakran, hogy égjük napról a másikra a legfontosabb ügyek el voltak intézve s nem vándoroltak az akták a közigazgatás szokott lomha útjain, hanem futárok hordták azokat a Széchenyi-tér egyik házából a másikba.

Alkotás alkotást követett a Tisza Lajos királyi biztossága alatt, kinek kezébe volt akkor Szegedet illetőleg a belügyminiszteri hatáskör is. És ezt a nagy hatalmat Tisza Lajos úgy használta föl, hogy rendbehozta az újraépített város háztartását is, melyet megviseltek az oktan Ti szászából j'ozás által szinte évről-évre reánk zúdult árvizveszedelmek, annyira, hogy a katasztrófa esztendejében és az azt megelőző években kilencvenegy per centes pótdadóval kellett megterhelni a lakosságot és mindamellert alig jutott valami csekélj-ség a városiasság fejlesztésére.

Nagy áldozatával a polgárságnak, az igaz, de kétségtelenül a jövőt munkáló átalakulás volt az, melynek alapjait letette Tisza Lajos. És valahányszor eljött Szegedre 1883. óta, mindig ennek elismerésével vette körül a közönség, viszonzván az ő nem szünő, lelkes és páratlan érdeklődését, melyet kifejezésre juttatott Szeged minden ügyének, a város és a szegediek jogosult törekvéseinek odaadó, erélyes és igen sokszor nagj'sikerü támogatásában, a város anyagi kérdéseinek fölkarolásában, kulturális fölemelkedésének valóságos szenvedélyes szertőiében és a szegedi irodalmi társaság iránt való áldozat készségében stb.

Az Egyetértés, ainely folyton a Tiszáék ellen küzdött, a rekonstruktort a következő sorokban parentálta el.

Tisza Lajos távozott el az élők sorából, minek utána hosszú fájdalmas betegsége már régebben kiszólitotta a közélet aktív tényezői közül. Nem volt olyan szabású

férfiú, ki a magyar politikának és kormányzatnak valamely részére egyéni bélyegét nyomta volna, mégis méltó helyet foglalt el közéletünk kiváló alakjai között. Politikai jelentőségre meg sem közelítette bátyját, Kálmánt, de olyan tevékeny szerepe s tevékenységének volt annyi hasznos eredménye, hogyha a Tisza-vérnek rokonszenves hangzása is van az országban, ez főképp az ő érdemének! tudható be. Egész fiatal korban egyik Deák-párti kabinet tagja lett, mint közlekedésügyi miniszter, azután hosszú, ideig, kivált Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt távol maradt a tulajdonképeni kormányzati szférától, míg végül pályájának záróköve lett a király személye körüli miniszterség, melyet a Wekerle kabinetben vállalt. Úgy kezdte, mint Deák-párti politikus és a kiegyezés hive, amikor (miniszteri állásban bátyjával, az akkori ellenzéki vezérrel szemközt állott és Tisza Kálmán uralomra jutása után kettejük között ő volt az, aki meggyőződéseinek épségére hivatkozhatott. A mivel meg végezte, a felség körüli miniszterséget akkor viselte, a mikor ezt a tisztséget az udvarnak ismert érzelmei a liberális egyházpolitika irányában legnehezebbé tették. Oly közel állva egy elvtelen kormányzathoz, és egy opportunistikus „párturalomhoz, mégis senkisémmel vádolhatja azzal, hogy inem az elv igaz hűsége és a meggyőződés állandó következetessége vezették politikai cselekvésében. Minden tekintetben előkelő egyéniség, gavallérjelleme, rendkívüli társadalmi tekintélye azonban inkább arra tették hivatottá, hogy a politika területén kívül eső mezőn tegyen nagy és általánosan elismert szolgálatot a közérdeknek. Hol ilyen feladatot kellett teljesítenie, ott nemcsak szigorú kötelességérzet, föltétien korrektség, de a legnemesebb hazafi-ambíció, fáradhatatlan munkásság, teljes odaadás jellemezték. Maradandó emléket, igazi történelmi hirt és nagyságot biztosít nevének az a nagy munka, melyet az elpusztult Szeged rekonstrukciójában, mint teljhatalmú királyi biztos végzett. Ez szerzte meg neki a királyi kitüntetést, mely családjá külső

fényét emelte, de ez szerezte meg életében neki a nemzet igaz háláját is és ez biztosítja emlékének a nemzet el nem enyésző kegyeletét.

Szeged a geszti koporsónál.

A Tisza-család minden tagja, néhány országgyűlési képviselő és Szeged háromtagú küldöttsége kísérte el a szegedi gróf kihűlt tetemeit a geszti családi sírboltig.

Itt a vallás szertartásai szerint, beszentelték a koporsót és örök nyugalomra tették.

Behantolás előtt Lázár György dr. helyettes polgármester gyászbeszédet mondott Szeged közönsége nevében a nagy halott felett, — mely mély hatással volt a gyászoló család tagjaira.

A beszédet zokogva hallgatták és Tisza Kálmán személyesen fejezte ki köszönetét Szeged helyettes polgármesterének az őszinte igaz részvétért, melyet Szeged közönsége nevében kifejezett.

Lázár György helyettes polgármester a Tisza Lajos gróf koporsójánál ezeket mondotta:

Nemes Halottunk!

Akkor, amidőn halhatatlan lelked múló burokja nemes őseid hamvai mellé tér, sírboltod, sötétlő ajtajánál, Tisza Lajos, velünk szegediekkel állj meg *egy* szóra!

Nem szándékozunk háborgatni nemes poraidnak siri nyugalmát, hisz eleget munkált az érettünk, amíg embernek neveztek; de mielőtt fizikumod átadatnék az örök enyészetnek, kell, hogy mi szegediek halhatatlan lelkeddel szót értsünk.

Azon lángoló buzgalomért, melyet Szeged város újjáalkotása ügyében kifejtettél, azon tüneményeszerű energiáért, mellyel a rombadőlt város helyén egy modern város kövezetét lerakád, azon állandó lelkesedésért, amellyel városunk haladását kíséred s annak fejlődését még beteggyadból is támogatád, addig míg éltél, mi sze-

gediek elhalmoztunk téged szívünk és lékünk nemes érzeményeinek összes kincseivel.

De viszont városunk lakosságában megszeretted, a józan, munkás, nyílt szívű és becsületes tiszamenti magyar nép típusát, mely kitartó a vészben, amidőn védelmezi családi tűzhelyét: szívós, amidőn az megmarad az ősi rögön akkor is midőn az elemek hatalma megingatja lábai alatt, lélekben felemelkedett akkor, amidőn túrt, munkálkodik és nem lesz kishitűvé a balsors csapása között szenvedéseiben.

A viszonzott nemes érzelmek e kölcsönössége megszünt köztünk, amidőn ember lenni megszüntél, amidőn nemes szived megszünt dobogni s amidőn hasznos munkában kifáradt tested őseid kriptájába örök nyugalomra tért.

Mi azonban a reád váró sírbolt sötét ajtajánál. Neked, Tisza Lajos, egy ajánlatot teszünk!

Mi nemes emléked örökké kegyelctes megőrzése mellett mindazon szeretet, mellyel életedben irántad viseltettünk, teljes összeségében áttettük azon ősnemes magyar genus élő tagjainak egyetemére, melynek családi köréhez tartoztál, s amely család, mint nagynevű vérokonod fiatal korában mondá, azon folyó nevét viseli, mely e magyar hazából ered és c magyar hazából kimenni nem bír; örökítsd össze te is összes szeretetedet, mellyel irányunkban viseltettél, családodnak összes tagjaira, hogy azok minket a jövőben úgy szeressenek, s haladásunkban úgy támogassanak, mint te szerettél és támogatták

És én, aki szerencsésnek mondom azért magam, mert bizalmaddal megtiszteltél, aki éveken keresztül, bár nagy alkotásaidhoz képest parányi arányokban, együtt munkálkodtam veled Szeged város clóhaladásán, s Így szived minden vágyát, lelked minden törekvését ismertem, koporsód rideg ércfalán keresztül látni vélem, mind nyílik az erkölcsi transactió eszméjeire, nyugodt, boldog s örömteli mosolyra a halál álla] mcgdermeszlell ajakad,

hallani vélem, mind repes örömben a felhők felett lebegő szellemed, azt kiáltva: Úgy legyen!

Eltávozott barátunk, jóakarónk, vezérünk: Isten vedled!

Jókai Tisza Lajosról.

Jókai Mór, Szeged címmel, 1879. június 17-én érdekes munkát irt, mely több közleményben jelent meg a Honban. A közlemények közül a nyolcadik, A Hétválasztó fejedelemnél című itt következik:

Maga a sár, a piszok is lehet fenséges, ha nagy tömegben jelenik meg; egy lapátra való sár és szemét undorító, de hát még egy egész tenger; egy habaréktó nyúlós iszapból, szétmállott vályogból, rohadt nádból és podvás fából, élénkintve zöld békanyállal bevont tömpölyökkel, mikből undok békák ütik fel a fejeiket, kurutyolva a keskeny padlójárók fülébe: »rosszul van! nem jól van! rossz kormány! nem kell nekem! nekem sem!«; a száraz fákról lelógó hínár, a minden szint váltó megnevezhetien minőségű dugvány, s aztán a fölötte, mint egy (rémszellem, végig lengő madárhoz, amitől az emberek minden tagja lúdbörzik. Ennek az iszapárnak a szélében áll egy földszinti szegletház, aminek a szegletből nyílói ajtajához lépcsőkön kell felmenni. Még tegnap csak csónakkal lehetett idejönni, vízben állt, ma már szárazon; 'a kőművesek épen most kezdenek hozzá, hogy leverjék róla az átázott vakolatot s felgyürközött emberek iápáltolják ki az udvarából a bűzös sarat.. Ez a vendégfogadó a Hétválasztó fejedelemhez . Ide gyűlnek össze délben egy kis elkülönített szobába ebédelni azok a derék emberek, akikre rábízta az ország, hogy ennek a kártömegnek ismét városalakot adjanak; itt találkoznak össze, miután kora reggeltől déli kétóráig az iszaptömeg tetején jártak, összetört háztetőket, gyurmává alakult falakat, bútorpozdorját megbecsülték: mit érhetett az, mi-kor még valami volt? Bizony nem kevés elszántság kellett hozzá, hogy ezt a megbízást elfogadják. Minő sártenger,

ami előttük áll! S a jó közönség még szaporítani segíti ezt a sarat, azzal amit a fejükhöz hajigál. Mindennap-szemükre hányják, hogy tíz forint rapidíjat húznak. Ezért a munkáért! Újságíró egy cikkéért, énekes a dalá-ért, igazgató-tanácsos a jelenléteért, képviselő a távol-léteért, hogy fizetést kapjon ez igen jó és természetes: hanem akinek egy város újjáteremtése munkáját kell vég-rehajtani, az tegye azt a maga kenyeren, s érje be a — mindennapi kritikával. No, ha áll a közmondás, hogy, a »felpanaszolttól meghízik az ember«, akkor ennek a bizottságnak nagyon meg fog használni a szegedi mű-ködés, még Horváth Gyula csak jól jár vele; de mi leszi szegény Komjáthyból, akinek most is elég istenáldotta termete van?

»Akadt volna elég ember, aki elvállalta volna ingyen.« Elhiszem, csakhogy, ha én nekem valaki azt mondja, hogy ő kész ingyen vállalkozni 12—15 milliónyi összeg befektetésére, azzal, ha egy szobában kellene hálnom, éjszakára nem húzom le a lábamról a csizmamat.«

Mert drága a fülemüle hangja, de drágább a kacsáé, aki azt mondja, hogy »sáp, sáp, sáp.«

Hiszen épen azért húzódtak ide félre a bizottság tagjai a szerény Hétvásztó udvarszobájába, — mert a grand hotelben nem lehetett nyugton ebédelni a rájuk tóduló felipigtákltól.

Azzal az ő tíz forintjukkal millióknak jól elhelyezése s jó és célszerű munka teljesítése függ össze.

De hál ki állt jót arról, hogy e mellett a bizottság mellett is nem énekelhetik a kacsák a maguk drága nótáját?

Hát először is azoknak a férfiaknak a jelleme. Azután pedig az a szellemdus összeállítás, ahogy annak a tagjai meg vannak válogatva. Három kormánypárti képviselő, három ellenzéki, egy köztiszteletben álló kanonok, egy közbecsülést kiérdemelt szolgabíró, azután meg három. Szeged választotta polgár, köztük a polgármester. Itt minden visszaélés logikai lehetetlenség.

És végre a királyi biztos személye.

Hideg, megközelíthetetlen alak. Aki nem ígér, hanem tesz, nem biztat, hanem segít. Gavallér a szó legtisztább értelmében. És amellet tud dolgozni, s amit más dolgozik, azt megítélni.

Hanem egy hibája van, az, hogy nem szereti az anekdotákat.

Például Józsa Gyuri adomáját, aki tisztartóját úgy szerződtette, hogy »semmi fizetés, hanem szabad lopás«; vagy báró W. hazánkfíát, aki azt mondta egyszer Eötvösnek: »wer sich schämt, der wird nie reich«. (Nem is lett gazdag Eötvös, már t. i. a József.) Vagy Ferencz császárét, aki a szegényül maradt élelmzési főnöknek azt mondta: »az ökör a jászolhoz volt kötve, mért nem evett?« vagy a bélabányai hevéreket, akik azt mondták, hogy, nem kérnek semmi fizetést, csak azt az aranyport, ami a ruhájukra ragad.

Hanem hát Tisza Lajos az ilyen adomákat nem goutirozza, azért nem is lesz népszerű ember soha. S épen azért való Szegedre, királyi biztosnak.

Aki ezt megítélni legkompetensebb, az én igen tisztelt barátom Dáni Ferencz főispán, azt mondta nekem, hogy »Valóságos isteni gondviselés ujmutatása volt Tisza Lajosnak királyi biztosul ideküldetése!« s amerre csak jártunk, mindenütt úgy mutatá be a népnek, mint Szegednek a gondviselés által kiválasztott ujjáalkotóját. a miért a szegény reménykedő nép mindenütt lelkesülten kiáltá utána, hogy »áldja meg az Isten 1 tartsa meg jó egészségben!« Amit mi is utána monduk, sőt kívánunk.

Hanem azért a kigyók-békák csak azt kiáltják minden léptére, »nem jól van 1 rossz kormány! nem kell nekem! nekem sem!

Tisza Lajos, királyi biztos, mikor Székesfehérvárott, a kiállításon volt, ajándékba egy pálcát adtak neki, mely tiszta-fából készült. Nagy szüksége lesz reá! Kívánjuk, hogy Tisza ne sajnálja a Tiszától e tisztát! Értse, aki érti.

Mikszáth Tisza Lajosról.

Mikszáth Kálmán 1880-ban »Tisza Lajos és udvara« című füzeiben figurázta ki a rekonstrukciós korszak oszloposait. Endrényi Lajos kiadásában jelent meg a füzet, melyből a következő sorokat idézem:

... A finn mesék hősei végeznek olyan dolgokat, hogy az apró kása közül kiválogatják a mákszemeket, amiket megint összekever valami rossz szellem. Nincsen annak célja, vége... A királyi biztos lejött, de terv nélkül, aminthogy nem is jöhetett le másképp, mert mikor Szeged rekonstrukciója a nemzeti közvélemény pressiója alatt beledisputáltatott a miniszterelnök fejébe, ő is a régi kitaposott nyomra lépett, hogy majd szerez Szeged számára egy kölcsönt és egy királyi biztost. A többi azután megy an agától.

S a kettő közül meg is szerezte először a könnyebiket, a királyi biztost.

.... Hogy a Tisza Lajos működésébe egy bepillantást vethessünk, szükséges előbb megismerkedni a szegedi viszonyokkal.

Ha nincsenek is megvalósulva a fényes álmok, izgatott agyvelők csodálatos víziói egy tündérszépségű ui Párisról, Szeged létele biztosítva van.

Nagy föladat volt s teljesítése nem oly könnyű, mint hinni lehetne.

Az Aladin csodalámpája kis szerepet játszott itt. Bár néha-néha megnyomta rugóit annak is s midőn Pauler igazságügyőr egy csomó indok kíséretében múlt év október 15-re visszatelepithetellennek nyilvánította a törvényszéket, Tisza Lajos hatalma egész erejével írta vissza a miniszternek: »a fölhozott okok közül egyet sem találtam olyannak, mely arra készítetne, hogy határozatomhoz ne ragaszkodjam«. S a miniszternek engedni kellett.

De nemcsak a miniszterelnöktől kölcsönzött hatalom

ügyes felhasználása támogatta Tisza Lajost sikereiben, hanoim személyes tulajdonai szerezték azt meg neki.

Úgy tűnik ő fel, mint az orvos, ki mérges, kártékony füvekből főzi a legjobb medicinákat. Excentrikus eszközöket használt fel céljaihoz.

Hajthatatlan volt, SZÍVÓS maradt, tetteit a tapintat vezette, s még azok is, melyeket kezdetleges alakjukban el lehetett ítélni, félremagyarázni, mind egy közös pontban, Szeged érdekeinek keresésében futnak össze, s megvilágítják az ő egyéniségét s összes törekvéseire a tehetőség, erély és nemes gondolkodás bélyegét nyomják rá.

Megérdemli e dicsőséget, mert energia, fáradhatlanság, türelem, hatalmas kinyomata az önállóságnak, az önmegtagadás és mérséklet félreismerhetetlen ereje, kell, hogy, diadalnak magja legyen.

Szépen jellemzi Tisza Lajost, hogy midőn a Polczner féle közgyűlési felirat következtében konfliktus támadt közte és a város között s azt tanácsolták neki barátai, hogy függessze föl a törvényhatóságot.

— Ez bizonyára könnyebbségére válna a mi feladatunknak, de ha én hozzányúlnék, mint alkotmányos ember ;t város autonómiájához, azt csakis indokolással tehetném', s ebben az indokolásban kénytelen volnék, hogy magadnak igazságot szerezzek az ország előtt, Szegedet eifáztalni. S én inkább tűrök, hogy sem Szeged jó híre szjqnvedjen csorbát.

E sok helyütt kitündöklő helyes gondolkozásmód szerezte meg számára a jobbak tiszteletét, s e tisztelet vo.lt legnagyobb garanciája az elért sikernek.

Ily viszonyok mellett nehéz volt a Tisza Lajos szerepe. Az áldott hamis helyzetek közt minő álláspontot foglaljon, hova csatlakozzék, kinek kedvezzen, vagy, ha kedvezni nem akar, miként egyeztesse össze az ellentétes érdekeket.

Különben is szomorú tradíciói voltak a királyi komisszáriusságnak Szegeden. Mint valami fekete árnyék, úgy' húzódott itt át az emlékezeten Ráday. A királyi

biztosról intézkedő törvény, habár nem függesztette is föl a municípium és tisztviselőinek hatáskörét, de mégis úgy; bánt el azzal, mintha mondaná: félre bokor, erdő jött helyetted

Csupán a municípium első hivatalnoka: Dáni főispán maradt meg önérzetesen, kevélyen mutatva rá a törvény egyetlen paragrafusára:

— Ebben gyóderedzik az én hatáskörüm:

S ez a paragrafus azt tartalmazta:

»a főispán ezekben és ezekben a dolgokban a királyi biztossal egyetértőleg illetőleg annak utasítása szerint jár el.«

Minden hatalom Tiszánál összpontosult. S amint végig tekintett a Zsótér ház első emeleti ablakaiból a messze nyúló romokkal tarkított város fölött, lelkét XIV. Lajos kevélysége ringathatta.

A legelső impressió az volt, hogy vagy Tisza Lajos fog érdemetlennek bizonyulni állására, vagy Szeged városa lesz érdemeden Tiszára, mert Tisza Lajosnak kétszer könnyebb volt nagy hibákat elkövetni, mint másnak, azért mert a Kálmán testvére, de kétszer nehezebb volt Szegednek elismerését kijvívni, mint másnak, azért, mert a Kálmán testvére.

De a legelső impressió csak a körülmények számbavetése volt s az is csak hozzávetőleges; az idő kivetkőzteti alapjukból még a számokat is, s az eredmény letörli, mint a szivacs a találgatásokat.

Szeged akkor nagyon beteg volt. S senkisémet türelmetlenebb, mint a beteg. Felhők látása gyötri, erdők Zúgása ingerli, a levegő fojtogatja. S bármelyik oldalon flekszik, mindig a másikon volna jobb.

Tisza Lajost nem fogadták melegen. Mintha valami daemonok ingerelték volna a közvéleményt, az mérges kezdett lenni rá. Aggodalmak keltek, panaszok támadtak. Miért? Honnan? Senkisémet tudta s mégis mindenki érezte.

A váracs megszerzése, az állandó híd, a kölcsön,

a körtöltés, e mindmegannyi nagy előny kivívása, nem jellemzik öl annyira, mint az a hangyszerű türelem, nielylyel például messziről kerülgeti s fokról fokra elősegíti a Somogyi könyvtár megszerzését és a percsorai ügy Végleges megoldását. Oly lassan, oly szívóssággal és észrevétlenül örölte le az akadályokat, mint a szű... az övéit.

A két Tisza keze.

Lázár György dr. Visszaemlékezés a nagy árvízre c. könyvéből veszem ki e sorokat:

»... Tisza Lajos távozásakor aggodó szemekkel tekintünk a jövőbe.« Az építési államkölcson annuitása magas, a kedvezőtlen általános pénzügyi helyzet miatt a leszállításra kilátás nem volt. Szeged régi lakossága, alig számbavehető kivétellel, visszatért ugyan az ősi rögre,, de a túlépítkezés folytán a lakások túlnyomó része üresen állott. Az államkölcson-hátralékok egyre szaporodtak s az általános pénzügyi és politikai pangás közepette emberek és intézmények reménylett, óhajtott és várva-várt betelepítésre kilátás alig volt. Mindnyájunknak keblét a Város jövője iránti aggodalom súlya nyomta.

A helyi pénzügyi hatóság, melynek élén Vadász József állott, felsőbb utasításra eleinte bizonyos elnézést tanúsított az államkölcson-hátralékosok iránt. Reál-végrehajtást nem kért az ingatlanokra, a hátralékokra mérsekelt haladékokat engedett, a már kitűzött árveréseket felfüggesztette. Mindez azonban csak ideig-éráig való megkönnyebbülést szerzett a város lakosságának. Radikális orvoslás késett. A város közgyűlésén egymást érték az indítványok és interpellációk, a kormány hatóságnál a fel terjesztések, deputációk. A magistratus törte a fejét, miképpen hozhatna megkönnyebbülést a város lakosságára, de minden fel terjesztése, javaslata a kincstár érdekeire s a nehéz pénzügyi helyzetre való utalással mellőztetett.

Azonban akkor, amidőn az államkölcön-hátralékok már hallatlan mérvekre szaporodtak, a nyolcvanas évek közepén megkezdődött a reál-végrehajtás, vagyis az államkölcönnel terhelt ingatlanok elárverezése. Százával rendeltettek el ily végrehajtások. Nagy baj volt, hogy a város egyeteme a törvény értelmében az államkölcönért szavatós volt s így a teljesen elértéktelenedett s jó részben teljesen el nem készült házak a város nyakába szakadtak, mely még¹ kevésbé tudta azokat hasznosítani[^] mint egyesek; 40—50 ház került ily módon a város tulajdonába ugyannyira, hogy ha ez eljárás folytatatik, úgy a városi házak fele a város tulajdonába kerül vala. Ennek megakadályozása végett később a házakat nem árvereztük el, hanem kezelésüket Végrehajtás útján zárgondnokokra bíztuk, kiket a leleményes szegedi nép mindjárt »zárgond«-nak el is nevezett. A hatóság ilyen zárgondnokul kiszemelte a legmegbízhatóbb férfiakat. Rigó Józsi bácsi, Molnár Márton, a szenttamási hősök egyiké, Fajka főszámvevő és Csikós koma a házak százait kezelték ily minőségben, mely kezelés lényege az volt, hogy a »zárgond« az egész házat bérbeadta s annak jövedelméről elszámolt s így a házigazda — ha házában akart maradni — maga is lakbért fizetett, vagy kitelepítettett. Hát bizony nagyon szomorú állapot volt ez.

Már mikor azután, nyolcvannyolc vége felé a városi új házak egy része árverés útján vagy a város tulajdonába, vagy idegen kézbe került; mikor egy másik még nagyobb része zárgondnoki kezelés alá jutott; mikor a belterületi ingatlanok értéke annyira devalválódott, hogy házakat már egyedül a rajtuk fekvő államkölcönért bőségesen megvenni lehetett, sőt gazdájuk még azon az áron sem akadt s ha akadt, akkor az csak az államkölcönért különben is szavatoló város volt s ez állapottal szemben úgy a városi hatóság, mint a kormány tehetetlennek mutatkozott, annyira, hogy Tisza Lajos elkeseredésében már szegedi képviselői mandátumát letenni készült: akkor a városi közgyűlés végső elkeseredésében Tisza Kálmánhoz

egy monstre küldöttséget menesztett, amelynek élén Pálffy polgármester a régi képviselőház miniszteri szobájában a jogosult keserűség erélyes hangján ecsetelte a város; szomorú állapotát.

Az öreg generális lehorgasztott fővel, keserű mosoly-lyal, szetnhunyorgatva hallgatta egy darabig az invectívákat; mikor azonban az öreg Wagner Károly már anyyira ment, hogy kabátja gombjait rángatva kezdte kapacitálni, akkor fejét felvetve, elhagyta ajkát a megváltó szó: nem azért emeltük fel Szegedet, hogy veszni engedjük.

Nem is engedték!

Tisza Kálmán nyilatkozata úgy a hatóságiak között, mint a lakosságban megnyugvást keltett. Tudta azt mindenki, hogy az Ígéret betartása a Tiszáknak erős oldaluk. Ha Tisza Kálmán megígérte, hogy a segély megérkezik, akkor az meg is jó. Meg is jött.

Kállay Albert főispánnak a városért oly melegén érző lelkét az abnormis állapotok már évek óta izgatták. Teljes csendben, minden hivalgás nélkül, saját részéről minden emberileg lehető megtett a kétségbeejtő állapotok szanalása ügyében. Eredmény nélkül. Mint akkor magistratuális főfiskális, hosszú időn át, néha órákig tárgyaltunk a nehéz viszonyok gyógyírja ügyében, komoran, lelki aggodalommal telve, csüggedten, reménytelenül. — Egy délelőtt azonban lehivatott bérházi búromból s át-nyújtott egy beirt iv papirost. Egy törvényjavaslat tervezete volt az, mely a szegedi államkölcson rendezésére vonatkozott s melyet Tisza Kálmán mint pénzügyminiszter véleményadás végett Kállayhoz leküldött

A törvényjavaslat a várost a magánosok államkölcsoné utáni szavatosság terhe alól feloldja; az államkölcson után esedékes 6%-os járulékot 5.10%-ra leszállítja; a város tizenegy millió korona 6%-os kölcsonét a Széli Kálmán bankjánál 5%-osra konvertálni rendeli; a város két millió felül felszaporodott hátralékát a kölcson lejártá után kamat nélkül törleszteni engedi s mindezek

felett felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a magánosok építési államkölcsoineinek fentiévé hátralékait vagy teljesen leírja, vagy a fizetőképességhez képest 84 félévre kamat nélkül beossa . . . Hát ezért mosolygott Kállay Albert.

Délután azután megtartatott az értekezlet. — Ott voltak: Pálffy Ferenc, Szabados János, Magyar János, Rósa Izsó, Babarczy József, Fodor István, Wagner Károly, Obláth Lipót, Lichtenberg Mór, Pillich Kálmán, Fluck Ferenc, Magyar Gábor s az akkori hangadók közül többen. Tomboló lelkesedés tört ki, midőn elmagyaráztam a tervezett intézkedéseket s számszerű adatokkal kimutattam azok jelentőségét.

Örömmel telt lélekkel consideráltunk pár napig¹ a ki látásban levő rendelkezések fölött. Persze, hogy consideráció közben városi szempontból hiányokat találtunk azokban. Miért nem veszi át az állam a város tulajdonába jutott negyvenkét államkölcsonös házat; mi az isten csodáját csinálunk mi velük; miért nem védelmezi jobban a tervezet a városi és árvatári közalapjaink érdekeit, stb. stb. Hát ezen nehézségek eloszlatása végett azután Kállay Albert, Pálffy Ferenc, Szabados János, Magyar János, Rósa Izsó és én felutaztunk Budapestre Tisza Kálmánhoz. Tisza Lajossal megerősítve magunkat, felkerestük őt a régi képviselőházban. Úgy ismert már bennünket, hogy fel sem kelt. Beszéljetek Wekerlével; pár nap múlva úgyis ő lesz a pénzügyminiszter; aztán úgyis ő csinálta az egészet Lajossal meg Kállayval! Megvártuk Wekerlét; vele a képviselőház elnöki szobájába vonultunk s félóra alatt mosolyogva teljesítette minden kérelmünket s megígérte, hogy a törvényt, habár a kincstár nagy megterhelésével is, de Szeged és a szegediek érdekében a legliberálisabban hajtja végre, mert Szeged állapotán e törvény által gyökeresen segíteni akar.

*

A javaslat azután törvény erőre emelkedett; a corpus

jurisban mint 1889. XXXI. törvénycikk szerepel s az utolsó pont — a hátralékok leírása kivételével — azonnal végrehajtatott.

A szobor története.

Szeged város köztörvényhatósági bizottsága Fodor István ügyvéd, városi képviselő indítványára határozta «1, hogy Tisza Lajos emlékét szoborban örökíti meg.

Kállay Albert főispán és Pálffy Ferenc polgármester 1902-ben Lázár György dr., Szeged I. kerületének országgyűlési képviselőjét bízta meg, hogy a szobor kivitele tárgyában Budapesten értekezék azokkal a művészekkel, akik ilyen nagyobb alkotásokkal is foglalkoznak. A polgármester előbb Zala György szobrászt kereste föl azzal az ajánlattal, hogy Tisza Lajos szobrát alkossa meg. Zala meghatottan köszönte meg a bizalmat, de azt mondta, egészségi állapota miatt a túlterheléstől óvakodnia kell.

— Kit ajánl maga helyett? — kérdezte Lázár György dr. a művészt.

— Kit ajánlhatok mást, mint a geniális Fadruszt, — szólott az álmélkodó művész, aki csodálkozott rajta, hogy Lázár György dr. másra is gondolhat, mint Fadruszra.

Lázár György sietett Fadruszhoz, akit a műtermében talált.

Fadruszt valósággal az exaltációig föllekesítette az ajánlat.

— Mátyás királyban — úgymond Fadrusz — a középkor legnagyobb magyarját mintáztam, Wesselényiben a XVII. század legnagyobb magyarja került ki a vésőm alól és most a legnagyobb modern magyar szobrát bízzák rám.

Fadruszt egészen boldoggá tette ez az ajánlat. Azt mondta, érzi, hogy a Tisza szobor olyan munkája lesz, melyet többé semmiféle alkotásával sem szárnyal túl.

Mennyire igaza volt szegény Fadrusznak. A Tisza-szobor utolsó munkája volt. Nemsokára, hogy elkészült

a művével, elment a menyországba a szegedi ércein bér után jelenteni, hogy legyen nyugodt, az ércalakja mái* ott áll a szegedi Széchenyi-téren, hogy vigyázzon az ő magyar Moszkvájára.

A szobor 1901. szeptemberben, országra szóló ünnepek között leplezték le. Az ünnepélyen Tisza István gróf miniszterelnökkel résztvett a teljes kormány.

A szobor.

A Tisza Lajos szobra igazi meglepetés volt, mint Fadrusz Jánosnak valamennyi alkotása. Eltér a sablontól, el a szobroknál megszokott és megunt póztól; merőben eredeti, természetes és művészi alkotás.

Tisza Lajos, mint a munka vasakaralu lovagja áll a talapzaton. Közönséges polgári ruha rajta, olyan, amiben a szegedi építkezéseket intézte személyesen, hajnaltól éjszakáig. A rekonstruktor az épülő rakparton áll és a munkát figyeli. A jobboldalon *egy* szegedi kubikost látunk, amint a földet ássa; a túloldalon két munkás követ hengerit és látni, hogy feszült karján az izomzat Ez a csoportozat egy pillantás alatt híven és nagyszerűen fejezi a mű alapgondolatát. Az egész szobormű szinte él. Tisza Lajos balkézével a botjára támaszkodik, jobb keze a kabátzsebben van és úgy nézi figyelmesen a munkát. Ajzít a Tisza Lajost látjuk, aki fáradságot nem ismer célja keresztülvitelében; azt az embert, akinek a munka éltető eleme. Kifejezi a szobor az alkotó energiát, amelylyel kiemelte hullámsírából Szegedet.

A talapzat oldalán a három mellékalak: három erőteljes, magyar munkás. Derékig meztelenül látszanak ki az árokból, melynek rögeit verejtékükkel öntözik; pompásan van itt szimbolizálva Szeged feltámadásának gondolatit Jellemző, hogy nem látunk itt semmi hatástvadászó pózt, semmi szemfényvesztő cifrázkodást. Maga a nemes, maga az öröktől fogva való művészet hat reánk a szobrot szemlélve. Fadrusz nemcsak mintázta, de el

is készítette a szobrot, de a mester korai halála miatt, tanítványa, Rollinger Rezső állította fel.

Szinéri György a Szegedi Híradóban áradozó cikkben lelkesül a szoborért. A cikkéből ideiktatom a következő jellemző sorokat:

Fadrusz szobra valóságos eposz; a hideg érc és a merev kő nyelvén előadva; előadva akkora virtuozitással, amennyivel csakis a nagy, az istenáldotta tehetségek rendelkezhetnek.

Csak ilyenkor — egy-egy remek alkotásnál — látni, hogy mekkora nagy és nehéz a szobrász feladata. A figurális alkotás technikai megoldásán — ami még csupán mesterség — túl, következik az eszmei tartalom kifejezése, egyetlen akt, póz, vagy csak vonás segítségével. Abban az egyetlen alakban, avagy mozzanatban, amit a szobrász merev anyagban élénk állít, benne keli lenni a múlt küzdelmének, a jelen diadalának, a jövő reményéinek, öröm, fájdalom, lelkesedés, a lelki élet — egy világ — minden rezdülése kell, hogy tolmácsolva legyen a művész alkotásaiban. Hihetetlen néha, hogy némelykor mily távoli vonatkozásoknak okult, sejtelenyszerű tolmácsa, szimbóluma egy ilyen alkotás. Amikor az érző, a szívével látó, gondolkozó ember odatapad az alkotáshoz: órákat, napokat, éveket, egész életet szentel arra, hogy a művész rejtett — tán öntudatlan, vagy ötletszerű — célzatát kikutassa; amikor az érzéketlen, esztétikailag éretlen elme buta közönyével, testi szemével néz, de nem lát. vállat vonva tovább halad, a hozzáértő, földbe gyökerező lábakkal megáll, töpreng, ezer nemes érzet, gondolat ébredését, a géniusz hatalmát érezve, rebcegi magában: Isten. . .

Ez a valódi géniusz megnyilatkozása.

*

Ábrázolhatta volna Fadrusz a kegyelmes urat díszmagyarban is, mint Bencur, — pedig az ő festménye is örökbecsű alkotás, — rajta van a művész egyénisége,

benne a szegedi gróf szép, nemes tulajdonságának, dicsőséges küzdelmek akaraterejének kifejezése; de ő tartósabb, mélyebb hatást akart). Megalkotta a gróf alakját, de nem a rideg előkelő főúrért, hanem a java magyar főúr alakját, aki itt dolgozik, küzd a népért, a fajért, amelyet megszeretett, szívébe zárt, amellyel megszerettette magát, amelyet meghódított, mert így érezte a művész és az igazat érezte.

Igazi nagyság és igazság csak egyszerű lehet. Úgy ez az alkotás valóban nagy és igaz, tehát becses. Mennyi finomság és előkelőség a részletekben, mindén egyszerűség és szerénység mellett is. Sőt annyira egyszerű és szerény, hogy akik ismerték Tisza Lajost, azt mondhatnák: no, a kegyelmes úr, akinek erősen, kifejtett dekoratív érzéke volt, aligha túlszerénynek nem mondaná ezt az alkotást ...

Csalódtak! Nézzétek csak azt az arcot! Mindenekelőtt azt a gyönyörű, jellegzetesen magyar arcot és koponyát. Ilyen volt. Megfigyeltem. A homlok Camper-féle szöge, a homlokdombortól az orrnyilasig, az orrnyilástól a halljáratig húzott vonal által képezett szöglet, — teljes derékszöget képezett az élönél is. Ez, — Voigl szerint — az értelem és akaratérő emberének koponyaalkota szokott lenni. Amint az az ércalak áll, könnyed, mondhatni előkelően hanyag pózban, ezzel a hanyag előkelőséggel mily művészileg szép és helyes ellentétben áll, az eszmeg'azdagság és akaratérő, amely azon az érchomlokon kifejeződik. A tekintet a távolban, tán a szeme jövőben révedez; a test pihenni látszik, pedig a szellem alkot, tervez, tán ábrándozik, álmokat sző, a faj küldetéséről, magasztos, szép álmokat, mialatt a begombolt, előkelő nagyúri kabát alatt, jó, magyar SZÍV dobog.

A lábainál görnyedező és nehéz munkában fáradó alakok, — bár más anyagból valók — mégis lelki — vagy tán szívbeli — egységben állanak a főalakkal. Hiába néz a főalak a messzeségbe, lelke a gondolat szárnyán minden pillanatra itt lehet . . . Vigyázatok, nem lehet

tudni, nem néz-e a következő pillanatban, a munkásaira... Ez az élet, ami szinte lüktetni látszik, amit csakis a géniusz lehelhet az élettelen anyagba . . . ami közvetlenül hat, még a nem műértőre is.

Aztán a cím, a jóízlés, annak a kegyelmes úr világegyetében mestere és apostola volt, ott van abban a kis kalapban, amit a kezében tart. Abban t. i., hogy a kezében tartja! Nézve azt a tervező, a messze jövőre számító, gondtelt és mégis akaraterőre vallói, bízó hittel tekintő arcot, rájövünk, hogy az a földetlen fej főtémáját képezi az egész harmonikus alkotásnak.

Ez az alkotás egészben, a maga ötletes nagyszerűségében több a személyes nagyság momentumainál; ez itt, Szegeden, a munkás, az alkotó akaraterővel bíró magyarságot, amint főúr és földnépe a jövőn terveznek, munkálkodnak, a jövő s a dicső, a munkás, a nagyraihivatott új Magyarországot jelképezi.

*

Mily mérhetetlen veszteség a magyar művészetre ennek a geniális Fadrusznak elhunytá.

APRÓSÁG TISZA LAJOSRÓL.

Nem éppen a nagy tettek jellemzik a nagy embereket. Vagy nem ezek jellemzik tökéletesen. Igaz ugyan, hogy ezekből a nagy tettekből tudjuk meg, hogy mennyit ért, mint férfi, de hogy, mint ember mennyit ért, azt csak apró kis dolgokból tudjuk meg. Ezekből ismerjük ineg kedélyét, szívbeli tulajdonságait, hajlamát és az emberekhez való viszonyát. Egy pár jellemző apróságot írtam, mely talán Szeged újjáalkotója jellemének megismertetéséhez szolgáltatnak többé-kevésbbé megbízható adatokat..

Relikviák.

Tisza Lajos grófnak a városi muzeum képtárában van egy olajfestményü arcképe, melyet a város festetett Benczúr Gyulával. Van egy ceruza-rajz, — Tisza Lajos arcképe, — melyet Gabara Vince rajzolt. Van egy mellszobra, ismeretlen szobrász művészi munkája. Őriznek a Somogyi-könyvtár kézirat anyagában egy levelet, melyei Tisza Lajos Bakay Nándor országgyűlési képviselőhöz intézett. Ez a levél a következő:

Tisztelt Barátom! Már tegnap kerestelek, hogy személyesen adhassam át neked a velem szívesen közlőit levelet: de Te Algyőn ellevén foglalva, természetesen nem találtak hon — ina reggel pedig a sietségben elfeledtem.

Mi benne a gyakorlati s mi a kivihetetlen, azt majd megfejtí az idő.

Én részemről egy percig sem kívánom a levélnek

nyilvánosságra hozatalát — ha azt írója kívánja — akadályozni.

Fogadd kiváló tiszteletem nyilvánítását

Szeged, 1879. 23—16.

tisztelő barátod

Tisza Lajos.

Éjszaka a munkások között.

Az 1881. évi árvíz-veszedelem ugyancsak rájlesztett a szegediekre. Siralomházhoz hasonlított a város, olyan szomorúság ülte meg a szíveket. Nem érdekelte az embereket a politika, a színház, semmiféle társadalmi mozgalom, sőt nem érdekelte a kenyérkereset sem — csak a töltések állapota. A külső védvonal két részre oszlott. Az egyik rész Sövényházától a tápéi kapuig, a másik rész pedig a ballagítói és röszei vonal volt. Ezek védelmét a sövényház a szegedi ármentesítő-társulatot illetve, melyet Jankó vich Miklós és Kende Kanut kormánybiztosok, valamint Bánlaky Pál társulati főmérnök vezettek. Az ár emelkedésével azonban a főfelügyeletet Tisza Lajos vette át az összes védelmi munkákra nézve, továbbá igénybe vette Szeged közmunkaerejét és hatóságának közreműködését. Töltéseink legveszélyeztetett pontjai az algyő-tápéi vonalon voltak. Április 15-én este kilenckor Tisza Lajos tetőtől-tal'pig sárosán alighogy hazaérkezelt, köhögött, fázott, lázas volt és feküdni készült, mikor azt a hírt kapta, hogy a tápéi kapunál, a zsilip közelében csúszás történt, deréknyi vastagságban. Tisza Lajos üzen Szluha Ágoston főkapitány és Zombory Antal tanácsnok után, akiknek rövid tanácskozás után utasítást ad, hogy a fenyegetett vonalon a segítséget emeljék föl és ha munkásokat nem kapnak, katonákat kérjenek. Alig távoztak Szluha és Zombory, a rekonstruktor elcsigázott állapota dacára lóra kap és siet a veszélyeztetett pontra. Kisérteties és sötét éjszaka volt. A csillagtalan ég alatt bömbölő szél esőcseppeket kergetett. Tisza Lajos amint

kiért, szomorúan látta, hogy a gyenge munkaerő a víz beömlését nem tudja megakadályozni. Leszállott a lóról és munkástól munkáshoz menve buzdította őket. Majd embert küldött a városba, hogy a gyárak munkásait hívják ki, egyszersmind hatvan katonát kért. A segítő erő megérkezett, de a csúszást a legnagyobb erőfeszítés dacára sem sikerült betömni. Az orkán elfújta a fáklya tüzét, az embereket pedig akadályozta a munkában. Éjjel egykor egy öreg munkás elkeseredetten lökte félre az ásóját és azt kiáltotta:

Fiaim, meneküljünk, ha kedves az életünk. Lősz, ahogy lősz . . .

Tisza Lajos erre fölvette az ásót és a láztól remegve, a vihart is túlharsogó rekedt hangon kiáltotta:

— Nem magyar az, aki gyáván megfutamodik a veszélytől. Ha itt veszek el, akkor sem megyek innen . . . Emberek! Előre!

A fáradt emberek mintha új erőre kaplak volna a Tisza Lajos buzdító szavától: folytatták a kétségbeesett harcot az elemekkel. És hajnali háromkor a veszélyes csúszást betömték.

És másnap a szegedi ellenzéki lap így írt:

»Ha megmenekülünk mi szegediek és az egész megremült vidék iszonyú veszélyétől, a pusztulásnak, el ne feledjük, hogy ezt a sors különös kedvezésének köszönhetjük ...

Az indiai vendég és a rekonstrukció primása.

Soha cigány nem tudott úgy a hegedűjével rikatni, panaszkodni, ujjongani, mint Erdélyi Náci, a világhíres, neves szegedi primás. Mikor a régi zsindelezett Próféta akácos udvarkertjében kiállott a banda élére, elhallgatott minden nesz. A pincérek csak lábujjhegyen csusszantak. Mint a lénia, olyan egyenesen, büszkén áll a cigány a fekete kabátban, csak ritkán kigyuladó arca változik el derűsre Vagy szomorkodóra. Az árvíz után visszatért

cigányoknak bizony eleinte rosszul folyt a sorsuk. Mert egy teljes esztendőnek kellett eltelni, míg a szegedi társaság ismét összehalálkozhatott a régi kaszinó nagytermében, a hol előadást rendeztek. Az emberek oly meghatottsággal üdvözölték egymást, mint a hajótöröttek, a kiknek ismét partot éi a lábuk. Erdélyi Náci bemutatkozott Lechnernek, hogy az ő révén kérje meg Tisza Lajost, engedje meg, hogy ez estén ő muzsikálhasson. Lechnert meglepte a szokatlanul elegáns alak és jó modor. A legmélyebb udvariassággal kérdezte:

— Mivel szolgálhatok nagyságodnak?

Náci most valamivel hangosabban mutatkozott be, de az érdekes cigány, aki már ekkor fejedelmek, királyok előtt játszott, annyira imponált Lechnernek, hogy sietve teljesítette kérelmét és az engedelmet kieszközölte Tisza Lajostól. A cigányok alig hogy gyantáztak, hangoltak, már is föl villanyozódott a közönség, mert Szegeden már egy esztendő óta nem hallottak muzsikát Áhítatos csöndben hangzott föl az első nóta az árvíz után. Azt a régi jó nótát húzták, hogy Tiszán innen. Tiszán túl... Már az első akkordnál megnedvesedtek az öregek szemei. A fiatalabbak pedig dobogó szívvel, piros arccal néztek össze... Öregek beszélnek, hogy az árvízi éjszaka és a menekülés napja után ekkor látták sírmi ismét a szegedi közönséget. A szegedi közönségnek be sokszor a fülébe muzsikálta ezt a nótát Náci. De hol van már a régi Szeged? Hosszú, poros, görbe utcák az árnyékos ákácaival; meghitt, tornácos, öreg házaival? A gyermekek hasztalan keresnék máit az apjuk lábnyomát is. Elásva minden föld alatt. Száz és száz vagon még mindig hordja a földet. Töltik a várost. Temetik a várost. Temetik a régi világot. Volt. Nincs. A mi lesz, hej, de milyen más lesz.

Náci észrevette, jó lesz, ha az elszomorodott szíveket kiragadja a búbanatból. Jó lesz, ha Tisza katasztrófai partjáról más tájak felé lebegteti a könnyezett népet. És most a fájdalmas merengésben a Rákóczi kesergője nyi-

lallott a szívekbe. Náci úgy játszotta a kesergőt, a mint apjától, nagyapjától hallotta, akik Czinka Panna ivadékok. Vagy nyolc dal van a kesergőben. Három Czinka Panna hagyomány, négy Náci szerzeménye, egy pedig ismeretlen keletkezés. Náci a hegedűje húrjaihoz kötögette, csomózgatta a szíveket. Az arcok kigyuladtak, a szemek égtek. Távoli időknél hangulatai, elporladt szíveknek régi érzései elevenedtek meg. Az egész kesergő olyan, (mint egy hatalmas, dörgő szónoklat, mely nagy nemzeti igazságokat harsog a lelkekbe. Úgy hallgatták ezt a muzsikát az eltemetett Szeged ágrólszakadta, mint akik megtalálták a régi örökségüket. A kigyuladt arcú, könyező sokaságban csak egy ember maradt nyugodtan: Tisza Lajos. Mozdulatlan! ült, nem tapsolt és nem szólott senkihez. A mikor távozott, Pálfy Ferencz polgármesternek azt mondta:

— Szépen muzsikál ez a cigány. De ráérünk még muzsikát hallgatni.

A polgármester megjegyezte:

— Amikor a cigány rázendítette, sokan sírva fakadtak, Tisza Lajos röviden felelt:

— A kik könnyen sírnak, nehezen dolgoznak.

Tisza Lajos nyilván még a muzsikától is féltette a rekonstrukció ügyét. Azt hitte, Szeged sínyli meg az elvesztegetett perceket.

Nyár végen Szegedre jött Handerson. az indiai kasmírtartomány rezidense, hogy meglátogassa régi barátját, Tisza Lajost. A rekostruktor megismertette a város vízvédelmi munkálatait és egyéb építkezéseit az angol úrral. Majd sorra kerültek a specialitások és egy este Náciék is. Handerson eleinte közönnyel hallgatta a muzsikát. De Náci addig-addig kedveltette magát, míg Albion fia a cigány felé fordult a székén és oly figyelemmel hallgatta a zenét, hogy az égő szivar kialudt az ujjai között.

— Meddig vendégszerepel itt ez a művész kérdezte Handerson.

Tisza Lajos megmagyarázta, hogy Náci és a banda

minden tagja szegedi cigány. A város végén nőttek föl és az eperfa alatt egymástól tanulgatják a művészkedést. Különben ez a banda játszott már Londonban Viktória királynő előtt is és a newyorki unionban is szórakoztatta a milliárdosokat. A primás az ország leggazdagabb cigánya. A felesége egy előkelő szegedi polgárnak a lánya.

Handerson elragadtatással szól:

— Istenigazából való tehetségek. A primás pedig igazi művész.

Tisza Lajosnak mód fölött jól esett az angol elragadtatása. A rekonstruktor, az 1881. tavaszi árvízveszedelmes éjszakákat kivéve, sohasem éjszakázott, de most hajnalig gyönyörködött az Indiából jött Handerson rezidens jókedvében. Gyöngye hajnali szellő vitte szét a muzsikaszót, mikor Tisza és az angol felszedelőzködött. Egymásba kapaszkodva haladtak a meredek töltéseken, melyek mögött itt-ott még gödrök tátongtak. Handerson a kezdődő világozásban nézte az egy év előtt eltemetett várost. A vaggokok már hozták a feltöltéshez való anyagot, hogy a földdel együtt új világot görgessenek az eltemetett régi szegedi világra. íme eltűnnek régi városrészek, ahol századokon át nemzedék nemzedéknek adta át a helyét, hogy folytassa a létet bűnben és erényben, jólétben és nyomorúságban. Az Indiából jött úr azt mondta Tisza Lajosnak:

— Érdemes fölépíteni ezt a várost, a melynek annyi tehetséges fia van, hogy még a vendéglőkben is művészek játszanak.

Évek múltán Tisza Lajos Szegedre hozta Munkácsy Mihályt, a ki a Honfoglalás képéhez szegedi alakokat tanulmányozott. A nagy rekonstruktor nem feledkezett meg az ő becsült hegedűséről, a kit be akart mutatni Munkácsynak. Sajnálattal hallotta, hogy a szegediek legendás primása már a múlt idők alakja. Nácinak összetört a hegedűje. Egy dicsőséges londoni utazás után hazajött meghalni. Revolverrel mellbelőtte magát. A híres Rákóczi kesergője, a mely annyiszor gyönyörködtette Tisza Lajost, ma is kiadatlan.

A felsővárosi juhszélen most is levelezik, bokródzik a cigány, de a legendás primásnak még nem akadt párja.

A rekonstruktor és a királyi koma.

A szegedi nép úgy tekintett föl a rekonstruktorra, mint a gyermek a szigorú apára. Tisztelte, szerette, de egy kicsit félt tőle. Aztán a rekonstruktor lakása előtt katona silbakolt. Minthogy a király ő felségét képviselte. Csak-hogy éppen felségnek nem szólították, akkora tekintélye volt. De, mert tudták, hogy a tekintélyes, szigorú úr jó-ságos ember, éppen azért rászokott a nép, hogy a bajában hozzáforduljon.

1880. július 21-én kihallgatásra jelentkezett nála egy házaspár: Csillag Imre és felesége. Fekete kendő volt az asszony fején, a szeme meg vörös volt a sírástól. Csillag Uramnak meg a kalapja volt fekete fátyollal körülpántlikázva.

— Kegyelmes uram, — panasztolták — möghót az Örsébet...

Tisza Lajos nem értette, mi összefüggés van az Erzsiké halála és a rekonstrukció között. Memagyarázták neki:

— A mi Örsébetünket körösztlánának vállalta tisztölt I. Ferenc József úr ő fölsége, az Urnak 1879-ik esztendőjében, akkor is március 18-án, a mikor éppen Szegeden járt. A leányt azután Örsébet szeretőit királynénk nevére körösztöltük... A király fejedelmi kegyességgel gondoskodott is a leányunkról, mert negyven forintot adott staférungra. Már most, hogy möghót az örsébet, gondoltuk, hogy a staférungra való pénzt visszaadjuk.

Tisza Lajos megindultál! hallgatta az egyszerű emberek naiv előadását. Azt mondta nekik, menjenek békességgel haza és ne is gondoljanak arra, hogy visszaadják a király adományát, mivelhogy ez nem szokás.

Csillag uram fölsóhajtott.

— Hej bizony kár, hogy megszűnt a királlyal a koma-ság ... Ki tudja, miről lett volna jó szögény Örsébetnek.

Hanem ezt a pénzt még se tartjuk mög. Sírkövet vásárolunk rajta Örzsébetnek.

Délután temették a kis Csillag Örzsébetet. A kicsiny, koporsót az újszegedi liget legszebb virágaiból font koszorú ékesítette. Tisza Lajos küldte...

A mi Habarának sikerült.

Volt Szegeden egy arcképiró, Habara Incének hívták. A tanács azt hitte, hogy Munkácsy lesz belőle és agyba-főbe ösztöndíjazta. De Habara egy napon Münchenben a mester szeme közé vágta az ecsetet és elég zajos körülmények között hazajött Szegedre, mert, mint mondta, az ember nem élhet az olyan buta náció között, ahol nem ismerik a savanyát, nem isznak domaszéki bort, nem esznek halpaprikást és egyéb paprikást. Habara hazajött, szétnézett Szegeden, hogy mi volna itt a legmélőbb az ő hatalmas ecsetére. Így jutott eszébe, hogy ő bizony lepingálja Tisza Lajost. Amikor a kép elkészült, bemutatták Tisza Lajosnak. A rekonstruktor ezúttal szemüveg nélkül kissé távolosan állott a képtől.

— Valóban tehetséges ifjú ez a Habara. A szőlőfürt sikerült

Magyarázták Tisza Lajosnak, hogy a kép nem szőlőfürtöt ábrázol, hanem magát a kegyelmes urat ábrázolja. . .

A királyi biztos mindig komoly arcán egy vonás sem rezdül meg.

Habarának az egész város gratulált a sikerhez. Nagy Sándor a Szegedi Híradó, Enyedi Lukács pedig a Szegedi Napló hasábjain lelkes sorokban hívták föl a városi tanácsot, hogy a remek képet vásárolják meg Habarától.

Egyszerre csak mintha a földből bújtak volna elő a piktorok, egyre-másra jelentkeztek Kállay Albertnál, a királyi biztos városszerte respektált és becsült titkárnál, azzal a kéréssel, hogy lefösthessék a kegyelmest. Volt egy vörösfejú piktor, aki óránként dugta be a színes fejét

Kállay Albert ajtaján, sajtáságos orrhangján egyre azt tudakolva, mikor ül neki a kegyelmes.

Egy napon Kállay távollétében két írnok fogadta a vörösfejű művészt. Az egyik ráhunyorgott a másikra, aki rögtön pózba vágta magát és úgy viselkedett, mintha ő volna a kegyelmes úr. És a vörösfejű piktor az öregedő írnokot lefestette a kegyelmes úr helyett. Ki is állították a képet egy kirakatban. A közönség napokig bámulta. Azt mondta, hasonlít Tisza Lajoshoz, bárha kissé bizarr föl-fogással.

Mi kell a népnek?

Az első esztendőben unos-untalan hangoztatják, hogy a rekonstruktor felszínesen van tájékozva Szeged szükségletei felől. Tisza Lajos mindent elkövetett, hogy ne támadjon ellentét a vezetése alatt álló királyi biztosság és a város között. Lassankint belátta, hogy a halott város feltámasztása nem történhet meg olyan módon, hogy itt-ott ne koppanjon meg egy-egy fájó csontrész. Ha kielégítette a hagy egészszet, az egyes polgárokon esett sérelem, ha kedvezni akart az egyes polgároknak, azonnal észrevette, hogy a nagy egész érdekei szenvednek csorbát.

Egy este, amint lovával a híd előtt várakozik, rászól egy öreg szegedi:

— Ha áttetszik mönni, a szegényekre is ügyeljen ám.

A rekonstruktor hallgatott

A polgár folytatta:

— Mert soknemű hiányosságban szenved a nép.

Tisza Lajos figyelni kezdett

— Nagy a mi nyomorúságunk, ott, abban az istenverte barakban. Semmink sincs. Hát tőszóm azt, nem lévén dohányunk sé . . .

Nincs dohányuk? — szólalt meg most Tisza Lajos.

— Nincs. De nincs borunk sé.

— Majd lesz.

— De nincs asszony sé ölég . . .

Tisza Lajos alatt erre hirtelen megindult a ló, mintha fejbe bólintották volna. Mert hát ezen a hiányosságon még a rekonstruktor se tudott volna segíteni.

Tisza Lajosnak ugyanis mindene volt, csak asszonya nem volt . . .

Álmatlan éjszakák.

Szegeden sok ember volt, aki röstelte, hogy a városban épen az az ember dolgozik a legtöbbit, aki munka nélkül is megélhetne: Tisza Lajos. Akiket a vig társaságból a fáradalom éjszaka vert haza, a Zsótér-ház emeleti két sarok ablakában csaknem mindig világosságot látlak. Az éjszaka dolgozó Tisza Lajosról Enyedy Lukács így élcelődött lapjában:

»De jön a tavasz. Az óriási hómenyiség elolvad. A királyi biztos keblét rémület fogja el. A legjobb szándékú Tisza Lajos álmatlan éjszakákat tölt és rideg: veríték gyöngyöz homlokán. Védbástyája új és Szeged jövőjéhez saját hírneve van kötve. Éjjel is gyötri Szegednek sok kívánsága. Eszébe jut a sövényházi töltés. Amit Szeged éveken át keresztül nem vihet, elvégez Horváth Gyula nyolc nap alatt. A sövényházi töltésvonalat engedélyezik, költségei vállainkra nehezednek. A nyáron száz-ezer írtból elkészült volna[^]. Most kétszáz-ezer firtba kerül és rossz anyagból készülvén, nem lehet oly szilárd, mint lett, vagy lehetett volna, ha nem fagyos földből készül. S miért, meri engedélyezték, de elkésve. Szeged népét évtizedek óta nem észlelt hideg tél sanyargatja. Jön a könyöradományok kiosztásának kritikus órája. Közel az építkezési időny. S végre a szegedi törvények...«

És a szegediek még csodálkoztak rajta, hogy miért dolgozik éjszaka is Tisza Lajos . . .

Tisza Lafos gróf és a második főgimnázium.

Még szenvedéseinek legválságosabb óráiban is Szeged javáért emlékezett meg. Életének utolsó napjaiban

unokaöccsének, Tisza István grófnak arról a városról beszélt, mellyel élete munkája és szive érzelme annyira összecsatolta. Halála előtt két nappal is nehezen várta Tisza István grófot. Valahányszor nyílt az ajtó, fáradtan emelte föl szemhéját és amikor a gróf az ágyához közeledett, fogyó erejének végső erőfeszítésével kérdezte tőle: megtette-e a lépéseket a második szegedi főgimnázium érdekében?

Tisza István gróf tájékoztatta és megnyugtatta nagybátyját, hogy Szeged ügye a legjobb úton van.

Ekkor derült fel utoljára a nagybeteg arca. Tekintetét hálásan emelte unokaöccsére . . . Mert szerette, nagyon szerette Szegedet és nagyon szeretett mindenkit, aki Szegedet szerette.

Tizenhárom.

Műveltebb, olvasottabb főúr, mint Tisza Lajos gróf, nem igen akadt az országban. Csak természetes, hogy misztikus dolgoknak nem volt barátja. Minden logikus fejnek csak kellemetlen lehet olyan dolog, amit megérteni a legszigorúbb kutatás dacára sem tud.

Nagyon természetes tehát, hogy babonás sem volt. De azért sokan mégis csodálkoztak azon, hogy még oly dolgokban sem volt babonás, amelyek iránt már csak divatból is viseltetünk babonás félelemmel, mint pl. a 13-as szám iránt.

Kormánybiztos korában csodákat beszéltek róla Szegeden, hogy a kegyelmes úr egyáltalában nem respektálja a 13-as számot. Sőt, mintha a természetfeletti hatalmak kigúnyolására törekednék, tiszteletben és előnyben részesíti a tisztességes számok sorából kiközösített 13-ast

Így például tizenhármán ültek mindig az asztalnál.

És ez valóban így volt. A kegyelmes úr, szokott asztalvendégein, Stesseren és Kendén kívül rendszeren tíz vendéget hívott még meg ebédjeire.

A kegyelmes úr asztalánál.

Polgárok között demokrata volt, de azért nem szerette, ha valaki tudatlanságból, vagy neveletlenségből megsértette az érintkezési formákat.

Meghívott egyszer egy gazdag polgárt is ebédre. A derék úr nagyon jól érezte magát a lakmározás után és asztalbontáskor kényelembe helyezkedett.

A kegyelmes úr barátságos beszédbe ereszkedett vele, ami még jobban tetszett a cívisnek. De úgy eshetett, hogy beszédközben azt eszelte ki polgári eszével, hogy voltaképpen ebben nincs mit megcsodálni és ha kettenük között erre a társalgásra büszke lehet, akkor bizonyára a kegyelmes úr az. És hogy ezt dokumentálja, kivette mellénye zsebéből a halbicskáját és rettenetes flegmával faragni kezdte a — körmeit.

Ezt se hitták meg többet a kormánybiztossági palotába.

A nép között.

Tisza Lajos egy őszi napon kilovagolt az újszegedi barakkokhoz. Ott egy fehérhajú magyar, valóságos Tiborcz-alak felismerte a rekonstruktort és megszólította:

— Leiköm, kegyelmes uram! Maga a mi minden reménységünk. No, mondok az anyukomnak, csak kerüljön, elejbém a kegyelmös, mindent elmondok. Hát rossz sorok vannak erre. A víz nyomorultjai vagyunk. Már csak baj nélkül nincs a magyar. Török, tatár, oláh, rác, német után gyün a víz . . . Ha a kormány nem segít rajtunk, végünk van . . .

Tisza Lajos nyugodtan hallgatta a szegedi Tiborcz panaszait, aki az árvíz miatt az urakat okolta, mert minden bajt, a németet, meg a muszkát is az urak hozták a nép nyakára,. Az a baj, úgymond a magyar, hogy Kossuthot nem eresztik be az országba, különben rendet csinálna!.

Míg az öreg magyar beszélt, többen gyűltek oda és helyeslően bólintgattak a szegedi Tiborcznak.

Tisza Lajos így szélt az ősz emberhez:

— Ha minden magyar ember megteszi a magiét, megküzdünk minden emberi és elemi ellenségünkkel.

Elmondta, hogy a hollandi nép mily harcot vívott a tengerrel. Végül azt mondta, a Tisza megedzette a szegedit, amint a tenger megedzette a hollandit. Majd arra hívta fel az egybegyűlteket, hogy Istenbe vetett hittel dolgozzanak, mérsékeljék vágyaikat és akkor jobb napok virradnak minden szegedi tűzhelyre.

Almikor el akart távozni, egy cigány kiszólt a csoportból:

— Kegyelmes uram! Ha meg nem sértem, nincsen nála egy szivar?

Tisza Lajos néhány krajcárt adott a tolakodó morénak, aki ezután éveken át mint az árnyék követte a rekonstruktort hóna alatt a kopott hegedűjével. De a királyi biztos sohasem adott neki arra alkalmat, hogy előtte megszólaltassa a hegedűjét.

A hattyúk tragédiája.

Tisza Lajos, a rideg, a zárkózott, a szófián, szerette a virágokat, a madarakat. A várost fasorokkal, parkokkal ékesítette. Így a műszaki osztály az ő terve szerint rendezte be a Stefánia-sétányt, ahol reggel, este valóságos madár-kongresszus van. Alighogy elkészült az országnak ez a legszebb sétánya, a battyus-tó tervezésével bízta meg A műszaki osztályt. A tavat a korcsolyázó-tér re tervezték és köröskörül sűrű lombu bokrokkal ültették be. A tó szélén ízléses lakóházat építettek a madarak királynéjának, négy hófehér hattyúnak.

Alig készült el a tér, alig rendezték a tavat, Tisza Lajos minden álló napnak korán reggelén kijárogatott a terre és a tó szélén, ahol legsűrűbb a bokor, nézte, nézdegélte az örökké hallgató madarakat; amint fenséges

nyugalommal lebegtek köröskörül a vízszínen, némán és fehéren a selyem tollú ruhájukban. Ezt az embert, aki maga volt a zárkózottság, a nehéz küzdelmek világából ki tudja milyen gondolat, vagy érzés vonzotta a verőfénytől ragyogó, csöndes vízen úszkáló hófehér szótlanokhoz. Nem tudta senki, hogy álmodozó ember, nem tudta talán ő maga sem, az ország legszorgalmasabb munkása. De a hetedik napon olyan meglepetés érte, amely rosszul esett neki. A tekintete a víz tükreán hasztalan kereste a madarakat. Gyenge szél borzolta a tó vizét, amelyen nem jelentek meg a hattyúk, hogy fogadják egy fehérlelkű, büszke, néma ember udvarlását, akit valami elszigetel az emberektől, holott ő érettük dolgozik.

Jött a rendőrségnek egyik tisztviselője, aki lakonikus rövideggel jelentel te:

— Kegyelmes uram, a hattyúkat ellopták . . .

Tisza Lajos hitetlenül nézett végig a tavon, ahol az ő szeretett madarai tegnap még ezüstös fodrokat vertek.

A rendőr akadozva folytatta:

— Visszamerészkedtek a Ráday korszak idején elszéledt cigányok . . .

A rekonstruktor arca borús lett. Halkan, kedvetlenül mondta:

— Hamar kapjon lóra két rendőr és szerezze vissza a cigányoktól a hattyúkat.

A rendőr megköszöri a torkát, mert most kellett neki a legnehezebbet elmondani:

— Kegyelmes uram, lehetetlen.

— Miért?

— Csak azért kegyelmes uram, mert . . . mert a cigányok megették — paprikásnak . . .

... A szép, derűs ég távolában egy sötét felhőtömeg közeledett

A kis Szegedi Gergely.

Ezt a történetet nem én írtam, hanem egy összegyűrt régi lapból Írtam ki. A tépett lap elveszett so-

rait pótolgatni A pótlásokkal együtt a történet itt következik.

Az árvíz után két esztendővel egy' este vacsoránál szóba került Tisza Lajosnál, hogy az ám, mi lett a kis Szegedi Gergelyből, akit másfélesztendős korában Kende Kanut országgyűlési képviselő és percsőrai kormánybiztos fogott ki a hullámokból, amikor csónakkal járta az árvízzel ellepett várost. Tarka karton köntös volt rajta s vedlett sapka, a lábai mezítelenek voltak. A gyereket egy darabig magánál becézte és később megmutatta Tisza Lajosnak is, aki azt mondta, nevezzék a fiút Szegedi Gergelynek, minthogy' úgyis Gergely napján találták. Tisza Lajos körül egy' tarka eb ugrándozott, mire a gyerek ragyogó arccal kiáltott fel:

— Ku—ku—ku—kuty . . .

Kiderült, hogy' a fiú ezenkívül még egy szót tudott Azt, hogy:

— Ló.

Gazdát kell belőle nevelni, véleményezte Tisza Lajos.

Kende aztán az árvíz után két esztendőre fölemlítette, hogy a fiú apját nem sikerült kipuhatolni. A fiú már négyesztendős, de szótárából teljesen hiányzik az »apa« szó. A mama szót ismeri, holott mamája sincs. De mamája lehetett. Hanem apja, apja? . . .

— Nincs a gyermekben valami sejtés? — kérdezte! Tisza Lajos.

— A »ló« szón kívül nem emlékszik semmire. Különben csuda okos fiú.

Egy napon a négyesztendős fiúcskát bemutatták Tisza Lajosnak, aki pár szót váltott vele.

— Hogy hínak fiam?

— Szögedi Gergely'.

— Kell-e kenyér Gergely?

— Köll.

— Eszel-e húst?

— Öszöm.

A rekonstruktor megjegyezte, hogy a tiszamaros-

szögi gyerekek az anyalejjel szívják a szegedi dialektust. Még egy kérdést kockáztatott meg:

— No mit szeretsz a legjobban?

Azt hitte, a fiú a cukrot fogja emlegetni. E helyett azt mondta:

— A lányét . . .

A körülötte álló urak majd megpukkadtak, olyan nehezen tudták visszatartani a kacagásukat.

(A fiú most adófizető szegedi polgár; módos szőlőtermelő az Alsótányán.)

A forradalmár.

(Sz. N.) A rekonstruktor rossz kedvében volt éppen. Egyik rendelete — úgy tudom, ideiglenes építkezési ügyben — már három napos és még nincs foganatosítva. Kicsiny dolgokon kezdődik az oppozíció. El kell azt fojtani csirájában. (Persze akkor még nem tudhatta, hogy a városházán az akta mindjárt három hónaposnak születik.) Ez tehát az oppozíció vezére; ő mert legelőször!

A tanácsnok megjelent. Magas, karcsú alak, fekete attikában, — kész Katilina. A fejbubig domborodó homlok — forradalmár fő. Ritkás ősz haj és saakáll — hm! a megátalkodottság félremagyarázhatlan jele . . .

— Tanácsnok úr, miért nincs a 13-ik számú rendeletén foganatosítva?

— Tizenharmadik szám? — Ez szerencsétlen szám, de nem tesz semmit, nem vagyok előítéletes. Bizonytalán még az iktatóban van, kegyelmes uram.

— Mit, az iktatóban! — Hisz már három nap előtt kiadtam.

— Három nap előtt, kegyelmes uram? — az más, akkor még nincs az iktatóban.

A konok oppozíció ezen csalhatatlan nyilvánulásai a kegyelmes uralmátán kihozhatták a flegmából.

— Ismeri-e ön az új szegedi törvényeket? Tudja-e ön, hogy szó nélkül fölfüggeszthetem? . . . Keresztüllátok

cselszövényeiken. . . oppozíciót nem tűrök . . . jegyezze meg! magának és tudassa kollégáival . . . oppozíciót nem tűrök . . .

A szegedi tanácsbeli merész oppozíció vezére meghajtotta magát és távozott.

Ez a bőszi Katilina és ősz forradalmár — nem volt más, mint az öreg Csermelényi. És ezen nagy csapással meg: volt törve a szegedi tanácsban az ellenzék.

Az ásothalmi király szobor.

Cserzy Mihály (Homok) az Apostol című regényében Tisza Lajosról a következő kedves apróságot írja:

Mikor az árvízvette nagy magyar város rekonstrukcionális munkája közeiért a befejezéshez, szó került arról is, hogy a királynak nemcsak a város belterületén, hanem kint a tanyak csendes világában is be kell mutatni az eredményt. Hadd lássa a jószívű uralkodó, hogy a Phönix madár a paloták széles határain túl is életre kelt egy nagy és lelkes apparátus alkotó munkája nyomán.

A fehér gróf, aki lelke volt a titáni munkának s abból mint egy Hérosz, dicsőséggel és elhomályosíthatlan fényes emlékekkel emelkedett ki, levette arany keretes szemüvegét a legbizalmasabb embereivel való tanácskozás közben és néhány percig mélyen elgondolkozva járkált le föl vastag szőnyeggel betérített hivatalos szobájában. Végre megállt a tanácskozó asztal előtt és eltilkolhatatlan aggodalommal vetette föl a legnehezebb kérdést:

— Nem tartják önök vajjon kissé nehéz dolognak ő felségét a tanyára kivinni . . . ?

A tanácsosok cglól-egyig bennszülött és nyugodt gondolkodású urak, meglepődve néztek most a grófra. Mindenre gondoltak, csak arra nem, amit a bensőleg is arisztokrata vezér ezúttal csupa udvariasságból rejtve tartott a lelkében.

— Hát, — kezdett gondolatának kifejezéséhez az egyik jelenlevő, — van a dologban valami. Tényleg meggondolandó, hogy kitegyük-e ilyen nagy fáradtságnak.

— Az bizonyos, hogy az utak nem a legjobbak, négyöt óra hosszat kocsikázni nemcsak sok, hanem ki is méríthetné ő felségét.

— Pláne ha közben eső találna lenni.

A gróf nagy nyugalommal hallgatta a fontoskodó emberek találgató érveléseit. Nem szólt, csak a szemüvegének nyugtalan himbálásával fejezte ki, hogy nem ezek az igazi okok. Nem ezeket a kérdéseket kell megfejtetni. Hiszen a király nagyon is edzett SZÍVÓS természetű, sőt kitartó, amit számtalanszor beigazolt már hadgyakorlatok alkalmával, amikor nemcsak öt-hat óra hosszat ül nyeregben, hanem ugyanakkor fontos hadászati szemlét is tart, sőt utasításokat is ad a környezetének. Másról, egészen másról van szó. A közbiztonságról, az uralkodó testi épységéről és almi szintén fontos: az itt való nép loyaltásáról, . . . Nem tudta, hogyan kezdjen ennek a kényes kérdésnek a megvilágításához, a világért sem akarta megsérteni a faji büszkeségét. Ő persze a tanyai nép természetrajzát még csak homályosan sem ismerte. Mégis belefogott a magyarázatba.

— ő felségét ezek a dolgok nem alterálják. Sőt, tudomásom szerint kellemes lenne rá nézve is a kirándulás. Más az én aggodalmam, uraim, egészen más. Árrá gondolok, hogy a nép, . . . Hiszen méltóztatnak tudni, hogy ilyen ünnepélyes alkalmakkor könnyebben hevülnek az emberek és esetleg . . .

— Bocsánatot kérek — vette át most a szót hirtelen közbeszólásával a galambfehér podeszta, akinek szelíd szép arcáról a jószág és az őszinteség sugárzott le — én felelősséget vállalok mindenkéért. A királynak nem lesz baja, hiszen rajong az én népem érte, még álmában is . . .

— No, így gondoltam én is, — nyugodott meg a gróf és most már szemére illesztette a szemüvegét is.

— Dehogy lesz, dehogy lesz. Sőt, ha megtudja, hogy elér az ő fejedelmi kegye a tanyák határáig, olyan gyönyörű ünnepet rendez, hogy büszkék leszünk rá valamennyien. Még a háza falát is újra meszeli örömeiben.

Az öreg polgármester beszéde teljesen meggyőzött mindenkit. Hiszen tudták, hogy ő, mint fiatal jurátus, a kisalkotmány szomorú korszakában, önkényes száműzetésben töltött odakint néhány esztendő. Még csak tájára, se jött a városnak. Vérző lelke a tanyai nép között várta az idők jobbrafordulását. Tehát ismerte a tanyák lakóit, akárcsak a saját tenyerét

A bizottság ekkor kegyeletes szép tette határozta el magát.

— Emléket kell állítani odakint erről a felséges látogatásról — indítványozta a bizottság egyik tagja, aki a város legtekintélyesebb prókátora volt ebben az időben.

— Az természetes, — felelte rá a kegyelmes úr és megbólintotta a fejét. — Köszönöm is a szives figyelmet.

*

Az ezután következő három apróságot Sz. Szigethy Vilmos írta:

Az ellenvélemény.

Tisza Lajosi, akárhányszor, amikor este fáradtan érkezett Deszkre, többen várták, és képtelennél képtelenebb ötletekkel kínozták, hogy miképpen lehetne Szegedet hatalmasabbá tenni.

Persze, hogy lerázta őket a nyakáról. Viszonzásul elterjedt a hire (és élő rögeszmék között olyan emléken élt), hogy csak azt tekinti jónak, amit maga talál ki.

Pedig ez is tévedés. Saját terveiről nem beszélt senkinek, ha elkészült valamivel, azt a biztos tanács elé hozta és — ez igaz — szívósan követelte a megvalósítását.

Pillich Kálmán ügyvédet felszólította, hogy lépjen a tanácsba a kilépő Bakay Nándor helyébe.

— Kegyelmes uram, — mondta Pillich, — nagyon sokban ellentétes a nézetünk, nincs nekem ott helyem.

Tisza erre azt mondta:

— Szeretem, sőt meg is követelem az ellenvéleményt, csak az a fő, hogy meggyőződésből és ne érdekből történjék. Ha jó a tanács, szívesen elfogadom, azonban kész dologomba nem szeretem a beavatkozást. Ha nagyobb, helyes eszméi vannak, foglalja memorandumba, én gondosan átnézem.

Az ügyvéd végre engedett a felszóbtásnak és belépett Szeged város múltját és jelenét nálánál jobban senki sem ismeri, hamarosan el is küldte a memorandumát. Vagy két hét múlva az a meglepetés éri, hogy Tisza behozza a tanácsba az ő tervét.

Ülés után pedig megszólítja:

— Megvan velem elégedve?

— Tökéletesen, kegyelmes uram!

— Látja, elfogadom én a jó eszmét.

Ebéd a rekonstrukciónál.

Ebédre hívta egyszer az egyik tanácsosát, Stesser titkár volt az asztalnál a harmadik, A későn jövet, ép úgy, mint a kártyát nem szerette. Idegessé tette mindkettőt. A korábban érkezővel azonban szívesen elbeszélgetett.

Az ebéd valami francia levessel kezdődött, — pár kanállal ettek belőle, hogy, csak tessék-lássék. Utána pom-páson elkészített négy fél fogolyt hoz be az inas. Egy-egy felet kivett mindenki, maradt még egy. Stesser annyit fogyasztott ilyenkor, mint a madár (könnyű volt neki, elletett egész nap!), de Tisza is éhes volt, a vendége is, — egyszerre találkozott a tekintetük az inas kezében lévő tálon.

Az kimegy és behoz összesen három fél fogolyt, amiből az sült ki, hogy megint csak egy maradt, megint

összenéztek, az inas megint távozott . . . vagy négyszer ismétlődött ez meg.

Szóval a Tisza-konyhát nem lehetett zavarba hozni

A következő fogás vesepecsenye volt. Tisza is, tanácsosa is ugyancsak hozzáláttak, a kilónyi húsnak már körülbelül híre-hamva volt, mikor a királyi biztos ráteszi a kezét a vendég vállára.

— Roppantul örülök, hogy ilyen jó étvágya van, mert malőrös ember vagyok. Az ünnepi ebédeken, kettőkor nem tudnak a szegedi emberek enni, mert már jóllaktak. Hatkor nem esznek, mert viszont akkor még nem. éhesek. Ha pedig senkisésem eszik, sem iszik, nekem nincs étvágyam.

— Kegyelmes uram, — volt a válasz, — a jót sohasem vetem meg. De meg aztán készültem is erre az ebédre.

Hét órakor fekete kávé után Stesser felemelkedett, a vendég is követte példáját.

— Hohó, — mondta Tisza. — sohse szaladjon, most jön a csibuk.

Azok ismerték csak a maga igazi formájában, akik látták, mint házigazdát, mikor levetett magáról minden feszességet és szeretetreméltóságával csak a kedélyessége vetekedett.

Ezt a tanácsosát másnapra megint meghívta.

— Ne nehezteljen, de csak magával tudok jót enni. Ilyen szépen, gusztusosan nem kezeli senki az ételt.

Bor a tea-estélyeken.

Kovács Albert iskolaszéki elnök kedves embere volt Tisza Lajosnak ép úgy, mint ahogy nagy tisztelettel övezte az egész város.

Egy Szilveszter-est alkalmával vendége volt ő is a királyi biztosnak tea-estélyén.

— Jó volt-e a tea? — fordult feléje a házigazda.

— Jónak jó, kegyelmes uram, de nem ártana egy kis borocskával megkalapálni.

Az előzékeny Tisza, aki egy kívánságot sem hagyott ilyen esetben teljesítés nélkül, ettől kezdve bevezette teaestélyekre a híres »Tisza kabinet«-et, ami akkor már nagy népszerűségnek örvendett a budapesti kaszinókban.

Tisza Kálmán is lejött egy alkalommal Szegedre és mikor a kétszersültek tömegébe egyszerre beállítanak az inasok a borral, csodálkozva, kérdőleg tekint öccsére.

A királyi biztos elértette a tekintetet és kedélyesen felkacagott.

— Tudod Kálmán, ha már az ember Szegedre jön és rekonstruálja a várost, szegedivé kell változnia. Ez itt szokás, kóstold meg.

A miniszterelnök eleinte húzódott, de Kovács Albert jóízű kínálgatásának nem tudott ellentállani s bizony vidám kedvre hangolódott vala.

Később odahaza, a politikai jelentőségű miniszterelnöki estélyeken, a vendégek nem kisebb rémülettel tapasztalták, hogy a tea után bort is kapnak.

— Szegedi szokás, jó szokás! — magyarázta Tisza Kálmán.

És a vendégek közül egyiknek sem jutott eszébe, hogy ez tulajdonképpen ellenkezik azzal a kényes etikettel, amelyik mellett az sem érzi jól magát, aki kitalálta.

FORRÁSAIM.

A riporterri szenvedelem, amely nemcsak hivatásomhoz tartozik, de immár véremmé is vált újságírói pályámon, indított arra, hogy e könyv adatait összegyűjtsem. Ahogy a botanikus az érdekes növényeket, úgy kerestem én mindig azokat a specialitásokat, melyek egy vidéki riporter tollát serkentik. A riport, ha megnemeseedik és a napihírnél szélesebb medret vág magának, becses kortörténeti forrássá lép elő. Ez a szempont vezetett, amikor a nazarénusokról, a törökországi meg romániai magyarokról cikksorozatot, majd könyvet irtain. Ez az én régi kedvtelésemmel mozdult meg bennem, valahányszor a Széchenyi-téren levő Tisza-szobor előtt elhaladtam. Hiszen ez az ércalak Szeged egy eseményekben gazdag és a város jövőjére döntő fontosságú korszakának középpontja. Mennyi érdekesség, mennyi költői mozzanat, történelmi levegő, drámai feszültség forr, árad és duzzad ebben az eposz időkben! Annak idején sokat irtani Tisza Lajosról és környezetéről, sokat loholtam a zárkózott királyi biztos nyomába egy-egy érdemes tudnivaló okáért, de ez írásaim a napi sajtó kérészi életére voltak kárthatva. Szükségét láttam annak, hogy amit erre a korra nézve azóta gondos utánajárással ki-puhaltam és összegyűjtöttem, könyvbefoglalva adjam ki, szerény előhírnöke gyanánt annak a bizonyára élet-rekelő irodalomnak, amely anyagát és inspirációját ennek a Tisza-korszaknak kincsesbányáiból fogja meríteni. Kötelességemnek tartom e helyütt megemlíteni, hogy az

adatokat a régi szegedi írásokból, lapokból és szájhagyományokból, továbbá szegedi hírlapírótsaimtól szereztem. Sohase születik meg ez a könyv Lázár György; dr. polgármester nélkül, aki Szeged továbbépítője és minden szegedi aspirációnak lelkes előharcosa. Könyvem természetéhez képest fölhasználtam még Mikszáth Kálmán, Enyedy Lukács, Kulinyi Zsigmond és Lipcsey Ádám Írásait, akik az irodalomban és a sajtóban Szeged érdekeit szeretettel istápolják. Kivülök a következő szegedi írók munkái igazítottak útba: Nagy⁷ Sándor, Pillich Kálmán, Sebők Zsigmond, Békefi Antal, Tömörkény István, Endrényi Lajos, Ujváry Péter, Sz. Szigethy Vilmos, Bród; Mihály, dr. Cserő Ede, Palócz László, Cserzy Mihál; (Hmok), Móra Ferenc, Kemechey Jenő.